

OUDHEIDKUNDIGE DIENST IN NEDERLANDSCH-INDIË

§

OUDHEIDKUNDIG VERSLAG 1918

§

UITGEGEVEN DOOR HET
BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

WELTEVREDEN
ALBRECHT & Co.

'S GRAVENHAGE
M. NIJHOFF

INHOUD

Oudheidkundig Verslag

OVER HET

Eerste Kwartaal 1918. [1])

§ 1. Personeel.

Bij Gouv. Besl. van 26 Januari 1918 werd de heer J. J. De Vink, tot dien datum belast met werkzaamheden in het belang van het oudheidkundig onderzoek in het voormalig rijk van Pase, tijdelijk ter beschikking van het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst gesteld, ten einde met werkzaamheden in het belang van de uitgave van een „Gedenkboek Batavia 1619—1919" te worden belast.

Door welwillende beschikking van den Directeur der B.O.W. werd de onderopzichter Raden Soeratin tijdelijk ter beschikking van gemeld Diensthoofd gesteld om bij het teekenwerk voor het Gedenkboek vnd. behulpzaam te zijn.

§ 2. Reizen.

In het begin van het kwartaal maakte de Bouwkundige een reis naar Batavia ter vaststelling der verdere werkzaamheden voor het „Gedenkboek Batavia 1619—1919" en ter bespreking der plannen tot de voorgenomen restauratie der Portugeesche Buitenkerk (zie § 14). Voorts reisde

---

[1]) Daar in verband met de werkzaamheden voor het „Gedenkboek Batavia 1619—1919" meer aandacht aan de Hollandsche oudheden geschonken wordt dan voorheen, leek het voor een beter overzicht van het kwartaal-rapport gewenscht eene scheiding tusschen Hindoe- en Hollandsche oudheden in te voeren, die eene kleine verandering in de paragrapheering noodig heeft gemaakt. In de eerste §§ vindt men voortaan de mededeelingen, die op den dienst in zijn geheel betrekking hebben, daarop volgt het Hindoe-Oudheden-rapport, terwijl de laatste §§ berichten omtrent Hollandsche oudheden zullen bevatten

hij ongeveer eenmaal per week naar Tjandi Djadi op het Wadjak-gebergte.

De heer Van Stein Callenfels ondernam dienstreizen naar de meeste tempels in Modjokerto, Bangil, Sidoardjo en Kraksan, verder naar de Prambanan-tempels, de tempels in Kedoe en op het Diëng-plateau en verbleef den overigen tijd te Gedong Sanga.

De heeren Melville en Van Coolwijk vertoefden resp. te Batavia en op Bali, terwijl de heer De Vink, behoudens een reis naar Prambanan en Soerabaja, eveneens te Batavia werkzaam was.

§ 3. Publicaties.

Het Oudheidkundig Verslag over het laatste kwartaal van 1917 verscheen in druk.

§ 4. Geschenken.

De volgende werken werden ons toegezonden:

Annual Report of the Archaeol. Surv. of India Part I 1915/16.

Annual Report of the Mysore Archaeol. Departm. for the year 1917.

Hindoe-oudheden.

---

§ 5. Bescherming van Monumenten.

In het begin van Maart trachtte een Japanner van het vierde basrelief aan den hoofdmuur van het derde terras van den Boroboedoer het hoofd van den meest rechtschen der vier hemelingen, die om het dak van het paleis zweven, dat zich voor de hoofdfiguur, den Bodhisattwa Samantabhadra, verheft, af te slaan en mede te nemen. Hij werd door een der koelies, die het monument schoonhou-

den, op heeterdaad betrapt, zoodat hij weliswaar het relief beschadigd heeft, maar er nog niet in geslaagd was het hoofd los te krijgen. De heer Callenfels, die in verband met andere werkzaamheden toevallig ter plaatse was, kon de schade onmiddellijk opnemen. De misdadiger zal vervolgd worden.

Omtrent de poort *Badjang Ratoe* werd gerapporteerd, dat het onkruid op dit monument weer welig groeide, vooral op den top. Door verstrekking van een grooten ladder werd de bewaker in staat gesteld het monument schoon te maken.

Op *Bali* kwam de heer Van Coolwijk medio Maart gereed met de begrooting voor het herstel van den poera te Besakih. De begrooting van de poeri van den Regent van Gianjar is nog onder handen.

§ 6. Nieuwe opnamen, opgravingen enz.

Aan het rapport van den Bouwkundige wordt het volgende ontleend:

Panataran. Aan den hoofdtempel ging men voort met het afbreken van de ringmuren om het tweede terras, terwijl die om het eerste terras opnieuw gesteld werden; de nieuw aangebrachte steenen in deze muren werden bijgehakt en geaccordeerd. Tevens werd het eerste terras opnieuw bevloerd. De bevloering van den beganen grond werd eveneens voltooid. Voorts werden steenen aangemaakt, bestemd voor de ringmuren van het tweede terras; lijsten en pilasters der ringmuren van het eerste terras werden behakt en geaccordeerd. Vervolgens begon men met het uitzoeken, sorteeren en voorloopig op den beganen grond plaatsen van steenen, behoorende tot de hoektorentjes op het eerste terras; ontbrekende steenen werden (zonder lijsten) bijgemaakt. Met het opnieuw leggen van den vloer van het tweede terras werd een aanvang ge-

maakt; evenzoo met het afbreken der ringmuren van het derde terras; die van het tweede terras werden wederom gesteld. In de maand Maart werden de trapvleugels aan den hoofdtempel afgebroken. Daarna werden de ringmuren van het derde terras, met uitzondering van den trapuitbouw, weder opgebouwd, terwijl het bijhakken en accordeeren van de muren van het tweede terras gedeeltelijk ten einde gebracht werd. Op het eerste terras werden de hoektorentjes opgesteld en van het tweede terras werd de bevloering voltooid.

Het „tempeltje met jaartal" werd verder opgebouwd en men vorderde hiermede tot twee lagen boven de kroonlijst.

Aan het Nāga-monumentje zijn de werkzaamheden beëindigd.

Terras in den ZW.hoek. Door het vinden van verschillende steenen, die men aan den hoofdtempel gebruikt had, is het mogelijk geworden een gedeelte der terrasmuren en der trappen te herstellen. Hiertoe werd het terras ± 80 c.M. afgegraven.

Gedurende het afbreken der ringmuren aan de terrassen van den hoofdtempel was een oudere baksteenbouw voor den dag gekomen. Ten einde een onderzoek in te kunnen stellen naar eventueele bouwresten, werd in Maart de vloer van het derde terras weggebroken, met dit resultaat, dat ook de binnenverdeeling aangetroffen werd; in hoeverre en op welke wijze men den lateren natuursteenen bouw in verband hiermede opgetrokken heeft, kon nog niet worden uitgemaakt, want de Bouwkundige moest zijn gansche aandacht wijden aan den arbeid van het brengen van orde en regelmaat in de ontzettende verwarring van steenen en bouwdeelen, die afgebroken moesten worden en welke indertijd op de meest onoordeelkundige wijze door de B.O.W. van elders, van verschillende andere monumenten aangevoerd en opgestapeld waren. Hoe moeielijk

en tijdroovend dit werk ook is, het kan gedaan worden; maar hoogst verdrietig en ontmoedigend is het, tengevolge van dit ergerlijke geknoei in vloeren en op de vreemdste plaatsen prachtig geornamenteerde steenen te moeten vinden, die eenmaal deel hebben uitgemaakt van het nāga-tempeltje of van het tempeltje met jaartal, en ze niet meer te kunnen gebruiken, omdat die monumentjes reeds afgesteld zijn.

Bij het afbreken van den hoofdtempel werden ook verschillende steenen gevonden, die het waarschijnlijk mogelijk zullen maken een gedeelte van het terras in den NW.hoek van het tempelterrein en het monumentje ten Noorden van den hoofdtempel op te bouwen; de trapvleugels van het derde terras kunnen waarschijnlijk worden opgebouwd van de steenen, die voor een deel aan den hoofdtempel en voor een ander deel bij een ingestorte brug, waar ze voor de bruggehoofden gebruikt waren, gevonden zijn. Buiten den uitersten Noordoosthoek van het tempelterrein werd een gebouwtje geplaatst, dat later gebruikt moet worden om er losse beelden onder dak te brengen en evenzeer kan dienen als woning van den (later aan te stellen) opzichter der Hindoe-oudheden aldaar.

Te *Sanggrahan* werd een begin gemaakt met het graafwerk, het omhakken van boomen en bamboes en het uitgraven van wortels en bamboestoelen. Gedurende de maand Maart werd dit werk voortgezet.

Tjandi Djadi. In Januari kwam het werk van ontgraving en schoonmaak gereed, zoodat de Bouwkundige in Februari de restauratie kon voltooien.

Bij de ontgraving werden o.a. gevonden: een kop, waarschijnlijk behoorend bij één der 5 Dhyāni-Buddha's die naar het museum te Toeloeng-agoeng zijn overgebracht, en een gedeelte van een mooi bewerkten steenen

spuier van baksteen. Verder werden overblijfselen aangetroffen van een gapoera aan de Westzijde en van twee baksteenen monumentjes in den NO.hoek, terwijl aan de Oostzijde een goed bewaarde, zware, geprofileerde pilaster van den ringmuur blootgegraven werd.

De heer Callenfels rapporteert:

Stelselmatig werd het terrein om de reeds bekende tempelgroepen te *Gedong Sanga* onderzocht. Enkele fundamenten van weinig belang werden gevonden, terwijl het ten slotte ook gelukte de juiste ligging van *Tjandi Nglarangan* vast te stellen. Zoodra de ontgraving van dit tempeltje is afgeloopen, zal er nader over gerapporteerd worden.

Bij groep III werden wederom verschillende werken aangetroffen, die in later tijd met tjandi-steenen zijn aangelegd, zooals bleek uit het voorkomen van de geprofileerde en geornamenteerde steenen.

Het tijdelijk verblijf voor ambtenaren van den O. D. werd aanzienlijk verbeterd.

§ 7. Vondsten.

Behalve de in § 6 onder Panataran en Sanggrahan vermelde, kwamen geen vondsten te onzer kennis.

§ 8. Epigraphie en iconographie.

In het vorige verslag werd reeds vermeld, dat de heer Van Stein Callenfels in particulier bezit te Soerakarta een merkwaardigen driehoofdigen en zesarmigen Wajrasattwa aangetroffen had. De eigenaar was zoo vriendelijk, het bronsje ter bestudeering naar Batavia op te zenden. Een korte studie daarover van de hand van Mej. Dr. Lulius van Goor vindt men als Bijlage D hierachter.

Met groote ingenomenheid zij hier vermeld, dat wij op het Oudheidkundig Bureau eene belangrijke bronscollectie, in het bezit van den heer Termijtelen, Sf. Pesantrèn, Kediri, ter bezichtiging mochten ontvangen. De collectie behoort tot de vermaarde bronsvondst van Ngandjoek, opgedolven in 1913. De Oudheidkundige Dienst had vernomen, dat er zich zgn. Ngandjoek-bronsjes in handen van verschillende particulieren bevonden, en de exemplaren, die het Museum van het Bataviaasch Genootschap bezit, wettigden het vermoeden, dat de kennismaking met de rest der bronsvondst uit wetenschappelijk oogpunt hoogst belangrijk en leerzaam zou kunnen zijn. Ondergeteekende wendde zich met een uitvoerig schrijven nopens de bedoelingen van den O.D. tot de bezitters, met het verzoek om de bronsjes voor eenigen tijd ter bezichtiging te mogen ontvangen. Slechts één hunner, de heer Termijtelen, voldeed aan dit verzoek, terwijl de andere heeren zelfs niet eens de gewone beleefdheid hadden van te antwoorden. Van de collectie van den heer Termijtelen zal eerlang een beschrijving met foto's gepubliceerd worden.

Nog zij hier vermeld, dat wij van den heer Bernelot Moens te Ngandjoek een fraai bronzen lampje uit den Hindoetijd ter bezichtiging ontvingen; het is van boven versierd met een hoofd met vier aangezichten, die waarschijnlijk Brahmā voorstellen, want de ūrṇā is niet aanwezig.

Aan het rapport van den heer Callenfels ontleenen we verder het volgende:

Het meeste resultaat leverde mijn tocht naar de tjandi Kedaton (afdeeling Kraksan) op, ondernomen in het belang van de vergelijkende studie van de Mintarāga op de basreliefs aan verschillende tempels. Ofschoon de details voor later bewaard moeten worden, kan er hier toch alvast op gewezen worden, dat de Mintarāga-reliefs, aan

de Zuidzijde van genoemden tempel, de eenige op Java zijn, waar onder andere episoden van het heldendicht ook het bezoek van Indra aan de kluizenarij op den Indrakīla in de gedaante van een ouden wijze staat afgebeeld. Tot in details kloppen de basreliefs met het Oud-Javaansche verhaal.

Tevens deed ik een poging om vast te stellen, wat nu eigenlijk de basreliefserie aan de achterzijde van den tempel voorstelt. Zooals bekend is, heeft Dr. J. L. A. Brandes indertijd de meening geopperd, dat men hier met illustratie's van de Garuḍeya te doen had, terwijl de heer Knebel in een der basreliefs de Aghāsura-episode uit Kṛṣṇa's jeugd zag en de heer D. van Hinloopen Labberton er op wees, dat men misschien met een Jaka-Linglungverhaal te doen had. Het plaatselijk onderzoek wees uit, dat Dr. Brandes het bij het rechte eind heeft gehad. De basreliefs aan de achterzijde illustreeren zonder eenigen twijfel de Garuḍeya. Een opstel over dit onderwerp werd aan het Bataviaasch Genootschap ter opname in het Tijdschrift aangeboden.

De derde zijde van den tempel, waarop basreliefs voorkomen, belooft, wanneer de oplossing gevonden kan worden, buitengewoon interessant te zijn. Deze serie, die in tegenstelling met de beide andere aan het gebouw van rechts naar links schijnt te moeten worden gelezen, iets, waarop ook Dr. Brandes de aandacht reeds gevestigd heeft, zal ons waarschijnlijk het prototype van de tjarangan-lakon geven. Alle personen en gegevens om een dergelijke lakon in elkaar te zetten, nl. een prins, een prinses, een vrouwelijke bhūta, die als senapati van een rākṣasavorst de prinses rooft, welke diens bruid moet worden, voor welk gruwelijk lot de prinses echter gespaard blijft, doordat de prins haar redt, komen ook aan den tempel voor.

De tekst, die hier geïllustreerd wordt, werd nog niet gevonden, doch zal met het oog op de interessante perspectieven, die de oplossing zou openen, gezocht dienen te worden.

Van mijn bezoek aan Tjandi Kedaton maakte ik gebruik, om eenige meerdere topographische gegevens te verzamelen ter bepaling van de plaats, waar de woudkluizenarij te Sāgara gelegen heeft. Zooals men weet, werd tot nog toe die woudkluizenarij, door Hayam Wuruk bezocht, (Nāgarakṛtāgama zang 32 en 33) in verband gebracht met de Ranoe Segaran, gelegen tusschen de onderdistrictshoofdplaats Tiris en Gading. Hayam Wuruk trok er heen van uit Pajarakan en keerde terug over Gending, beide nu nog welbekende plaatsen aan den grooten postweg tusschen Probolinggo en Kraksan.

Nu trekt het de aandacht, dat bij het bovenbedoelde Segaran geen spoor van ook maar één enkelen baksteen te vinden is, terwijl toch de kluizenarij volgens de beschrijving uit een menigte gebouwen bestond. Bij een vorig bezoek in gezelschap van den Chef van den Oudheidkundigen Dienst, kwam dan ook de mogelijkheid ter sprake, dat de tjandi Kedaton de bedoelde wanāçrama zou zijn. Een bezwaar was echter het jaartal 1296 op een der trapvleugels voorkomende en dus van later tijd dan het bezoek van Hayam Wuruk, terwijl ook de overeenkomst in naam tusschen Sāgara en Segaran er op scheen te wijzen, dat men de woudkluizenarij bij het tegenwoordige Ranoe Segaran zou moeten zoeken.

Nu merkte ik op mijn laatsten tocht op, dat er behalve het bekende meer Segaran nog twee andere in de streek liggen, die ook dat Segaran in hun naam voeren en wel de ranoe Segaran doewas onder de desa Tlägä-argä en de ranoe Segaran merah onder de desa Anjungsari. Deze beide meertjes liggen werkelijk in de buurt van de tjandi Kedaton, die in de desa

Anjungbiroe [1]) gelegen is. Het argument, dat de wanâçrama ri Sāgara bij de ranoe Segaran gezocht moet worden, uit hoofde van de overeenstemming in naam, heeft dus door het

[1]) 't Blijft een feit, dat in de onmiddellijke nabijheid van Tjandi Kedaton geen Segaran te vinden is, waaraan de kluizenarij haar naam ontleend zou kunnen hebben.

De door Schr. genoemde meertjes liggen toch nog op vijf kwartier gaans daarvan verwijderd. Intusschen kan er op gewezen worden, dat in Prapañca's tijd een **kreits** van den naam Sagara bestaan heeft (*mandale sagara*), genoemd in de oorkonde in koper, gevonden bij de bron van de Kali Tjankaan, ten O. van de desa Batoer, distr. Gading, afd. Kraksan, door Dr. Krom tusschen 1252 en 1272 gedateerd. Zie Oudheidk. Versl. 1915 p. 144 en Dr. Kr.'s Epigr. Aanteek. XIII, Tijdschr. Bat. Gen. LVIII p. 161 vlg.

't Is natuurlijk mogelijk, dat de op de koperen plaat bedoelde (of een andere) *mandale Sagara* zich om en ten O. van de zuidelijke meertjes heeft uitgestrekt. Is Schr.'s onderstelling juist, dan zou de kluizenarij niet direct naar de genoemde ranoe's, maar naar de **kreits**, waarin zij lag, geheeten hebben. B.

voorkomen van de beide andere meertjes alle bewijskracht verloren, terwijl het argument, dat bij de ranoe Segaran geen spoor van oudheden gevonden is en dus waarschijnlijk de woudkluizenarij elders gezocht moet worden, er te klemmender door wordt. Wat de quaestie betreft van het voorkomen van het jaartal 1296 op een der trapvleugels van het tempelgebouw, dit bewijst hoogstens, dat bij Hayam Wuruk's bezoek dat speciale gebouw nog niet bestond. Het zou niet zoo onmogelijk zijn, dat het juist door den koning is opgericht als gift aan de woudkluizenarij, tengevolge van zijn bezoek. Na aldus de beide punten, die tegen de gelijkstelling Sâgara = Tjandi Kedaton schenen te pleiten, te hebben besproken, kan met een enkel woord worden aangestipt, wat er voor pleit.

De door Hayam Wuruk volgens Zang 32 strophe 2 en Zang 34 strophe 2 bij zijn bezoek aan den wanâcrama ri Sâgara gevolgde weg, geeft ons geen andere aanduidingen, dan dat wij dien wanâçrama op het zadel tusschen Lamongan en Yang moeten zoeken.

Valt hieruit dus geen conclusie ten gunste van Ranoe Segaran of Tjandi Kedaton te trekken, de inrichting van Kedaton doet onmiddellijk denken aan eene groote kluizenarij, zooals wij die van de basreliefs van andere tempels, o.a. van Toempang, kennen. Het gebouw met het jaartal is dan waarschijnlijk voor den eeredienst bestemd geweest, terwijl de andere terrassen, waarop klaarblijkelijk gebouwen van hout of bamboe gestaan hebben, de woon- en logeergebouwen zijn geweest. In verband met het jaartal op het tempeltje trekt het bovendien de aandacht, dat de basrelief-versiering aan die terrassen veel grover van uitvoering is, dan die aan het tempeltje, waardoor het niet waarschijnlijk wordt, dat beide tegelijkertijd zijn opgetrokken, en de hypothese, dat de terrassen behoord hebben tot de oude woudkluizenarij, door Hayam Wuruk bezocht, maar dat het tempeltje van later datum is en wellicht een geschenk

van den vorst naar aanleiding van zijn bezoek, indirect gesteund wordt.

En ten slotte vermeldt de Nâgarakṛtâgama als een der aantrekkelijkheden van de plaats een „bwat rânten", ommuurd en met fraaie basreliefs versierd, terwijl juist op het tempelterrein van Kedaton iets voorkomt, wat zeer wel een oude, vervallen badplaats zou kunnen zijn, althans zeer zeker nu een badgelegenheid is. Van muren en basreliefs is op het oogenblik niets meer te zien, doch slechts eene ontgraving zou vermogen uit te maken, of die er ook vroeger niet geweest zijn.

Een en ander in aanmerking genomen, is het niet te gewaagd, zoolang het tegendeel nog niet bewezen is, aan te nemen, dat wij in Tjandi Kedaton de overblijfselen bezitten van den wanâçrama ri Sâgara.

§ 9. Fotografieën.

In Oost-Java werden 60 foto's gemaakt van Panataran, Tjandi Djadi en Sanggrahan (zie Bijlage A).

§ 10. Teekeningen.

Die van Tjandi Djadi zijn door den teekenaar Hardjowisastro in potlood geteekend en zullen door hem in het volgende kwartaal, na een kleine wijziging, in inkt gezet worden.

§ 11. Musea en verzamelingen.

De beeldenverzameling van Magelang is ten langen leste overgebracht naar de Prambanantempels, waar zij nu, in afwachting dat er een loods zal worden gebouwd, op het grasveld bij de opzichterswoning opgesteld is. Enkele beelden zijn naar het Museum te Weltevreden getransporteerd. Hiermede is nu gelukkig de omzwerving van de collectie geëindigd.

§ 12. Programma voor het volgend kwartaal.

De heer Perquin zal zoo mogelijk de werkzaamheden

te Panataran, op het teekenwerk na, beëindigen. De heer Van Coolwijk zal, als de begrooting van de poeri te Gianjar is ingediend, naar Java terugkeeren en de herstelling van Tjandi Singosari ter hand nemen.

De Chef zal een inspectie-reis door Midden- en Oost-Java ondernemen, terwijl de heer Van Stein Callenfels de beschrijving en verklaring der basreliefs te Prambanan zal voortzetten en de werkzaamheden te Gedong Sanga en Tjandi Nglarangan verder zal blijven leiden.

Hollandsche oudheden.

---

§ 13. Stand der werkzaamheden.

Een opgave van den stand van het teekenwerk voor het „Gedenkboek 1619—1919" is onder Bijlage B opgenomen.

De heer De Vink maakte ten behoeve van bedoeld Gedenkboek een aanvang met het fotografeeren van verscheidene Compagnies-oudheden in het Museum van het Bataviaasch Genootschap.

§ 14. Ingekomen berichten, uitgebrachte adviezen [1]) enz.

Overeenkomstig den wensch van Z. E. den Gouverneur-Generaal werden opnieuw pogingen in het werk gesteld, om den grafsteen van den Gouverneur-Generaal Carel Reyniersz, die zich op de begraafplaats van het particuliere land Koepang bij Soerabaja bevindt, naar Batavia te doen overbrengen, waar het historische stuk, zoo de pogingen

---

[1]) Bij 't uitbrengen dezer adviezen maakten wij een dankbaar gebruik van de inlichtingen, die de Landsarchivaris, Dr. F. de Haan, zoo vriendelijk was ons te verstrekken. Zoo danken wij de opmerking aangaande de „Uitkijk" (p. 14) aan hem.

mogen slagen, een plaats op het voorerf der Portugeesche Buitenkerk zal krijgen. [1])

Van den Chef van de Afdeeling Havenwerken werd bericht ontvangen, dat de zgn. „Uitkijk" in de Benedenstad van Batavia, van geenerlei nut meer zijnde en in staat van verval verkeerend, voor afbraak in aanmerking kwam, tenzij uit een historisch oogpunt op de instandhouding werd prijs gesteld. — Daar de Uitkijk een der kenmerkende gezichten van de oude stad en ook in historisch opzicht een niet onbelangrijk bouwwerk is (het onderstuk is het oude stadsbolwerk Middelburg), werd dezerzijds krachtig op behoud aangedrongen.

Bij schrijven van den Resident van Ternate van 11 Januari werden aan de Directie van het Bataviaasch Genootschap aangeboden en door haar ter behandeling aan den Oudheidkundigen Dienst overgedragen een tweetal afschriften van Latijnsche inscripties; de eene aangebracht in een steen, die zich vroeger in een huis bij den Hospitaalweg ter hoofdplaats bevond, daarna weggevoerd werd, maar door den Resident achterhaald kon worden; de andere in een steen, die in de binnenzijde van den Oostmuur van het oude fort Orange (1607) te Ternate is ingemetseld. Als foto's van de steenen ontvangen zijn, zullen wij in het volgend kwartaalverslag op de merkwaardige opschriften terugkomen.

In hetzelfde schrijven deed de Resident van Ternate mededeeling, dat ZHEdGestr. de fortjes Tolokko of Hollandia (ca. 1610), Kajoe Merah of Kalomata (ca. 1608),

---

[1]) De grafzerk werd door Dr. Brandes uitvoerig besproken in de Directie-vergadering van het Bataviaasch Genootschap van 15 Juli 1901 (zie de Notulen van dat jaar p. 70 sqq.). Een in 1910/11 ondernomen poging om den steen naar Batavia te doen overbrengen, leed schipbreuk, doordat de eigenaars der begraafplaats Koepang geen afstand van de zerk wenschten te doen.

Kota Djandi (vermoedelijk de redoute San Pedro Paolo ca. 1540) en Castella of Gamalama, alle op het eiland Ternate, had laten schoonmaken, terwijl het fort Orange, dat nog een bezetting heeft, door de Genie onderhouden wordt. Voor het doen van eenige zeer noodzakelijke herstellingen aan die fortjes, alsmede voor omrastering, onderhoud enz. zullen de fondsen door den Oudheidkundigen Dienst beschikbaar gesteld worden.

Eindelijk kan hier nog melding gemaakt worden van plannen om de Portugeesche Buitenkerk te Batavia te restaureeren. Daar geen der ambtenaren van den dienst tijd beschikbaar heeft, om de tijdroovende herstelling ter hand te nemen, zal waarschijnlijk dankbaar gebruik gemaakt worden van de belangeloos aangeboden diensten van een bekwaam bouwkundige hier ter stede.

§ 15. Programma voor het volgend kwartaal.

Onder leiding van den heer Melville zullen de teekeningen van de Klenteng te Batavia afgemaakt worden; daarna wordt het Stadhuis opgemeten en in teekening gebracht.

De heer De Vink zal voortgaan met het fotografeeren van de Compagnies-oudheden in het Museum.

De Chef van den Oudheidkundigen Dienst,
Dr. F. D. K. BOSCH.

Batavia, April 1918.

Bijlage A

Lijst der fotografische opnamen

in het 1ste kwartaal 1918.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving
3124	13 × 18	Tjandi Panataran, distr. en afd. Blitar.	Hoofdtempel NO. hoekpi laar, ringmuur 1ste terras
3125	"	id.	ringmuur 2e terras, West zijde links.
3126	"	id.	ringmuur 2e terras Westzij de links, vgl. No. 2808
3127	"	id.	id. N.zijde links, 2810
3128	"	id.	id. id.
3129	"	id.	id. 2e terras O.zijde NO.hoek rechts, 2811
3130	"	id.	id. id.
3131	"	id.	id. midden rechts, 2812
3132	"	id.	id. id. links, 2813
3133	"	id.	id. ZO.hoek rechts, 2814
3134	"	id.	id. id. links, 2816
3135	"	id.	id. id. rechts, 2817
3136	"	id.	id. Westzijde rechts vgl. 2806, 2817.
3137	"	id.	id. trap rechts, 2806
3138	"	id.	tempeltje met jaartal, 10 13de laag op den grond ui gelegd.
3139	"	id.	id. 13-15de laag
3140	"	id.	id. 16de laag
3141	"	id.	id. 16-17de laag
3142	"	id.	id. 18-21ste laag vgl. 3151.
3143	"	id.	id. 22-28ste laag
3144	"	id.	id. 29-32ste laag e 33ste hoeksteen; vgl. 314 3149, 3150,
3145	"	id.	tempeltje met jaartal, Noord zijde.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving
3146	13 × 18	Tjandi Panataran, distr. en afd. Blitar.	tempeltje met jaartal, Westzijde.
3147	„	id.	top na den opbouw, ZO.hoek, vgl. 3144.
3148	„	id.	terreinoverzicht naar Oost, van het tempeltje genomen.
3149	„	id.	tempeltje met jaartal, top na den opbouw v/d 34-23ste laag, vgl. 3143, 3144.
3150	„	id.	id. v/d 21-16e laag, vgl. 3142.
3151	„	id.	id. v/d 20-13e laag, vgl. 3142.
3152	„	id.	hoofdtempel, ringmuur 3e terras na ged. afbraak, vgl. 2799.
3153	„	id.	id. id. vgl. 2799.
3154	„	id.	id. id. vgl. 2799.
3155	„	id.	id. N.zijde, na ged. afbraak (met baksteenen binnenbouw) vgl. 2799.
3156	„	id.	id. id. vgl. 2797.
3157	„	id.	id. O.zijde, vgl. 2803.
3158	„	id.	id. id. vgl. 2803.
3159	„	id.	id. id. vgl. 2798.
3160	„	id.	id. Z.zijde, vgl. 2805.
3161	„	id.	id. id. vgl. 2800.
3162	„	id.	id. id. vgl. 2800.
3163	„	id.	id. trap na het afbreken, vgl. 2802.
3164	„	id.	id. id. vergl. 2801.
3165	„	id.	hoofdtempel, ringmuur 3e terras, gesorteerde steenen bestemd v/d trapvleugel, vgl. 2801.
3166	„	id.	hoofdtempel, ringmuur 3e terras, trap met aanwijzingen voor de deklijst, vgl. 2801.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving
1367	13 X 18	Tjandi Panataran, distr. en afd. Blitar.	hoofdtempel, ringmuur 3de terras, na het afbreken van den lateren natuursteenbouw (detail), vgl. 2801.
3168	„	id.	id. id. id.
3169	„	id.	id. id. id.
3170	„	id.	id. id. id.
3171	„	id.	steenen bestemd voor de hoektorentjes van den hoofdtempel.
3172	„	id.	hoektorentjes v/d hoofdtempel na gedeeltelijke opstelling.
3173	„	id.	hoektorentjes v/d hoofdtempel met terreinoverzicht.
3174	„	id.	terras met jaartal van boven gezien, naar het Zuiden (na de herstelling).
3175	„	Tjandi Djadi (Walikoekoen-gebergte), distr. en afd. Toeloeng agoeng.	aanzicht van het Westen uit (van verre).
3176	„	id.	id. van Tjandi Boeta uit.
3177	„	id.	van Tj. Djadi uit met gezicht op rest van Tjandi Boeta.
3178	„	id.	van boven gezien na de herstelling.
3179	„	id.	ZW-zijde na de herstelling.
3180	„	Tjandi Sanggrahan, distr. en afd. Toeloeng agoeng.	hoofdtempel, Noordzijde. na ontgraving en schoonmaak.
3181	„	id.	id. Oostzijde.
3182	„	id.	baksteen-monumentje a/d Oostzijde na de ontgraving.
3183	„	id.	hoofdtempel, gat a/d Oostzijde.

Bijlage B

Teekeningen voor het Gedenkboek 1619—1919.

Woonhuis v/d heer Boshouwer, Molenvliet No. 11.

1.	Plattegrond van het huis	schaal	1 : 50.
2.	,, ,, ,, bovenhuis	,,	,,
3.	Vooraanzicht	,,	,,
4.	Zijaanzicht	,,	,,
5.	Achteraanzicht	,,	,,
6.	Lengtedoorsnede CD	,,	,,
7.	Dwarsdoorsnede AB	,,	,,
8.	Badhuisje	,,	,,
9.	Situatie	,,	1 : 200. *

Woning der Naaml. Venn. L. E. Tels & Co.'s Hand. Mij. Kali Besar W.

1.	Situatie	schaal	1 : 200.
2.	Plattegrond v/h gebouw	,,	1 : 50.
3.	,, v/h bovenhuis	,,	,,
4.	Lengtedoorsnede	,,	,,
5.	Dwarsdoorsnede	,,	,,
6.	Vooraanzicht	,,	,,
7.	Details van de trap	,,	1 : 5.
8.	Details van de spil	,,	,,
9.	Detail, ornament van het bovenlicht van de kamerdeur	,,	,,
10.	Detail, ornament van het bovenlicht van de hoofdmiddendeur	,,	,,
11.	Detail van de kamer- en middendeur (details hiervan op schaal 1 : 5 en op de ware grootte)	,,	1 : 20.

---

* Alle in potlood.

12. Details van den wand met drie deuren v/d bovenverdiepingen en zijdeur in het benedengebouw (details hiervan schaal 1 : 5) schaal 1 : 20.

Chineesche kerk (Klenteng). Pintoe Besi.

1. Situatie van het gebouw met pleinen en wegen schaal 1 : 200.
2. Plattegrond „ 1 : 100.
3. Vooraanzicht „ „
4. Achteraanzicht tot en met muurbalk „ „
5. Lengtedoorsnede CD t/m muurbalk „ „
7. Dwarsdoorsnede AB „ „ „ „

Bijlage C

Nog eens: De bijzetting van koning Krĕtanagara te Sagala

DOOR

Dr. F. D. K. BOSCH

Ons opstel over bovenstaand onderwerp was reeds in het vorig kwartaalverslag afgedrukt, toen wij op eene eenigszins afwijkende verklaring der 6de strophe van den 42sten Zang van den Nāgarakrĕtāgama kwamen, die wij, alles wel beschouwd, boven de gegevene prefereeren.

Wij laten hier het bedoelde vers nogmaals volgen:

lāwan ring Sagala pratiṣṭa jinabimbātyanta ring çobhita,
tĕkwan arddhanareçwarī mwang ika sang çrī bajradewy apupul
sang rowang nira wrĕddhi ring bhuwana tunggal ring kriya mwang brata
hyang Werocana Locanā lwir iran ekārca prakaçeng prajā.

Bij onze vorige verklaring meenden we in den Jina van den 1sten pāda Wairocana te moeten zien, daarbij vooruitloopend op den inhoud van den laatsten pāda, waar van dien Dhyānibuddha sprake is.

Wij gelooven nu met dat „vooruitloopen" van het juiste spoor te zijn afgeraakt. Immers, er is geen enkele bron bekend, waaruit eenige relatie tusschen Krĕtanagara en Wairocana blijkt; daarentegen is de Djaka Dolok er om te bewijzen, dat de Jina, als wiens evenbeeld of aardsche verschijning de Koning beschouwd werd, de Jina Akṣobhya was [1].

---

[1] Kern, De Sanskrit-inscriptie van 't Mahākṣobhya-beeld te Simpang, T. B. G. LII, p. 107.

Laat men zich niet door het slot van het vers beinvloeden, dan zal men dus bij Prapañca 's mededeeling, dat de vorst als Jina uitgebeeld werd, aan Akṣobhya en geen ander hebben te denken. Hiervan uitgaande zien wij in de Arddhanareçwarī van rg. 2 de Çakti of Tārā van dien Dyhānibuddha, dus Locanā.

Bajradewī kan zeer wel eene verkorting — metri causa — van Bajradhātwīçwarī zijn, de Tārā, zooals men weet, van Wairocana.

Onze vroegere opvatting omtrent den derden pāda handhavend, zien wij eindelijk in Sang Werocana Locanā van den laatsten pāda niet meer eene copulatieve samenstelling, maar eene, waarin het laatste lid (Locanā) door het eerste (Werocana) nader bepaald wordt. Men zou kunnen vertalen: De heilige Wairocanaïstische Locanā, d.i. zooals wij vorig maal gisten, eene Tārā met het uiterlijk van het Toempangsche beeld, hetwelk op het achterstuk de inscriptie *Locanā* draagt en in de hand of op den lotus het attribuut van *Wairocana*, den cakra, voert.

De vertaling van de bewuste strophe wordt nu als volgt:

En in Sagala is hij opgericht als een uitermate fraai Jinabeeld (Akṣobhya-beeld) en zijn zijñe wederhelft (of: Çakti, Tārā, d.i. Locanā) en, met haar vereenigd (apupul), Hare Heiligheid Bajradewī (d.i. Wajradhwātwīçwarī), zijne gezellinnen in [de bevordering van] 't welzijn in de wereld, één in heilige handelingen en geloften, voorgesteld als de heilige Wairocanaïstische Locanā in één beeld, dat in den lande vermaard is.

Het verschil tusschen onze vroegere en onze huidige opvatting is daarom van eenig belang, omdat men o.i. nu niet meer naar één beeldgroep van Wairocana-Locanā, maar naar twee aparte beelden, van Akṣobhya en Wairocana-Locanā, zal hebben te zoeken.

Omtrent het uiterlijk van het evengenoemde Tārā-

beeld hebben wij boven reeds een vermoeden uitgesproken.

Wat het Jina-beeld betreft: Het moest aan twee eischen voldoen. Allereerst gelijkenis vertoonen met den overleden vorst en ten tweede — als onze opvatting juist is — een Akṣobhya zijn.

Daarmede is het vrijwel gedetermineerd: Van den Djoko Dolok, die aan dezelfde eischen voldoet, kan het onmogelijk veel verschild hebben.

Beschikken wij dus over eene positieve aanwijzing, omtrent het uiterlijk van den Jinabimba, zoo mogen wij nog iets verder gaan en een vermoeden koesteren aangaande de plaats, waar een dergelijk beeld gezocht moet worden: Waar alle vorsten van de Tumapĕlsche dynastie hun grafsteden in de buurt van de oude hoofdstad gekozen hebben, zal men het liefst in die klassieke omgeving zijn onderzoek aanvangen.

Gevraagd dus in het Malangsche een Akṣobhya-beeld aan te wijzen, dat het type „Djoko Dolok van Soerabaja" vertoont.

Zooals zoo vaak heeft de heer Rouffaer ook hier met een hypothese den weg gewezen: In de Singosari-monographie (Bijlage III p. 90) heeft die geleerde het vermoeden uitgesproken — op uiterst wankele gronden overigens [1]) — dat een van de schetsen, die J. Th. Bik in 1822 van de Singosarische oudheden vervaardigde (no. 106, gereproduceerd op plaat 71 rechts van de Monographie) Çiwa-Buddha, dus Krĕtanagara, zou voorstellen; voorts wees hij er op, dat het door Bik geteekende beeld het-

---

[1]) Het vermoeden van den hr. R. is op twee veronderstellingen gebaseerd, nml., dat de Ratnasambhawa (lees Akṣobhya en vgl. Monogr. p. 76) van Bik's teekening een rozet in de hand zou houden en dat zoo'n rozet „bij voorkeur een embleem van Çiwa" zou zijn (volgens Groeneveldt, Portretbeelden, T. B. G. dl. L, 1908, p. 144). De laatste onderstelling is in haar algemeenheid beslist onjuist: ook de eerste: want het origineele, steenen beeld vertoont eene ledige linkerhandpalm (zie beneden).

zelfde moest zijn, hetwelk Brumund op het erf van den Assistent-Resident te Malang aantrof en als volgt beschreef [1] „....... De Boeddha, bijna vijf voet hoog heeft de rechterhand, palm naar boven op de knie gelegd, de linker in den schoot. Hij draagt het gewone kleed; overigens zonder eenig versiersel. De schedel is, zonder het gewone, korte, krullende haar, kaal. Hij mist ook het voorhoofd-teeken. In de plaats van zijn afgeslagen neus heeft men hem een houten aangezet."

Uit enkele passages in dezelfde Monographie blijkt voorts [2], dat de heer Rouffaer in de meening verkeert, als zou het bewuste, door Brumund beschreven Buddha-beeld verdwenen zijn en alleen *in effigei* door Bik's teekening van 1822 zijn gered.

Welnu, men kan gerust zijn: het Akṣobhya beeld, benevens het — eveneens verloren gewaande, eveneens door Bik uitgeteekende en door Brumund beschreven — Brahmā-beeld (met 't gat in het achterstuk, waardoor het achterste hoofd kijkt), bevindt zich nog steeds op dezelfde plaats, waar Brumund het heeft aangetroffen en beschreven [3]: op het Assistent-Residents-erf te Malang, waar

[1] Bijdragen tot de kennis van het Hindoeïsme op Java. Verhand. Bat. Gen. XXXIII (1868), p. 208.

[2] pp. 75sq. 86.

[3] Niet alleen Brumund, ook nog andere berichtgevers hebben de Buddha- en Brahmābeelden daar aangetroffen, t. w:

Sieburgh in 1841 (bij Hageman, zie Dr. Krom's Eenige gegevens over de Hindoe-oudh. van Oost-Java, Bijdr. Kon. Inst. Dl. 72 p. 447).

Rigg. Journ. of the Ind. Arch. III (1847) p. 535. Hij is de eerste en eenige, die de gelijkenis met den Djoko Dolok heeft opgemerkt: „ . . . in these particulars he resembles the figure of Djoko Dolok, before the Residency of Sourabaya, and in fact is, in other respects, the same, a little less in size. The figure is in every respect perfect, except that the tip of the nose has been knocked off and this an attempt has been made to replace by a vile cock up one in wood".

Von Schmid, Opgave Oudh. Malang, T. B. G. IX (1860) p. 18.

Knebel, Rapp. Oudh. Comm. 1902 p. 255 sq. Vgl. ook Krom, Bijschrift bij de foto van den kop van Tj. Sewoe, T. B. G. LIV (1912) p. 130.

Djoko Dolok

we onlangs in de gelegenheid waren het met eigen oogen te aanschouwen.

Bik's schets van het Buddha-beeld, waarvan boven sprake was, vertoont zóó'n frappante gelijkenis met den Soerabaja'schen Akṣobhya, dat men een oogenblik aan een vergissing van Bik gelooft en twijfelt of misschien een afbeelding van den Djoko Dolok onder zijn Malangsche teekeningen verdwaald zou zijn. Maar Bik heeft zich niet vergist. Inderdaad vertoont het Malangsche Akṣobhya-beeld *in originali* zóóveel gelijkenis met dat van Simpang, dat men het niet juister beschrijven kan dan door het een verkleinde copie van dat beeld te noemen. Niet alleen de romp, het gewaad, de ledematen — onderdeelen dus, die bij alle Akṣobhya's op ongeveer gelijke wijze worden uitgebeeld — zijn bij beide beelden volkomen identiek, óók oogen, neus, mond, voorhoofd enz. van den Malangschen Akṣobhya zijn den Djoko Dolok „uit het gezicht gesneden" [1]). De gelijkenis is in alle opzichten volkomen.

Men kan nu als volgt redeneeren:

---

[1]) De totale hoogte van het Malangsche beeld is 1.37 M., die van den Djoko Dolok, die wij nergens opgegeven vinden, bedraagt naar schatting 1.80 M. De houten neus, waarvan Rigg en Brumund spreken, is verdwenen en het gat, waarin die neus bevestigd was, met cement opgevuld. Het ovale kussen, waarop de Mal. Akṣobhya gezeten is, is geheel gelijk aan dat van den Djoko Dolok. Het is rondom glad afgewerkt, klaargemaakt, zou men zoo zeggen, voor een inscriptie.

De hierbij gereproduceerde foto van het Malangsche beeld ontvingen wij door vriendelijke bemiddeling van den Assistent Resident van Malang, den heer J. J. Coert. Bij eene vergelijking tusschen de afbeeldingen van den Djoko Dolok en den Malangschen Akṣobhya, lette men er op, dat de foto's niet onder denzelfden hoek genomen zijn: het eerste beeld van beneden naar boven, het laatste andersom. Vandaar dat de rechterhand van het Simpangsche beeld hooger op de knie schijnt te rusten dan die van het andere beeld. Ook bedenke men, dat door kalk-en teerstrepen veel van de oorspronkelijke uitdrukking in het gelaat van 't laatstgenoemde beeld verloren is gegaan.

De Malangsche Akṣobhya is een portretbeeld blijkens het ontbreken van kroeshaar, ūrṇā en uṣṇīṣa; qua portret vertoont het een treffende gelijkenis met een ander portret: het Djoko Dolokbeeld, dat koning Krĕtanagara voorstelt; dus: het Malangsche portretbeeld = het Soerabaja'sche portretbeeld = Koning Krĕtanagara. Ergo: de Malangsche Akṣobhya = Koning Krĕtanagara.

Valt o.i. aan deze gelijkstelling niet te twijfelen, een andere vraag is natuurlijk of met het Malangsche portretbeeld van Koning Krĕtanagara de Jinabimba van Sagala teruggevonden is. Neemt men aan, dat zulks inderdaad het geval is, dan zal men door de plaats van herkomst van dat beeld na te speuren, ook de ligging van het heiligdom Sagala kunnen aanwijzen.

Helaas staan we hier voor een onuitvoerbare opgaaf. Waar de meeste „onroerende" Singosarische oudheden in den loop der 19de eeuw geraseerd zijn en de „roerende" stukken, naar alle windstreken versleept werden, blijft elke poging tot orientatie een vruchteloos tasten in den blinde.

Dat zal wederom blijken, als wij de lotgevallen van den Malangschen Akṣobhya trachten na te gaan [1]).

In Raffles' beschrijving [2]) van de door hem te Singosari aanschouwde oudheden wordt de Akṣobhya niet genoemd. Reeds toen blijken er beelden te Malang gestaan te hebben: „Previously to leaving Malang — schrijft hij [3]) — we took sketches of two images brought in from the fort [4]) and

---

[1]) Bij het volgende werd een dankbaar gebruik gemaakt van „de Litteratuur omtrent het geheele Singosari-terrein", bijeengebracht door G. P. Rouffaer (Bijlage II monographie).

[2]) History (I[0]) p. 41 43.

[3]) p. 45.

[4]) Vgl. Rigg, Journ. Ind. Arch. III (1847) p. 536: „We found accommodation for the night in the Government Pasangrahan, which is a roomy brick-building outside the town, and close to a double storied erection with a breastwork of earth at one corner, on which is mounted a gun, and which, out of compliment, is called „The Fort."

also of the image of a man, peculiar from the manner in which the hair was tied".

Of die „two images" de Buddha- en Brahmā-beelden geweest zijn? Wij gelooven het niet, anders waren de „sketches" wel in Raffles' werk te vinden geweest.

Na Raffles' negatief getuigenis zijn Bik's teekeningen van 1822, alsmede zijn beschrijving van het tempelterrein [1]) en die van zijn reisgenoot Prof. C. G. C. Reinwardt [2]) de eerste gegevens, die eenig houvast bieden.

De heer Rouffaer meent voor zeker te mogen aannemen [3]), dat de beelden van Akṣobhya en Brahmā, waarvan Bik schetsen vervaardigde, zich bij Bik's bezoek aan Singosari te dier plaatse bevonden.

O.i. is echter twijfel dienaangaande gerechtvaardigd.

In Bik's bovenbedoelde beschrijving van het tempelterrein worden de beelden, die hij daar zag en die hij of zijn broer A. J. Bik, uitteekenen zou, opgesomd en in het kort beschreven, zoo het groote vrouwenbeeld met de bisschopsmuts, een zittend vrouwenbeeld zonder hoofd, een zittend vrouwenbeeld met een „rookvat". Had hij den Akṣobhya en den Brahmā, waarvan hij immers óók schetsen vervaardigde, bij zijn bezoek aan Singosari aangetroffen, dan had hij zeker niet verzuimd ook die beelden in zijn beschrijving te vermelden.

[1]) Opgenomen in Brumunds „Bijdragen tot de kennis van het Hindoeisme op Java", Verhandel. Bat. Gen. XXXIII (1868) p. 201—202 en reeds vroeger gepubliceerd (dit is den hr. Rouffaer ontgaan) in Bik's „Aanteekeningen nopens eene reis naar Bima, Timor, de Moluksche eilanden, Menado en Oost-Java", Tijdschr. Bat. Gen. XIV (1864), p 179 sq. In dit opstel vindt men het begin van het verslag van B.'s bezoek aan Sing., dat in Brumund's citaat én in de Monogr. ontbreekt en dat eenige merkwaardige bijzonderheden omtrent de afbraak der Sing.'sche oudheden bevat. Op die passage volgt de boven in den tekst opgenomen mededeeling omtrent beelden op het Ass.res.-erf en daarop: „wij bezochten de oudheden van Mondoroko enz."

[2]) Reis naar het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel, in het jaar 1821 (1858) p. 628 sq.

[3]) Monogr. pp. 75 en 90.

Dus is het niet onmogelijk, dat beide beelden reeds in 1822 op het Ass.-Res.-erf te Malang stonden en Bik ze dáár uitgeteekend heeft [1]).

Deze onderstelling wint aan waarschijnlijkheid door Bik's mededeeling: „Wij werden door den Assistent-Resident Monroe zeer beleefd ontvangen; het geheele erf stond vol Brahmiensche beelden, achtereenvolgens door vroegere besturen uit de tempels van Singa Sahari overgebracht", bevestigd door Reinwardt, die spreekt van: „een groot aantal andere beelden en steenen met inscriptiën, waarvan de kleinere meestal vervoerd en sommige ook voor het huis van den Assistent-Resident te Malang geplaatst zijn" [2]).

Intusschen is het feitelijk van ondergeschikt belang te weten, wáár het Buddhabeeld stond, toen Bik het uitteekende. We willen er slechts de aandacht op vestigen, dat, waar Raffles het waarschijnlijk niet gekend heeft, het tusschen zijn en Bik's bezoek aan Singosari, dus tusschen 1815 en 1822, voor den dag moet zijn gekomen en wel

[1]) Het gezelschap verbleef van 7 tot 12 Januari te Malang. Bik heeft daar dus allen tijd gehad voor 't maken van zijn schetsen.

[2]) Men merke vooral ook op, dat Domis (Res. v. Pasoeroean van 1827 — '31) in zijn „Aanteekeningen" (1829), waarin een vrij uitvoerige beschrijving van het tempelterrein van Singosari voorkomt, niet van het Akṣobhya-beeld rept, evenmin Burer in 1837, en dat het zeker is, blijkens Sieburgh's bericht (zie boven, p. 24 noot), dat het beeld reeds in 1841 te Malang stond. Het dunkt ons daarom zeer waarschijnlijk, dat de Akṣ. (benevens de Brahmā) vanaf 1820 tot heden onafgebroken op het Ass.-Res.'s erf gestaan heeft. Heeft de hr. R. gelijk en waren de beelden in 1822 nog te Sing., dan moeten zij tusschen 1822 en 1827 óf tusschen 1831 en 1841 naar Malang overgebracht zijn, want Domis verklaart in zijn „De residentie Pasoeroean op het eiland Java" (1836) p. 121-122: .... „Ook de geheele plaats heb ik doen ontruimen en de beelden, welke er vroeger gestaan hadden en die, benevens andere oudheden, in den tuin, van den Assistent-Resident te Malang aanwezig waren, te Singo Sarie doen overbrengen, alwaar ik dezelve bij de Tjoenkoop heb doen stellen". Waar Domis er zulke gezonde denkbeelden op na hield, is 't niet aannemelijk, dat door hemzelf of in zijn tijd beelden van Sing naar Malang versleept zijn.

vermoedelijk in 1820, toen de langwerpige tempel van 92 × 35 Rijnlandsche voet en (in hetzelfde jaar?) drie andere ruïnes ten Zuiden van den Torentempel in het dichte bosch ontdekt werden [1]).

Het Malangsche portretbeeld van Krĕtanagara zou dus, als al onze onderstellingen juist zijn, van een der vier bovengenoemde tempels afkomstig zijn en de graftempel te Sagala van den Nāgarakrĕtāgama met dat — helaas verdwenen — heiligdom vereenzelvigd moeten worden.

We willen nu nog even terugkomen op de Wairocana-Locanā, het vrouwenbeeld, dat als *ekārca* de twee Tārā's Wajradhātwīçwarī en Locanā voorstelt. Niet omdat wij er in geslaagd zijn onder de Singosari'sche débris dat beeld of zelfs maar een fragment daarvan op te sporen, maar omdat wij een bewijs hebben meenen te vinden, dat niet alleen in een catechismus als de Sang Hyang Kamahāyānikan of in een gedicht als de Nāgarakrĕtāgama, maar ook in de levende iconographische praktijk de versmelting der beide Tārā's tot ééne godin is doorgedrongen.

Het heeft, gelooven wij, nog nooit de aandacht getrokken, dat, terwijl om de hoofdfiguur van de bekende Amoghapāça-bronsjes met wij-inscriptie van Koning Krĕtanagara en het groote Amoghapāçabeeld van Padang Tjandi v ij f kleine Dhyānibuddha's gegroepeerd zijn — vier en relief op het achterstuk en de vijfde, Amitābha, in de kroon van het hoofdbeeld — als hunne vrouwelijke wederhelften slechts v i e r Tārā's zijn afgebeeld.

Waar nu, naar men weet, de bovenbedoelde Buddha- en Tārāfiguurtjes, alsook de acolyten Çyāmatārā, Su-

[1]) Naar gissing v. d. Hr. R. was het D. Monnereau (A. R. v. Malang 1818-'23) die den eersten tempel ontdekte, Monogr. p. 57.

dhanakumāra, Bhṛkutī en Hayagrīwa, die aan weerszijden van het hoofdbeeld staan, hun tegenhangers hebben in den vorm van grootere steenen beelden, die te Tjandi Djago zijn opgesteld geweest en zich onder die beelden ook de meermalen genoemde Locanā met den cakra bevindt, het beeld, waarin o. i. de twee één geworden Tārā's worden voorgesteld, daar komt wel duidelijk aan den dag, dat op de achterstukken van de bronsjes en het Sumatraansche beeld niet maar bij vergissing éène Tārā is weggelaten, maar de twee Tārā's *tunggal* geworden zijn.

Tevens wordt dan begrijpelijk, waarom het „ontbrekende" steenen beeld van Wajradhātwīçwarī nooit te Toempang teruggevonden is. Er zijn daar niet vijf maar slechts vier Tārā's opgesteld geweest, daar Wajradhātwīçwarī, versmolten met Locanā, nooit als afzonderlijk beeld bestaan heeft [1]).

In dit verband willen wij ook nogmaals de aandacht vestigen op het Leidsche bronsje met de inscriptie *Werocanā* op het voetstuk, dat een mannelijk en een vrouwelijk figuurtje, beiden in groot ornaat, beiden met de handen in dharmacakramudrā, op hetzelfde onderstuk, maar op afzonderlijke lotuskussens gezeten, uitbeeldt [2]).

De vrouwelijke vorm *Werocanā* der inscriptie kan alleen op het vrouwenfiguurtje betrekking hebben. De mudrā van de mannelijke godheid wijst op Wairocana. Een Wairocana en eene Wairocanā zouden dus uitgebeeld zijn.

[1]) Zoo zal men ook tevergeefs zoeken naar een steenen Amitābhabeeld, daar die Dhyāni-buddha reeds in de makuta van den grooten Amoghapāça is opgenomen. De Nāgarī-inscriptie op het achterstuk van het groote beeld naast de plaats, waar de (thans verdwenen) Amitābha gezeten was, bedoelt de aandacht op den kleinen man te vestigen en is volkomen gelijkwaardig met de inscripties op de achterstukken van de afzonderlijke steenen Dhyāni-buddha, Tārā- en andere beelden. Alleen de beelden van Wairocana, Amoghasiddha en Tārā ontbreken dus nog (zie Brandes Monogr. Tj. Djago p. 85).

[2]) Zie vorig kwartaalverslag p. 141, 4de noot.

Nu rijst de vraag: Wie is die Wairocanā en waarom werd het noodig geoordeeld haar naam alleen en niet dien van den god op het voetstuk te vermelden?

De samensmelting der beide Tārā's Wajradhātwīçwarī en Locanā tot éene godin zou ook hier de oplossing aan de hand kunnen doen.

Stond er geene inscriptie op het voetstuk, dan zou men door de dharmacakramudrā van het vrouwenbeeldje in den waan gebracht worden, dat de çakti van Wairocana dus Wajradhātwīçwarī, was uitgebeeld, evenals de Toempangsche Locanā met den cakra, stond niet Bharāli Locanā in het achterstuk gegrift, voor eene Wajradhātwīçwarī zou zijn doorgegaan. Nu heeft, gissen wij, de gieter van het bronsje, door het aanbrengen van de inscriptie, evenals de maker van het steenen beeld, zorg willen dragen, dat de geloovige weten zou, dat niet die Tārā, maar eene andere bedoeld werd, en wel waarschijnlijk dezelfde godin, die in den Nāgarakrĕtāgama Werocana-Locanā genoemd wordt en op het Toempangsche beeld als Locanā wordt aangeduid.

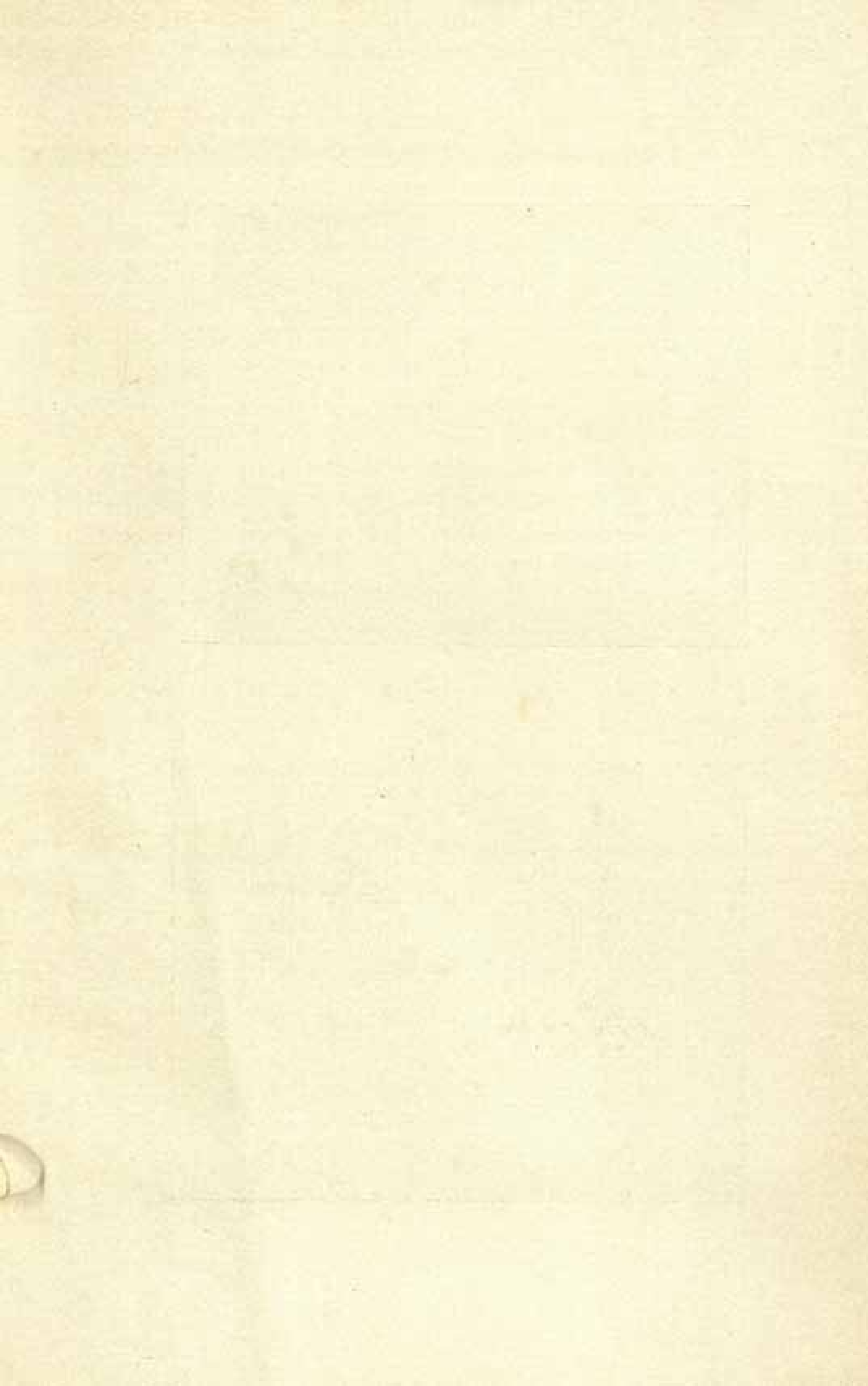
Op het Leidsche bronsje zou zij dan als hoogste Tārā den hoogsten Jina, Wairocana, ter zijde gesteld zijn en in die kwaliteit van hem haar naam ontvangen hebben. (Vgl. Çiwa - Çiwā; Mahādewa - Mahādewī; Kāla-Kālī enz.) Of nu die naam bij toeval zoo weinig in klank verschilt van de andere namen, die de godin gegeven zijn (Wairocana - Locanā, Locanā) óf het bestaan dier laatste benamingen het ontstaan van den vorm Wairocanā in de hand gewerkt heeft, kan vooralsnog niet met zekerheid beslist worden.

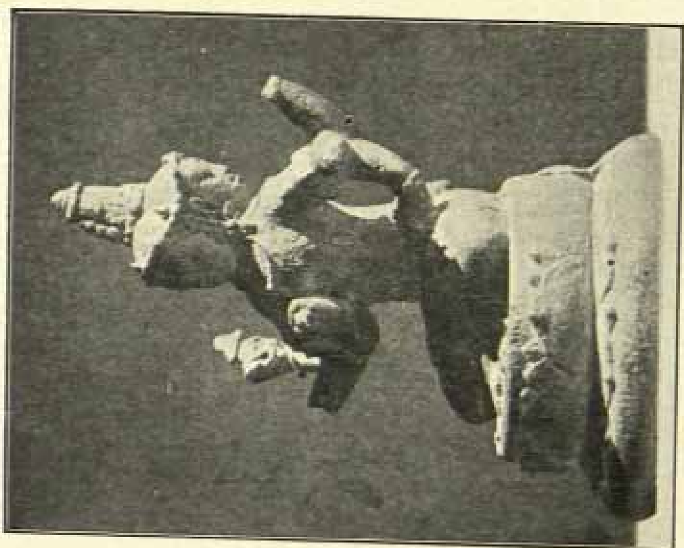
Eindelijk willen wij er nog op wijzen, dat het getal vier der Tara's niet als een inventie van de S. Hy. kamahāyānikan beschouwd moet worden. In een Indisch Buddhistisch werk [1]), waarop Mej. Dr. Lulius van Goor onze

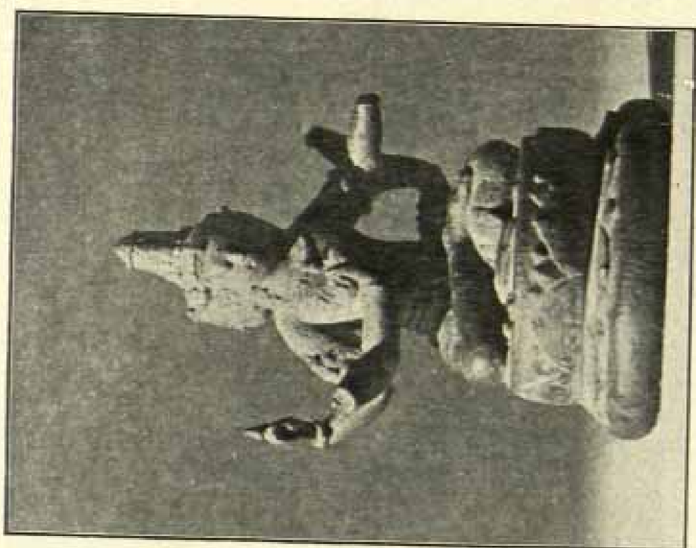
[1]) The Dharmasamgraha. An ancient collection of Buddhist technical terms, Anecdota Oxoniensia, Vol I, Part V. Prepared for public. by Kunjiu Kasawara, after his death edited by F. Max Müller and H. Wenzel, Oxford 1885.

aandacht vestigde, worden als Tārā's Rocanā, Māmakī, Pāṇḍurā en Tārā genoemd, terwijl vijf Dhyānibuddha's worden opgesomd. Alweer dus diezelfde verzwijging van Wajradhātwīçwarī.

Het zou natuurlijk voorbarig zijn te beweren, dat ook in den Dharmasamgraha het getal der Tārā 's tot vier is ingekrompen, omdat in Rocanā twee Tārā's versmolten zijn. Het is even goed mogelijk, ja zelfs waarschijnlijker, dat men hier met een zeer oude voorstelling te maken heeft en dat de verklaring, die de Javaansche catechismus geeft, als zouden twee Tārā's één zijn geworden en er daarom eigenlijk slechts vier zijn, niet anders dan een poging is om een tegenstrijdigheid in de bronnen (vier Tārā's in sommige, vijf Tārā's in andere) tot een bevredigende oplossing te brengen.

Bronzen beeldje te Solo
in het bezit van Dr. Hausmann.
(Met twee foto's)

Bijgaande afbeeldingen stellen een bronzen beeldje voor, dat zich in particulier bezit te Solo bevindt. De hoogte van het beeldje, dat drie hoofden en zes armen heeft, is 10,3 cM.; het nagenoeg cirkelronde voetstuk heeft een gemiddelden diameter van 6.2 cM. In de natuurlijke handen houdt het beeldje rechts den wajra voor de borst, links de ghaṇṭā op de heup; van de schel is de wajraknop een weinig afgesleten, en ook het klepelpuntje is nog maar even te zien. Van de niet-natuurlijke armen zijn de handen bij de polsringen afgebroken. Slechts de achterste rechterhand is nog aanwezig en draagt een voorwerp, dat waarschijnlijk het gevest van een zwaard is; de plaats, waar het lemmet dan afgebroken zou zijn, vertoont echter geen breuk, maar is glad en rond, alsof men haar bijgepolijst heeft.

Het ornaat is vrij eenvoudig, veel eenvoudiger bijv. dan dat der Ngandjoek-beeldjes, met hun rijke en uitvoerig bewerkte sieraden. Hier bestaan deze uit halsketen, gordel, bovenarmring, polsring, oorsieraad en diadeem. Voorts wordt de hooge haartooi der drie hoofden omsloten door één mukuṭa, die van voren, d.i. boven het natuurlijke aangezicht, een verticale rij juweelen als sieraad heeft. De wijze, waarop de achterhand het zwaardgevest vasthoudt, is eenigszins zonderling, nl. tusschen duim en wijsvinger; het ondereinde van de greep komt dus niet uit den gekromden pink te voorschijn, zooals geschiedt, wanneer de vingers op normale wijze loodrecht om de greep

gelegd worden, maar rust hier op het polsgewricht (ook heeft deze hand, behalve den duim, slechts drie vingers). Deze manier, om het zwaard luchtig tusschen twee vingers te balanceeren, vormt een scherp contrast met de houding der rechtervoorhand, die den wajra stevig (en normaal) omklemd houdt. De lussen, waarin de sjerp opgebonden is, staan niet uit in horizontale richting, zooals meestal het geval is, doch hangen slap naar beneden; een der lussen is afgebroken. Uit iedere lus hangt een lange slip naar beneden tot aan den onderrand van het lotuskussen; halverwege den slip ziet men den gegolfden zoom van een tweeden korten slip, die verder geheel met den ondersten samenvalt.

Denkt men zich de niet-natuurlijke hoofden en armen weg, dan heeft men een Wajrasattwa voor zich met de houding en met de attributen, die dezen zesden Dhyānibuddha eigen zijn. Wordt echter Wajrasattwa wel met zes armen en drie hoofden voorgesteld? Grünwedel [1], Foucher [2]) noch Pander [3]) spreken hierover, maar Pander beschrijft in PTH p. 62: „No. 62. dPal gSang-ba-'dus-pa, abgekürzt gesprochen: Sang-dui .... milde aussehend .... drei Gesichter, zwei Beine, sechs Arme. [Seine] Attribute sind: Vajra, Ghaṇṭā, Padma, Cakra, Schwert, Juwel. Der Kopfschmuck des Yab besteht aus dem Bildniss Amitābha's ....". De Chineesche naam beteekent: „der sehende, souveräne, geheimnissvolle Buddha." Op de afbeelding houdt de god, evenals ons beeldje, wajra en ghaṇṭā in de natuurlijke handen, doch, gelijk Wajradhara, gekruist voor de borst. Bij Grünwedel (Myth. p. 98) heet Wajradhara ook Guhyapati, der Herr der Geheimnisse, Tib. gSañ-bai bdag-po. Pander rekent Sang-

---

[1]) Mythologie des Buddh. in Tibet und der Mongolei (1900).

[2]) Etude sur l'iconographie bouddhique de l'Inde (1900-1905).

[3]) Das Pantheon des Tschangtscha Hutuktu (1890). — Das lamaïsche Pantheon (1889), Z. f. E. XXI. — Resp. aangehaald als PTH en LP.

dui tot de Yidams van Çiwaïtischen oorsprong; men vergelijke wat Grünwedel (Myth. p. 94) van de Yidams zegt. Of en in hoeverre men den Tibetaanschen naam gSañ-bai bdag-po (Grünw. 98) met den naam dPal gSang-ba-'dus-pa (Pander, PTH p. 62) van gelijke beteekenis mag achten, moge een kenner van het Tibetaansch beslissen; het predicaat dPal beteekent „heilig" en is slechts een aequivalent van Skr. „çrî" (vgl. PTH sub 5, 93, 113 en wat Grünw. op p. 202 sub Pander van de orthographie aldaar zegt), zoodat het niet onmogelijk is, dat de beide namen verder gelijkwaardig zijn. In dat geval zouden wij misschien in Sang-dui een tantrischen vorm van Wajradhara mogen zien en dan naar analogie hiervan besluiten, dat wij in het Solosche beeldje een tantrischen vorm van Wajrasattwa te zien hebben [1]).

De lezer, die belang stelt in dit beeldje en in de godheid, die het voor moet stellen, worde in de eerste plaats verwezen naar een studie van Dr. Krom, opgenomen in de Bijdr. v/h Kon. Inst. dl. 68 p. 502 sq., waarin Schr. een Oud-Javaansch bronzen beeldje te Talaga bespreekt en het met groote waarschijnlijkheid als een Mañjuwajra deter-

---

[1]) Dat er zulke tantrische vormen bestaan, bevestigt Pander in Das lamaïsche Pantheon, Zschr. für Ethnologie XXI (1889) p. 48: „Nicht nur existiert eine jede wichtigere Gottheit in mehreren Varietäten, *die sich in der Zahl der Arme und Beine* ..... *unterscheiden* ......" Het is bekend, dat de god gewoonlijk in zijne natuurlijke handen de attributen houdt, welke men aan zijn tweehandig prototype geeft. Is er ten opzichte van Wajradhara onzekerheid, daar de wajra en de schel in de *gekruiste* handen bij verscheidene godheden voorkomen, zoo o.a. bij de Dhyâni-Buddha's, wanneer deze hunne Çakti bij zich hebben, de waarschijnlijkheid, dat wij in het Solosche beeldje een tantrischen Wajrasattwa voor ons hebben is m.i. grooter, uithoofde van de typische Wajrasattwa-houding, die, voor zoover ik weet, niet bij andere godheden voorkomt. De litteraire documenten geven ons weliswaar geen licht, maar het beeldje spreekt zelf vrij duidelijke taal.

mineert (zie ook de foto bij het artikel). Nu echter ook het Solosche beeldje bekend geworden is, doet zich de vraag voor, of men soms in de twee beeldjes verwante voorstellingen van verwante godheden te zien heeft. Immers, het Talaga-beeldje doet door de gekruiste voorhanden, die wajra en schel houden, op den eersten aanblik denken aan Wajradhara, en Wajradhara en Wajrasattwa zijn eigenlijk één (zie o.a. Grünw. p. 98). Het materiaal, dat ons bij Pander ten dienste staat, lijkt mij onvoldoende om hier te beslissen. De naam Mañjuvajra wordt in PTH no. 68 gegeven als de vertaling van den Chineeschen naam Kēn-kāng-Wēn-sū eener godheid, die in het Tibetaansch gSang'-dus 'Jam-rdor heet. gSang'-dus wordt gezegd zich alleen in de attributen te onderscheiden van no. 62, Sang-dui. Deze Sang-dui (62) en gSang'-dus (68) worden in LP, p. 69, Palsang vangdui en Sangdui jamdor genoemd en voorgesteld als twee verschijningsvormen *a* en *b* van een zekere godheid Sangdui, van welke verder geen beschrijving gegeven wordt. Sangdui *a* is dus dezelfde als PTH 62 en Sangdui *b* „stellt eine Metamorphosis des Manjus'rī dar" (en is dezelfde als PTH 68). Op grond van deze plaats (LP p. 69), en op grond van de onder Sangdui *b* opgesomde attributen, heeft Dr. Krom de waarschijnlijkheid betoogd, dat het beeldje van Talaga een Mañjuwajra voorstelt. Zekerheid is echter ook hier niet te bereiken en dit komt voornamelijk door de verwarring, die er bij Pander heerscht ten opzichte van deze twee Sang-dui's. Sangdui *b* (LP) heeft als attributen wajra, schel, zwaard, lotus, pijl en boog. De drie eerste zijn bij het Talaga-beeldje aanwezig, als men in het zonderlinge attribuut in de achterste rechterhand een zwaard mag zien; in ieder geval schijnt een duidelijke zwaardgreep aanwezig te zijn. LP p. 70 fig. 12 geeft een afbeelding van dezen Sangdui *b*, maar. . . . de gekruiste handen van den Yab zijn ledig, van schel of wajra is niets te bespeuren

en hiermede vervallen de twee eenige attributen, waaromtrent bij het Talaga-beeldje geen twijfel heerscht.

Lezen wij nu de beschrijving van PTH 68, dan wijkt deze weer af van LP, maar stemt overeen met de genoemde fig. 12, want Pander noemt als attributen: zwaard, lotus, pijl en boog en voegt daaraan toe: „Vier Hände dieser Gruppe (nl. twee van den Yab en twee van de Yum) führen keine Attribute". De *afbeelding* no. 68 evenwel geeft den Yab in elk der gekruiste handen, die *ledig* behooren te zijn, een wajra. Grünwedel (p. 99) zegt: „. . . . . nur hat Mañjuvajra und seine Çakti je drei Gesichter und sechs Hände mit folgenden Attributen: Schwert, Lotusblume, Pfeil und Bogen und zwei Donnerkeile je für den Bodhisattva wie für die Çakti". Bij Foucher heeft Mañjuwajra het gewone menschelijke type (zie Iconogr. II, 40). Men moet dus eerst de vraag stellen, wat Mañjuwajra nu eigenlijk in de natuurlijke handen hebben moet. Zijn er verschillende voorstellingen van Mañjuwajra en is het dus van zóó weinig essentieel belang, wat die handen vasthouden (de vier andere attributen schijnen vast te staan), dan wordt het met recht een verdrietig zoeken, als alle andere attributen ontbreken, of ruimte voor twijfel laten. Bij no. 62 stemmen beschrijving en afbeelding overeen; zwaard en lotus heeft deze god gemeen met no. 68. Daar de natuurlijke handen, die steeds de belangrijkste zijn, wajra en schel houden, terwijl niet afdoende blijkt, of ook Mañjuwajra deze attributen heeft, mogen wij m. i. de vraag stellen, of 68 en 62 inderdaad manifestaties van dezelfde godheid zijn. In PTH laat Pander dit dan ook feitelijk in het midden. Ook zegt hij ons niet, wat het woord gSang'-dus beteekent. Geplaatst voor het woord 'Jam-rdor, dat aequivalent is met Skr. Mañjuwajra, kan het even goed een woord zijn als bijv. Buddha, Bodhisattwa en ook toepasselijk zijn op andere goden. Ondanks de overeenkomst met den naam van

no. 62, gSang-ba-'dus-pa, zijn de Chineesche namen absoluut verschillend: Kuān-tsï-tsâi-pi-mi-fuh (62) en Kīn-Kāng Wēn-Šū, pi-mih-fuh (68); de toevoeging pi-mih-fuh, „geheimnissvoller Buddha" hebben in het Chin. alle goden in de Yab-Yum-pose (zie PTH, no. 55). Voorts ontbreekt bij no. 62 het Sanskrit-aequivalent ten eenen male.

Men kan evenwel voorloopig de volgende conclusie trekken: Indien de oorspronkelijke Mañjuçrī zich in een driehoofdigen en zesarmigen vorm manifesteert als Mañjuwajra, Tib. gSang'-dus 'Jam-rdor, en indien de oorspronkelijke Tibetaansche godheid Sang-dui zich o. a. manifesteert als Sang dui jamdor (dezelfde als gSang'-dus 'Jam-rdor), dan zijn drie gevallen mogelijk: 1°. Sang-dui is Mañjuçrī; 2°. Sang-dui is Mañjuwajra, dus een *speciale* vorm van Mañjuçrī (want dat één godheid tegeijkertijd een manifestatie zou zijn van twee duidelijk onderscheiden godheden, i.c. van Mañjuçrī en van een zekeren Sang-dui, is een ongerijmdheid); 3°. Sangdui jamdor is eerst later opgevat als een vorm van Sangdui (62), tot welke verwarring de overeenkomst in naam de aanleiding geweest kan zijn.

Ten slotte is het nog onzeker, of PTH 68 ondanks den naam Mañjuwajra wel een vorm van Mañjuçrī is. Mañjuçrī toch is een Bodhisattwa en geldt ook in China als zoodanig (zie LP passim; zelfs heet zijn hoofdtempel op de Wu-t'ai-shan-bergen Pusa t'ing, i.e. „Halle des Bodhisattva" l.l. p. 53). PTH 62 en 68 echter zijn beslist Buddha's, blijkens het woordje *fuh* achter hun naam, terwijl geen der Bodhisattwa's, ook niet de vele vormen van Mañjuçrī in PTH, dit epitheton „fuh" voeren. Dit geeft te denken. Voorts zegt Pander in LP p. 61 dat Awalokiteçwara de eenige Bodhisattwa is, dien hij afgebeeld heeft gezien in de armen eener Yum; no. 62 en 68 hebben beide een Yum.

In de onzekerheid wat de eigenlijke attributen van

no. 68 moeten zijn en of deze Mañjuwajra inderdaad Mañjuçrī is, en op den voorgrond stellende, dat ik aan het betoog van Dr. Krom niets heb willen afdoen, heb ik er slechts op willen wijzen, dat het materiaal bij Pànder niet overtuigend is en geen voldoende bewijskracht heeft, om uit te maken of PTH 62 en 68 inderdaad bij elkaar behooren. Zoolang de bronnen te onzer beschikking te schaarsch zijn, om hier te beslissen, is er niets aan te voeren tegen de onderstelling, dat no. 62 een vorm van Wajradhara zou kunnen zijn, en althans geen Mañjuwajra, die volgens Pander en Grünw. o. a. pijl en boog moet hebben. Voorts heb ik hier de mogelijkheid te berde willen brengen, dat het Talaga-beeld ondanks alles een Wajradhara voor zou kunnen stellen [1]), en dat de twee beeldjes in zeker opzicht bij elkaar zouden kunnen behooren en tantrische vormen vertegenwoordigen van de twee-eenheid Wajradhara-Wajrasattwa.

M. L. v. G.

---

[1]) Blijkens PTH p. 108 behoort no. 62 tot de godheden, waarvan een plastische voorstelling veelvuldig voorkomt; no. 68 wordt hier niet genoemd.

Een Hypothese

omtrent de motieven, die Airlangga bewogen kunnen hebben tot de verdeeling van het rijk

DOOR

P. V. v. STEIN CALLENFELS.

Een van de meest interessante figuren in de Oud-Javaansche geschiedenis, zoowel om den persoon zelf als om zijn lotgevallen, is ongetwijfeld vorst Airlangga. Door zijn bekende, door wijlen Prof. Kern vertaalde, inscriptie's in Sanskṛt en Oud-Javaansch op den steen van Calcutta, waarin hij een overzicht geeft van zijn levensloop, alsmede door zijn vele andere oorkonden, die hem ons meerendeels laten zien als een man met een open oog voor het welvaren van zijn volk, en door de flauwe herinnering aan hem, die nu nog in de Javaansche geschied- en wajangverhalen voortleeft, zijn wij beter omtrent hem ingelicht, dan omtrent andere vorsten uit de eerste eeuwen der Javaansche geschiedenis. Het licht, dat daardoor op hem geworpen wordt, is echter nog flauw genoeg om hem het geheimzinnige waas te laten, waardoor hij voor ons zoo aantrekkelijk blijft.

Eene gebeurtenis, die historisch zoo goed als vaststaat, maar waarvan ons niets anders dan het feit zelf bekend is, is de splitsing van zijn rijk door hemzelf in twee deelen, Janggala en Kaḍiri. Hoe kwam Airlangga, die door aanhoudende oorlogen er juist in geslaagd was, een centraal rijk te stichten, er toe, zijn levenswerk weder te vernietigen door de verdeeling van dat rijk? De beide overbekende bronnen, die over deze verdeeling spreken (de inscriptie op den Jaka Dolok en de Nāgarakṛtāgama),

doen er het zwijgen toe, terwijl de Javaansche traditie ons een verdeeling in vieren, instede van in tweeën geeft, onder vier zoons van een vorst, echter ook zonder opgave van de redenen, die tot deze splitsing hebben geleid. Het eenige, zij het dan ook niet in alle opzichten, analoge geval in de Oud-Javaansche geschiedenis, is het toewijzen van Blambangan als semi-onafhankelijk rijk aan den zoon van Hayam Wuruk bij een bijwijf en juist dit geval kan ons misschien de oplossing geven.

Door Dr. N. J. Krom is er laatstelijk in zijn opstel: „De troonsbestijging van Suhitā", Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap LVII blz. 23 e.v. de aandacht op gevestigd, dat de Oud-Javaansche erfopvolgingswet zich waarschijnlijk als volgt laat formuleeren: Bij gebrek aan mannelijk oir uit de hoofdvrouw volgt op, met uitsluiting van zoons uit bijvrouwen, de naaste prins van den bloede, gehuwd met de dochter van den overleden vorst uit de hoofdvrouw.

Teneinde te beslissen, of de verdeeling van het rijk door Airlangga soms daaraan te wijten was, dat hij een van zijn onechte zoons wilde bevoordeelen, dienen wij te compileeren, wat oorkonden en traditie ons ter zake leeren. Om met de laatste te beginnen: reeds de heer Rouffaer wees er in de Notulen van het Bat. Gen. deel XLVII blz. 180 e. v. op, dat verschillende gegevens, in Babad Tanah Jawi, Sĕrat kaṇḍa en Pañji-cyclus aangetroffen, terugwijzen op Airlangga en zijn stichting van eene kluizenarij op den Pucangan.

Vooreerst wordt met den naam ṛṣi Gĕṭayu waarschijnlijk Airlangga bedoeld (ook Dr. Krom nam deze gelijkstelling aan, vide Tijdschrift Bataviaasch Genootschap deel LVI, blz. 443, regel 19/20 van boven). Nu komen er in de babads diverse ṛṣi's Gĕṭayu voor. De bekende prozaomzetting van de Babad Tanah Jawi geeft dezen naam aan den jongsten zoon van Kaṇḍiawan (tevens diens

opvolger); de oude Babad, door Dr. Brandes behandeld in de Notulen van het Bat. Gen. deel XLII, blz. CXVII e. v. kent geen ṛṣi Gĕṭayu, doch wel een ṛṣi Daṇḍang Geṇḍis, waarmede dezelfde persoon bedoeld wordt, terwijl de Sĕrat kaṇḍa, in diezelfde bijlage bij de Notulen behandeld, ons twee ṛṣi's Gĕṭayu geeft: vooreerst den persoon, die ook in de gewone Babad Tanah Jawi zoo genoemd wordt, den zoon nl. van Kaṇḍiawan, die er hier maar één heeft, en tweedens een van de vijf kinderen van dezen Gĕṭayu. Zooals men ziet, is in de Sĕrat kaṇḍa tusschen Kaṇḍiawan en de vijf broeders een geslacht ingeschoven, terwijl het tevens merkwaardig is, dat diegene der broeders, die opvolgt als vorst en in het eene geval ṛṣi Gĕṭayu, in het andere ṛṣi Daṇḍang Geṇḍis wordt genoemd, in de Serat kâṇḍa beide namen voert.

In de moderne Babad nu heeft deze ṛṣi Gĕṭayu wederom vijf kinderen, een meisje, rara Suciyan en vier zoons, Lĕmbu Amiluhur, Lĕmbu Pĕtung, Lĕmbu Pĕngarang en Mṛgiwangsa. Ook hier schuift de Sĕrat kaṇḍa weder een geslacht in, daarbij in dit geval echter in overeenstemming met de Oud-Hollandsche Babadvertaling. Die beide geven toch als zoon van ṛṣi Daṇḍang Geṇḍis eerst een vorst Dewakusuma en maken dezen laatsten tot vader van het vijftal. Ook in de opgave van dit vijftal wijken de drie werken onderling weer af. De Sĕrat kaṇḍa noemt toch rara Kili, raden Miluhur, raden Mangarang, raden Midadu en nog een meisje Wargilwangsa, terwijl, om voor de splitsing in vier rijken genoeg troonopvolgers te hebben, de man van deze prinses, genaamd Lĕmbu Amijaya, eveneens vorst wordt en wel van Singasari. De Hollandsche vertaling ten slotte geeft rara Kapucangan, Amiluhur, Amiluwi, Mangarang en Amijaya.

Alle bronnen, voor zoover zij er melding van maken, geven op, dat de oudste dochter ongehuwd bleef en een kluizenaarsleven ging leiden op den Pucangan.

Met deze Pucangan-kluis hebben wij weder historischen grond onder de voeten, want dit is de wereldberoemde schoone kluizenarij, volgens zijn eigen inscriptie door Airlangga aangelegd.

Bestaat er nu eenig verband tusschen Airlangga, den stichter van de kluizenarij en haar bewoonster, Kili Suci, Rara Kapucangan, of hoe zij nog meer mag heeten? Onzes inziens wel.

Teneinde eenigen steun voor deze opvatting te vinden, moeten wij ons weer tot de inscriptie's wenden. Zooals bekend is, komen vooral in den tijd, die aan Airlangga voorafgaat, op die inscriptie's als hoogwaardigheidsbekleeders, in rang waarschijnlijk onmiddellijk op den vorst volgende, mahāmantri's voor, op de eene inscriptie meer, op de andere minder. Deze mahāmantri katrīṇi, wier bestaan tot in den Majhapahitschen tijd blijkt, doen ons onmiddellijk denken aan de drie onderkoningen, prinsen van den bloede, die volgens Groeneveldt's „Notes" onmiddellijk onder den vorst het rijk bestuurden. Daarom en ook om den indruk, dien men uit de inscriptie's van hunne positie krijgt, is het niet te gewaagd aan te nemen, dat die mahāmantri-titel, al zal er dan ook meerendeels wel eene zekere bestuursfunctie aan verbonden zijn geweest, tegelijk een „eeretitel" is geweest. Vermits wij aanhoudend zien, dat een van die mahāmantri's opvolger van den vorst wordt, is het zelfs niet te stout te beweren, dat achter zoo'n mahāmantri dikwijls de troonopvolger schuilt, terwijl er ten slotte nog op gewezen kan worden, dat de veel voorkomende titel van „mahāmantri i hino" door Prof. Kern indertijd verklaard als „minister van oorlog", in den loop der tijden, wellicht juist door de positie der personen, die dien titel voerden, volgens Van der Tuuk's K. B. Wbk. s. v. *hino*, de beteekenis van „kroonprins" gekregen heeft.

Nu is het bekend, dat onder Airlangga jarenlang het ambt van mahāmantri i hino bekleed is door een vrouw en wel

door een prinses van den bloede, getuige het aan haar naam voorgevoegde Çrī. In de laatste inscriptie's wordt echter haar naam Çrī Sanggrāmawijaya vervangen door een anderen [1]).

Gezien de feiten, dat Airlangga de kluizenarij op den Pucangan sticht, dat een tijdlang een vrouw (volgens haar titel op de oorkonden eene prinses) waarschijnlijk kroonprinses is geweest, dat daarna die prinses op de een of andere wijze dat ambt is kwijtgeraakt, en dat juist in dezen tijd de oudste dochter van den vorst van Java kluizenares op den Pucangan wordt, dat Airlangga zijn rijk verdeelt, en dat ook de vader van die Pucangan-kluizenares het rijk onder zijn zonen verdeelt, meenen wij de hypothese te mogen opwerpen, dat Airlangga en de vader van Kili Suci identiek zijn en dat Kili Suci niemand anders is geweest dan Çrī Sanggrāmawijaya, de mahāmantri i hino der oorkonden.

Eenmaal dit aangenomen hebbende, wijst zich vanzelf uit, waarom Airlangga waarschijnlijk zijn rijk verdeeld heeft. Uit het feit, dat een prinses de aangewezen troonopvolgster was, blijkt, dat hij van zijn hoofdvrouw geen zonen heeft gehad, en dat hij dus bij zijn dood opgevolgd moest worden door een prins, echtgenoot van Çrī Sanggrāmawijaya. Door het kluizenaarschap van zijn dochter was eene dergelijke regeling echter uitgesloten en moest dus van de adat worden afgeweken. Door de uitroeiing op groote schaal van het vorstenhuis in 928 Çaka, zal men hierbij voor bijzondere moeilijkheden hebben gestaan. Of bij de inname van den kraton van Dharmmawangça in dat jaar alle prinsen zijn omgekomen op Airlangga na, zoo-

---

[1]) Eene bevestiging, zij het ook indirect, van de veronderstelling, dat „mahāmantri" een eeretitel was, wordt geleverd door het feit, dat op dezelfde oorkonde, waarop een mahāmantri i hino wordt genoemd, tevens een rakṛyān hino voorkomt, waarschijnlijk de persoon, die de lasten van de betrekking droeg, terwijl de mahāmantri de lusten had.

dat hij daardoor de aangewezen troonopvolger was, dan wel of zijn huwelijk met Dharmmawangça's dochter, die dan geen echte broeders gehad zou moeten hebben, de oorzaak van die opvolging was, doet niets ter zake. Reeds door de opvolging van Airlangga op zich zelf is voldoende aangetoond, dat prinsen van den bloede óf niet aanwezig, óf zeer zeldzaam waren. Geen wonder dus, dat Airlangga bij de regeling van de opvolging voor een lastig geval stond.

Dat hijzelf niet als vorst is overleden, doch op een gegeven oogenblik ook kluizenaar is geworden, werd besproken laatstelijk door Dr. N. J. Krom in „Epigraphische Aanteekeningen III. De vorst, die te Tīrtha is bijgezet" in deel LV van het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap blz. 596 e. v.

Wat ligt meer voor de hand — gezien het zonderlinge feit van de splitsing door hemzelf van het rijk, dat hij eerst met ongeloofelijke moeite en jarenlangen krijg had samengevoegd — dan aan te nemen, dat bij zijn troonsafstand een aangewezen opvolger volgens de adat ontbrak en dat hij, om latere burgeroorlogen te voorkomen, zijn rijk reeds tijdens zijn leven verdeeld heeft, bv. tusschen twee onechte zoons.

Dat hijzelf zijn levenswerk moest vernietigen, is van een diepe tragiek en zal hem dan ook veel hebben gekost. Is wellicht de wetenschap, dat dit het gevolg van het kluizenaarschap zijner dochter zou zijn, de oorzaak geweest van zijn levensmoeheid, die hem er toe bracht zijn leven als kluizenaar te eindigen, na in zijn groote Calcutta-oorkonde voor het nageslacht de gedachtenis te hebben bewaard aan het groote werk, dat hij gewrocht had, de vereeniging, wellicht voor het eerst sinds eeuwen van geheel Java onder één scepter? .

Doch dergelijke speculaties voeren tot niets. Het eenige, wat ik met dit opstel heb beoogd, is deze hypothese

onder de aandacht van belangstellenden te brengen: Çrī Sanggrāmawijaya is Kili Suci, en doordat zij kluizenares werd, is Airlangga genoodzaakt geweest, zijn rijk te verdeelen onder personen, die volgens de adat geen rechthebbenden waren.

Wel blijft het jammer, dat de Pañji-cyclus, die hoe langer hoe meer blijkt tal van historisch juiste gegevens te bevatten, zich niet meer mag verheugen in de aandacht van deskundigen. Daar Ino (voor den kroonprins van Janggala) bv. al voorkomt op de koperen plaat van Gubug Klakah, het eerst gepubliceerd in Not. Bat. Gen. XLVII blz. 191 en waarschijnlijk het slot van een Pañji-verhaal vormende, en daar bovendien de Pañji-lakons van Siam en Achter-Indië prachtig vergelijkingsmateriaal opleveren voor de vaststelling van den inhoud der oude teksten, is dit zeer te betreuren.

Gedong Sanga, 26 Maart 1918.

ERRATUM.

De voetnoot no. 3 (steen van Tengaran) in het artikel van den heer Van Stein Callenfels, Oudheidk. Versl. 1917 p. 133, behoort te staan op p. 134, als voetnoot bij het woord Tengaran (regel 1).

Oudheidkundig Verslag

OVER HET

Derde Kwartaal 1918.

---

§ 1. Personeel.

Bij het personeel van den Oudh. Dienst hadden geen veranderingen plaats.

§ 2. Reizen.

In gezelschap van P. A. A. P. Prang Wedhana en den Inspecteur van den Dienst ondernam de Chef in het eind van September en het begin van October een reis naar Bali.

In verband met de opmetingen der tempelterreinen in de Prambanan-vlakte begaf de Bouwkundige zich een paar maal naar Djokja. In het laatst van het kwartaal ging hij naar Prambanan voor de regeling der werkzaamheden. Met de heeren De Haan en Van Coolwijk maakte hij een inspectiereis naar de poort Derma (afd. Sidoardjo). Voorts vertoefde hij eenige dagen te Weltevreden voor besprekingen met den Chef van den Dienst, tevens in het belang der werkzaamheden voor het Gedenkboek. Het overige van den tijd vertoefde hij te Panataran.

Behalve de dagelijksche tochten naar Panataran ondernam de adjunct-bouwkundige inspectiereizen naar Ngetos, Djadi, Sanggrahan, Bajalangoe en Selomangleng.

De heer Callenfels bracht de eerste helft van het kwartaal te Gedong Sanga door, waarna hij reizen ondernam langs de voornaamste oudheden van midden-Java.

De heeren Melville en De Vink verbleven te Weltevreden.

§ 3. Bureau.

Mej. Dr. Van Goor maakte een aanvang met de bewerking van het derde en laatste deel van den nieuwen Inventaris der Hindoe-oudheden.

§ 4. Publicaties.

Het tweede deel van den nieuwen Inventaris der Hindoe-Oudheden verscheen in druk, zoo ook het Oudheidkundig Verslag over het tweede kwartaal 1918.

§ 5. Geschenken.

De volgende boekwerken ontving de O. D. ten geschenke: John Marshall, A Guide to Sanchi, Calc. 1918; Ann. Progress Rep. Superintend. Hindu-Buddh. Monum. Northern Circle 1916/17; Progress Rep. Arch. Surv. of Ind. Western C. 1916/17.

Hindoe-Oudheden

---

§ 5. Bescherming van monumenten.

Na een inspectie van de overhellende muren van den Boroboedoer kon de Bouwkundige constateeren, dat sedert den 5den Juli 1917 geen uitwijking heeft plaats gehad.

Op voorstel van den Bouwkundige werd besloten ter betere bescherming van de monumenten zooveel mogelijk levende paggers rondom de tempelterreinen aan te brengen; de terreinen zullen dan in het vervolg toegankelijk zijn door hekken, die van een deugdelijke afsluiting voorzien zullen worden; aan den betreffenden djoeroe koentji zal vijf gulden per maand vergoed worden voor het onderhoud van den onder zijne bewaking gestelden tempel. De bezoekers zullen voortaan in een vreemdelingenboek moeten teekenen.

Voor het onderhoud van Tjandi Panataran en de nabijgelegen monumenten is een Europeesch opzichter aan-

gesteld, aan wien tevens het toezicht op de in zijn ressort werkzame djoeroe koentji's is opgedragen. Ook voor de afdeeling Sidoardjo zal een Europeesch opzichter aangesteld worden.

Door den Inspecteur van den Dienst werd een onderzoek ingesteld naar de bewaking der oudheden op het Diëngplateau (zie vorig verslag p. 50), waarbij de Assistent-Residenten van Wonosobo, Bandjarnegara en Batang hun hulp verleenden. Over de resultaten zal afzonderlijk worden gerapporteerd. Voorloopig kan reeds medegedeeld worden, dat de bewaker door den Assistent-Resident van Wonosobo ontslagen is en in zijn plaats de heer G. van der Kamp werd aangesteld.

Omtrent den toestand van enkele monumenten in het Kedirische rapporteert de Adjunct-Bouwkundige nog het volgende:

Tjandi Ngetos. Hier en daar begint zich weer onkruid te vertoonen, vooral naast de banaspati's, zoodat een schoonmaak gewenscht is.

Tjandi Djadi was vooral aan de Noord- en de Oostzijde weer sterk begroeid. Aan den ZO. hoek zijn enkele steenen uitgeweken. Binnenkort zal dus ook deze tjandi weer eens onder handen genomen moeten worden.

De tjandi's *Sanggrahan* en *Bajalangoe* verkeerden in goeden staat. *Selomangleng* zal grondig schoon gemaakt moeten worden van boreh enz. Het verdient aanbeveling ook deze oudheid te ompaggeren.

§ 7. Nieuwe opnamen, opgravingen enz.

De tempelterreinen van de tjandi's *Sewoe, Boebrah, Loemboeng, Kalasan, Sari en Prambanan* werden door den Bouwkundige opgemeten en in teekening gebracht. Daar het de bedoeling is een terreinuitbreiding voor deze tjandi's te verkrijgen, werden de teekeningen van Prambanan, Kalasan en Sari, nadat de Resident van Djokjakarta per-

soonlijk met den heer Perquin de situatie had opgenomen, bij den Resident vnd. ingeleverd. De andere situatie-teekeningen zullen met hetzelfde doel naar den Resident van Soerakarta gezonden worden. Behalve van den Resident van Djokja mocht de O.D. den zeer gewaardeerden steun en de medewerking ondervinden van de zijde van den Directeur der Sultanaatswerken, den heer Sitsen, van wien voor de werkzaamheden te Prambanan o.a. drie Weston-takels en twee lorries in leen werden ontvangen.

Aan het rapport van den Adjunct-Bouwkundige wordt het volgende ontleend:

Panataran. De hoektorentjes van het eerste terras werden bijgehakt, die van het tweede terras afgesteld en zoover noodig bijgehakt. De reconstructie van den bovenbouw werd verder afgesteld en bijgehakt. Het geheel is nagenoeg gereed gekomen. Van binnen is de grond gelijk gemaakt, de taluds zijn met graszoden belegd en de resteerende stukken, die tot den bouw behoord hebben, zijn, voor zoover de ruimte het toeliet, weder opgesteld.

De kleine tjandi ten Z. van den hoofdtempel is opgebouwd tot en met de vierde laag van de kroonlijst. Op den 12den Augustus werd van het Regentserf te Blitar een beeld (Mahākāla?), behoorende bij het groote pendopo-terras naar Panataran getransporteerd. Het nummer is verdwenen, maar het is door Knebel beschreven in Rapp. O. C. 1908 p. 50, 51 No. 84. Op plaat 104 van genoemd Rapp. is een foto van het beeld.

De heer Van Coolwijk rapporteert:

Tjandi *Djaboeng* werd geschoord aan de Noord-, de West- en de Oostzijde en aan den Zuidoosthoek.

Tjandi *Bangkal*. Het gat in de binnenruimte werd met zand en water gevuld, aan den binnenkant van het

gat aan de O.zijde werd een éénsteensmuurtje gemetseld om de zandaanvulling tegen te houden. Daarna werd voortgegaan met het aanbrengen van den steiger. Aan den buitenkant van het gat aan de Oostzijde werd eveneens een muurtje gemetseld. De doorgang werd dichtgemaakt, doch ter halver hoogte werd een gat gespaard met het oog op de bijgeloovigheid der desa-bewoners. Daarna werden $^1/_2$ steensmuurtjes gemetseld aan den NO. hoek en de kern gevuld met cement-beton. Na het beëindigen van den NO. hoek werd het gat boven den Kāla-kop aan de Oostzijde dichtgemaakt; na het metselen van keermuurtjes werd het gat aan den ZO. hoek aangevuld met beton en eenige kleine gaten aan den ZW.- en den NW. hoek aangevuld. In de nis onder den Kāla-kop aan de Zuidzijde werd een beton-pilastertje gemaakt om het ornament te steunen; hetzelfde geschiedde in nissen onder de ornamenten aan de Westzijde, links van den doorgang, in de nis aan de Noordzijde en in de nis aan de Oostzijde. Het gat in den top werd dichtgemaakt waarna de top aan alle kanten schoongemaakt en dichtgevoegd werd. Daarna werd de kroonlijst schoongemaakt en dichtgevoegd, de scheuren aan den NO.- en den ZO. hoek na de dichtvoeging met cementspecie volgegoten, het tempellichaam schoongemaakt, de steiger weggenomen en eindelijk het tempelterrein schoongemaakt. Aan den Noord- en den Zuid-oosthoek werd gezorgd voor afwatering naar de kali; hiertoe werd het terrein waar noodig, een weinig afgegraven.

Tjandi *Goenoeng Gangsir*. Eerst werd een steiger geplaatst, waarna het gat in de binnenruimte (zie boven) met zand gevuld en ingewaterd werd. De doorgang werd dichtgemetseld, doch ook hier ter halver hoogte een gat gespaard. Hiertoe werd een keermuur aan de binnenzijde van den doorgang opgetrokken tot aan den afgebrokkelden top en na het aanbrengen van een keermuur aan de voor-

zijde van den doorgang, werd de ruimte tusschen de beide keermuren volgestort met beton. Om het tempellichaam te ondersteunen werd aan alle vier de zijden een hellende keermuur gemetseld. Op den 19den September had een lichte aardbeving plaats, zonder evenwel schade aan te richten. Tusschen de keermuren en het monument werd de ruimte met beton aangevuld.

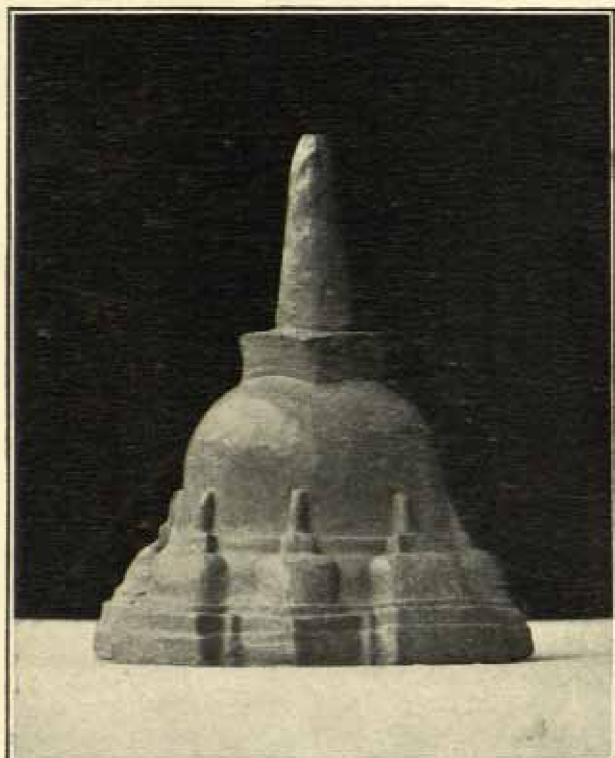
Gedurende het eerste deel van het kwartaal ging de heer Callenfels voort met het zoeken naar de tjandi, die in de padoekoehan Nglarangan der desa Tjandi moet hebben gestaan aan den weg uit de vlakte naar het Gedong-Sanga-complex. Ofschoon er meer dan voldoende bewijzen zijn, dat die tempel eenmaal aanwezig was, moest de conclusie worden getrokken, dat het gebouw door de bevolking reeds lang tot de fundamenten toe is afgebroken. De opgravingen werden daarom gestaakt. Voortgegaan werd met het sorteeren der bij de ontgraving te voorschijn gekomen steenen bij groep V van Gedong Sanga.

§ 8. Vondsten.

Belangrijke vondsten kwamen niet te onzer kennis.

§ 9. Epigraphie en iconographie.

In Juli werd ik door den heer Resink te Djokja in de gelegenheid gesteld de jongste aanwinsten zijner collectie te bezichtigen. Daaronder trof ik een zeldzaam bronsje aan: een vorm voor het vervaardigen van votief-stūpa's van klei of leem. Aan den buitenkant is het voorwerp ruw afgewerkt zonder een spoor van ornament of versiering; de zijkanten van de binnenholte zijn met de grootste zorg gemodelleerd, getuige de hierbij afgebeelde stūpa van leem, die op het Oudheidkundig Bureau door den heer Sell gemaakt werd. Merkwaardig is de wijze, waarop het achttal kleine stūpa's in den zuiveren cirkel van het

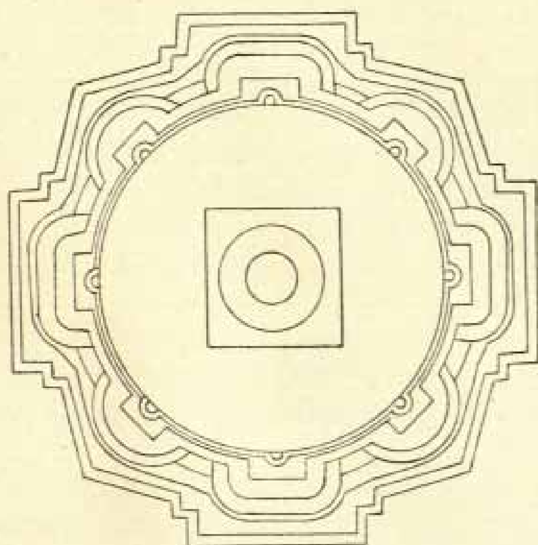

Foto op 6/7de van de ware grootte.
Plattegrond op ware grootte.

Bronzen spiegelhandvat. Voor- en achterzijde op ware grootte.

grondvlak geplaatst is. Men vergelijke hiermede het bovenste terras van Boroboedoer en vooral ook den top van tjandi Loemboeng, waar een soortgelijke groepeering van stūpa'tjes om den centralen stūpa voorkomt.

De andere hierbij gereproduceerde foto's geven de voor- en de achterzijde te zien van een fraai uitgevoerd bronzen spiegelhandvat van onbekende afkomst, dat door vriendelijke bemiddeling van den heer Rothe voor de collectie van het Genootschap kon aangekocht worden. Op de eene zijde ziet men Garuḍa, die een eerbiedige sembah maakt voor een hooger zittend figuurtje, waarschijnlijk zijne moeder, als zij hem wijzen raad meegeeft op zijn tocht naar den Surālaya om den onsterfelijkheidsdrank te rooven. Op de andere zijde is Garuḍa afgebeeld in zijn vlucht, terwijl hij de amṛta-kruik in de rechterhand voor de borst houdt en met den snavel een boven hem zwevende godheid (of brahmaan? men lette op het koord in de rechterhand) attaqueert.

Als Bijlage K is de transscriptie van vier bijeenbehoorende koperen platen afkomstig van Trawoelan (zie vorig Verslag p. 61) opgenomen. Het is de bedoeling voortaan onmiddellijk van de belangrijkste epigraphische vondsten transscripties te publiceeren, ten einde op die wijze ook het belangstellend publiek in de gelegenheid te stellen van den inhoud kennis te nemen. In het volgende kwartaalverslag volgen de transscripties van de vijf overige Trawoelan'sche platen.

Een bijdrage van R. Ng. Poerbatjaraka over de Bijzetting van Koning Krĕtanagara te Tumapĕl is als Bijlage L afgedrukt.

§ 10. Fotografieën.

Op het Panataran-terrein werden een 60-tal foto's genomen en van de tjandi's Goenoeng Gangsir, Wringin

Lawang, Pari en Djaboeng, tezamen een 15-tal, Zie Bijlage J.

§ 11. Teekeningen.

Van het tempelterrein te Prambanan, Tjandi Sewoe, Boebrah, Loemboeng, Kalasan en Sari werden teekeningen gemaakt (Zie § 7).

§ 12. Musea en verzamelingen.

Hieromtrent valt niets te rapporteeren.

§ 13. Programma voor het volgende kwartaal.

De Bouwkundige zal zijne werkzaamheden te Prambanan voortzetten. De heer De Haan zal de badkamer bij den grooten weg te Panataran herstellen en een begin maken met het in teekening brengen van het Tjandi-Panataran-complex. De heer Van Coolwijk zal de werkzaamheden aan Tjandi Goenoeng Gangsir voltooien en vervolgens een begin maken met die aan Poort Derma.

De heer Callenfels zal in het volgend kwartaal o.a. reizen naar Batavia en het Diëng-plateau ondernemen.

Hollandsche Oudheden.

---

§ 14. Stand der werkzaamheden.

In de Benedenstad ging men voort met de werkzaamheden voor het „Gedenkboek 1619-1919". De teekeningen van het Stadhuis kwamen in potlood gereed; met het opmeten en in teekening brengen van enkele oude woningen op de Spinhuisgracht werd een begin gemaakt. De heer De Vink fotografeerde alle historische grafsteenen van de begraafplaats Tanah Abang en maakte nog vele opnamen van Compagnies-oudheden in de Benedenstad en elders.

§ 15. Ingekomen berichten, uitgebrachte adviezen enz.

De Resident van Ternate zond ons een schrijven, waaraan wij het volgende ontleenen:

„Bij het onlangs ontgraven van het terrein zuidelijk van het fort Oranje alhier stuitte men op oude compagnies-graven, waarvan de meeste geschonden of vernield waren. Volgens inlichtingen moet de genie ca. 50 jaren geleden dit kerkhof met aarde dichtgegooid en gelijkgegemaakt hebben om er een exercitieveld van te maken. Gelukkig zijn eenige graven gespaard gebleven, waarvan ik de opschriften heb doen overschrijven; deze graven zijn hersteld en zijn thans door een pagger omgeven. Als merkwaardigheid zij vermeld, dat twee graven voorzien zijn van Chineesche grafschriften en denzelfden vorm hebben als de Europeesche graven, nl. half cirkelvormig boven den grond.

„Voorts kan ik nog mededeelen, dat de „vastigheid op Djailolo" op de Spanjaarden veroverd als door Valentijn bedoeld (1608), door den wd. Controleur, kapitein Vogel, gevonden is bij Leko aan de Ake Lama (= groote rivier) in het district Sahoe (onderafdeeling Djailolo). Zij bestond uit twee steenen fortjes. Valentijn spreekt elders van een steenen versterking op Halmaheira, wat wel hetzelfde zal zijn als evengenoemde „vastigheid". Want er is nog een andere Ake Lama in gemelde onderafdeeling nl. de hoofdplaats van het district Oba, een pas in het leven geroepen plaatsje, waar niets werd aangetroffen en nimmer iets geweest is. In bovengenoemd district Sahoe bevindt zich ter hoofdplaats Sosoepoe achter het posthuis (pasanggrahan) een vierkant gemetselde pilaar, waarop in groote letters V. O. C. vermoedelijk een grensteeken van een factorij aldaar".

Als Bijlage M worden de belangrijkste van de bij het geciteerde schrijven gevoegde bijlagen afgedrukt. Wij kunnen niet nalaten den heer James bij zijn overplaatsing

oprechten dank te betuigen voor al hetgeen door hem tijdens zijn bestuur over de Residentie Ternate en Onderhoorigheden in het belang der Hollandsche oudheden is verricht.

§ 16. Programma voor het volgend kwartaal.

De werkzaamheden voor het Gedenkboek zullen voortgezet worden.

De Chef van den Oudheidkundigen Dienst.

Dr. F. D. K. BOSCH.

Batavia, October 1918.

Lijst der fotografische opnamen

in het 3de kwartaal 1918.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving		
3251	13 × 18	Tjandi Panataran, distr. en afd. Blitar	Hoekpilaster, vgl. No.		2818
3252	,,	id.	id.	id.	2819
3253	,,	id.	id.	id.	2820
3254	,,	id.	id.	id.	2821
3255	,,	id.	id.	id.	2822
3256	,,	id.	id.	id.	2823
3257	,,	id.	id.	id.	2824
3258	,,	id.	id.	id.	2825
3259	,,	id.	id.	id.	2826
3260	,,	id.	id.	id.	2827
3261	,,	id.	id.	id.	2828
3262	,,	id.	id.	id.	2829
3263	,,	id.	id.	id.	2830
3264	,,	id.	tweede terras	id.	2806
3265	,,	id.	id.	id.	2807
3266	,,	id.	id.	id.	2808
3267	,,	id.	id.	id.	2809
3268	,,	id.	id.	id.	2810
3269	,,	id.	id.	id.	2811
3270	,,	id.	id.	id.	2812
3271	,,	id.	id.	id.	2813
3272	,,	id.	id.	id.	2814
3273	,,	id.	id.	id.	2815
3274	,,	id.	id.	id.	2816
3275	,,	id.	id.	id.	2817
3276	,,	id.	derde terras	id.	2802
3277	,,	id.	id.	id.	2800
3278	,,	id.	id.	id.	2801
3279	,,	id.	id.	id.	2798
3280	,,	id.	id.	id.	2803

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving
3281	13 × 18	Tjandi Panataran, distr. en afd. Blitar	derde terras, vgl. No. 2797
3282	"	id.	id. id. 2804
3283	"	id.	id. id. 2799
3284	"	id.	id. id. 2805
3285	"	id.	Någatempeltje, Westzijde.
3286	"	id.	id. NW. hoek.
3287	"	id.	id. Noordzijde.
3288	"	id.	id. NO. hoek.
3289	"	id.	id. Oostzijde.
3290	"	id.	id. ZO. zijde.
3291	"	id.	id. Zuidzijde.
3292	"	id.	id. ZW. zijde.
3293	"	id.	stukken behoorende tot den hoofdtempel (op het terrein).
3294	"	id.	figuren behoorende tot den hoofdtempel (op het terrein).
3295	"	id.	bovenbouw v/d hoofdtempel, tijdens de opstelling.
3296	"	id.	bovenhoek. id. id.
3297	"	id.	id. id. id.
3298	"	id.	id. alg. overzicht.
3299	"	id.	id. detail nis.
3300	"	id.	detail tempeltje om het 1e terras hoofdtempel.
3301	"	id.	id. id. id.
3302	"	id.	id. id. id.
3303	"	id.	id. id. id.
3304	"	id.	opgestelde top klein tempeltje op het 1e terras hoofdtempel.
3305	"	id.	topstuk klein tempeltje o/h 1e terras hoofdtempel.
3306	"	id.	detail kleine tjandi ten Zuiden van den hoofdtempel.
3307	"	id.	detail kleine tempel ten Zuiden v/d hoofdtempel.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving.
3308	13 × 18	Tjandi Panataran, distr. en afd. Blitar.	detail kleine tempel ten Zuiden v/d hoofdtempel.
3309	„	id.	id. id.
3310	„	id.	kleine tempel ten Zuiden v/d hoofdtempel tijdens den opbouw.
3311	„	Tj. Goenoeng Gangsir, distr. Gempoel, afd. Bangil (Pasoeroean).	tempel Oostzijde.
3312	„	id.	id. Oosthoek, met gedeeltelijken trapvleugel.
3313	„	id.	id. ZO. hoek.
3314	„	id.	id. Zuidzijde.
3315	18 × 24	id.	id. Westzijde.
3316	13 × 18	id.	id. Noordzijde.
3317	„	id.	id. NO. hoek.
3318	„	id.	id. detail W. hoek.
3319	„	Wringin lawang (Djati-Pasar), distr. en afd. Modjokerto.	poort. NW. hoek.
3320	„	id.	id. id.
3321	„	id.	id. id.
3322	„	id.	id. Zuidzijde.
3323	„	Tjandi Pari, distr. Porong, afd. Sidoardjo.	tempel, Westzijde.
3324	„	id.	id. NO. hoek.
3325	„	Tjandi Djaboeng, distr. en afd. Kraksaan.	detail hoofdtempel Noordzijde.
3326	„	id.	hoektorentje v/d ringmuur.

Oorkonden van Trawoelan

No. I.

Vier koperen platen, lang 3.65 en breed 10.4 cM., aan beide zijden beschreven. Het schrift vertoont geene bijzonderheden.

Plaat 1.

1. swasti çrī çakawarṣātīta 1280. çrawaṇa māsa. tithi. pratipāda çukla pakṣa. ha. u. ça. wāra. maḍangkungan

2. aiçanyastha grahacāra. puṣya nakṣatra. jīwadewatā. agneya maṇḍala. bajra yoga. rodra muhūrtta. çaçī parwwe

3. ça. nāga karaṇa. karkkaṭa rāçī. irikā diwaçanyājñā pāduka çrī tiktawilwanagareçwara. çrī rājasanagara nāma rājābhiṣe

4. ka. raṇaprathita mantrinirjjita nrēpāntaropayana surānggaṇopamānāneka warakāminī sevyamāna. garbhotpatti nāma

5. dyaḥ çrī hayāmwuruk. maka manggalyājña pāduka bhaṭāra çrī tribhuwanottungga rājadewī jayawiṣṇuwarddhanī nāma rājñyābhi

6. ṣeka. nrētta racanādi guṇa koçalyālaya tīrthodakamaya nirmalamānasa. sthāpita ngkāne nagare kahuripan. dyaḥ çrī

Verso.

1 gītārjjā sākṣad arddharājaparameçwarī. muang pāduka bhaṭāra çrī krētawarddhana bhupālaka. sasyādi bhawa samrēddhikaraṇa wrēṣṭisya

2 ndana sannibhārthajanasantuṣṭiprasūti janakānawarata dāna. tumapēlākyā rājyāçrīta. dyaḥ çrī cakreçwara. çrī hariwangçawarddha

3 natara. sirāmrēddhyakēn santāna pratisantāna pāduka bhaṭāra çrī wiṣṇuwarddhana. sang mokteng mandāragiri nhēr saprawrēttyācāra-

4 lakṣaṇa bhaṭāra çrī wiṣṇuwarddhana kta lana tinirutiru nirā n jagatpālaka. tasmāt matangnyan alung aswö kta kadharmeṣṭan pādu

5 ka bhaṭāra çrī krētawarddhana mahārāja. lakṣaṇanira mangkana. Ya ta dwāranirānganukāra nāma bhaṭāra çrī wiṣṇuwarddhana. ikang pa

6 ñji smining rāt. yugapat mwang ājñā pāduka bhaṭāra rājadewī mahārājasa nāma rājñyābhiṣeka. kanaka maṇiratnā.

Plaat 3.

1. mahārāja. tan kawuntat sang dharmmaprawaktā wyawahārawiccedaka. samgēt i tirwan. ḍang ācāryya çiwanātha, maka padasthan sang āryya wa

2. ngçādhipati. nyāya wyakaraṇaçāstra parisamāpta samgēt i manghuri. ḍang ācāryyāgreçwara. nyāyawyākaraṇaçastra parisamāpta, samgēt i

3. kaṇḍamuhi. ḍang ācāryya jayasmara, sangkyaçāstraparisamāpta. samgēt i pamwatan. ḍang ācāryya widyānātha nyāya wyākaraṇaçāstrapa

4. risamāpta. samgēt i jambi. ḍang ācāryya çiwādhipa nyāya wyākaraṇaçāstra parisamāpta. samgēt i kaṇḍangan atuha. ḍang ācāryya çrīghana.

5. boddhatarkka parisamāpta. samgēt i kaṇḍangan rareḍang ācāryya samatājñāna-boddha-tarka parisamāpta. sarwwe. ika ta kabeh. kuṭā

6. ramānawādi çāstra wiwecana tatpara. kapwa samasama çakte kawiwākṣāning çāstra makādi kuṭāramānawa. makadon niçcaya jñāna

Verso.

1. ri nyāyānyāyani pakṣanikang wyawahārī kaliḥ. muwaḥ dharmmādhyakṣa ring kasogatan. pungkwī padlēgan. ḍang ācāryya nādendra. boddha

2. tarkka wyākaraṇaçāstra parisamāpta. makanaryyama. dharmmādhyakṣa ring kaçaiwan. nāma puṣpapāta. ḍang ācāryya dharmmarāja. maka padasthan sa

3. ng āryya rājaparākrama. mahādwija bhujangga sangrakṣaṇa dharmmādhyakṣa sangyojita. sināra bhāra pāduka çrī mahārāja dharmmadhyakṣa. maka

4. don karakṣan para pungku ring kaçaiwan. makādi mahādwija. i pingsornyājñā pāduka çrī mahārāja. kumonakĕn ikanang anambangi saya

5. wadwīpamaṇḍala. makādi pañji marggabhaya. makasikasir ajaran rata. sthapita. munggwi canggu. pagawayakna sang hyang ājñāhaji praçā

7. sti. rājasanagaralañcaṇa. munggwe salaḥ sikining tāmra. riptopala. kapangkwa denikang anāmbangi sayawadwīpamaṇḍala. makā

Plaat 5 (?)

1. nuṣa. i tĕmon. i parajĕngan. i pakaṭekan. i wunglu. i rabutri. i bañu mrĕdu. i gocor. i tambak. i pujut.

2. i mirĕng. i ng dmak i klung. i pagḍangan. i mabuwur i goḍong (?) i rumasan. i canggu. i raṇḍu gowok. i wahas i nagara.

3. i sarba. i waringin pitu. i lagada. i pamotan. i tulangan i panumbangan. i jruk. i trung. i kambang çrī. i tḍa. i gsang. i

4. bukul. i çūrabhaya. muwaḥ prakāraning naditīra pradeça sthānaning anāmbangi i maḍantĕn. i waringin wok. i bajrapura. i

5. sambo. i jerebeng. i pabulangan. i balawi. i luwayu. i katapang. i pagaran. i kamuḍi. i parijik. i parung. i pasi.

6. wuran. i kĕḍal. i bhangkal. i wiḍang. i pakbohan i lowara (?). i ḍuri i rāçi. i rewun. i tgalan i dalangara. i

Verso.

1. sumbang. i malo. i ngijo. i kawangen i suḍaḥ. i kukutu. i balun. i marĕbo. i turan. i jipang. i ngawi. i wangkalang.

2. i pnūḥ. i wulung. i barang. i pakatelan. i wareng. i ng amban. i kĕmbu. i wulayu. sarwwe. ika ta kabeḥ. nadītīrapradeça. sthā

3. nanya ng anambangi sayawadwīpamaṇḍala. ngūnī kālanyānghyang ājñā haji praçāsti. rājasanagaralañcaṇa. kunĕng tingkahikang a

4. nambangi sayawadwīpamaṇḍala. makādi pañji marggabhaya. kyajaran rata. mwang pañjyangrakṣāji. kyajaran rāgi. kewala swatantrā. ta

5. n kaparabyāpāra. tan katamāna deni winawa sang māna katrīṇi lwīrnya. pangkur. tawan. tirip. salwiraning nāyaka. parttaya. apinghe.

6. akurug. awajuh. wadihadi. sapuṇḍuḥnya kabeḥ makā ding raweḥ lawan sahananing mangilala drewya haji. wulu wulu parawu

Plaat 8.

1. pikulpikulanya. ri sawulu ning dwal. ikang samangka ikang tan knana drĕwya haji. yapwan lĕwiḥ sakeng pahinga. knana lewiḥnya de sang makĕ

2. kĕranya. sodhara haji tan adhikana. muwaḥ kinawnangakĕnya ng anambangi sayawadwīpamaṇḍala. ri kālani kapūjān sang hyang ājñā ha

3. ji praçāsti wnang angadwa sawung nīta. jūḍi, acuringa kinangsyan ri kālanyā mūjā daçārddha diwaça purwwapara ri kālani kapūjān sang hyang ājñā

4. haji praçāsti. kunĕng sangka ri gĕngnyādhimuktinikang anāmbangi sayawadwīpamaṇḍala makādi pañji marggabhaya. mwa(ng) pañjyangrakṣāji. kyajaran

5. rāgi. sthāpita. munggwi trung. manghanakĕn ta pamūjāngkĕn sārini puṣpanyānghaturakĕn sambaḥ ri sang hyang ājñā haji. praçāsti. 400. ring sara

6. hi mijil angkĕn pūrṇamāning āṣāḍa. muwaḥ anugraha pāduka çrī mahārāja yan hana dāçadāçī bharyyopabhāryya.

Verso.

1. kunĕng asing awakanya. swāmigata. lungha sangke swāminya. tan bwatana ktekang anambangy angĕntasakĕn sangkeng nadītīra. yadin sā

2. dhu prawrĕttinya ng anamambangi. kalut sangkeng aṣṭacora. muwaḥ yan hana strī karĕm asing awakanya. kasambut ta ya denya ng anambangi tan sa

3. nggahĕn strīsanggrahaṇa kteka ng anambangy angĕntasakĕn anambut iriya. muwaḥ yan hana wwang kapūrwwarĕṇan tinambangan aweḥ ta

4. ye ng anambangy asing awakani pawehanya. yadyapin olihanyānyāya. ikang paweḥnya. tan doṣana tekang anambangi ta

5. n sanggahĕn ananggapi duṣṭa. muwaḥ ri sḍĕnganikang anambangi. amwata paḍatining akalang. dagangan asing awakanya. karĕm pwekang daga

6. ngan. tan bwatana tekang anambangi. -nda tan wehana ta ya tambangan yan çirṇekang dagangan muwah yan ha-

---

Bijlage L

De Bijzetting van Koning Krĕtanagara te Toemapel.

door

R. Ng. POERBATJARAKA (LESYA).

Volgens de Pararaton p. 45 regel 4 wordt Koning Krĕtanāgara alleen te Toemapel bijgezet, terwijl volgens Prof. Kern's vertaling uit den Nāgarakrĕtāgama blijkt, dat hij niet alleen te Jajawi [1]) maar bovendien te Sagala en nog op een ongenoemde plaats zou zijn begraven [2]). Daar in de meeste gevallen de opgaven van de Pararaton met die van den Nag. krĕt. overeenstemmen, wil Dr. Krom de bedoelde ongenoemde plaats met Toemapel vereenzelvigen [3]).

Nu heeft Dr. Bosch in het Oudhk. Verslag 1917 bijlage U en ibid. 1918 bijlage C in twijfel getrokken, of Prof. Kern 's vertaling geheel in orde is. Hij onderwierp de strophe aan een nadere beschouwing en kwam tot de slotsom, dat daarin niet van twee, maar van ééne bijzettingsplaats gesproken wordt (conform Dr. Brandes, De Tjandi-Djago-Monographie blz. 94) nl. van die te Sagala. Dr. Krom 's onderstelling vervalt hiermede en tegelijk de onderstelde overeenstemming tusschen Pararaton en Nāg. krĕt Laten wij echter, wat dit laatste betreft niet te snel oordeelen.

Zooals bekend is, gaat Prapañca, als Koning Hayam Wuruk na zijn terugkomst van Tjandi Djago zijn intrek

---

1) Zang 56 str. 1.

2) Zang 43 laatste voet.

3) Zie T. B. G. deel LVI (1914) blz. 214 bèneden.

in zijn pasanggrahan te Singasari genomen heeft, even *mampir* bij den sthāpaka van het Heiligdom ter plaatse om inlichtingen te vragen omtrent de ouden, de Koningen, die te gader bijgezet zijn, aan wie men steeds zijn hulde betoont: (. . . . . tuhātuha, çrī naranātha sang paḍa dhinarmma satata pinarĕk).

Met verschuldigden eerbied voor die oude overleden vorsten legt daarop de sthāpaka onzen dichter uit, hoe het in den ouden tijd ging, te beginnen bij Zang 40.

In Zang 43 zet hij de verdiensten en deugden van Koning Krĕtanāgara uiteen om eindelijk te zeggen: nāhan hetuni tusni tusnira paḍekacchatra dewa-prabhu" d. i. „Daarom zijn zijne afstammelingen allen alleenheerschers of goddelijke koningen geworden" [1]).

In de volgende strophe gaat de sthāpaka verder met te vertellen over den dood van den koning. Men moet hier de vermelding van den naam van zijn eerste begraafplaats verwachten, want de volgende strophe begint met „lawan" = *en*; dus als inleiding voor de vermelding van zijn tweede begraafplaats; en deze laatste is Sagala.

Voor de duidelijkheid laat ik hier de bewuste strophe benevens de vertaling van Prof. Kern met een wijziging van mij hier onder volgen.

ring çākābdhijanāryyamā nrĕpati mantuk ring jinendrālaya
sangke wruḥnira ringkriyāntaralawansarwwopadeçādika
sang mokteng çiwabuddhaloka kalahan çrī nātha lingning sarāt
ringke sthānanirān dhinarmma çiwa-buddhārccā halĕpnyottama

d.i. „In het Çāka-jaar 1214 keerde de Vorst terug naar 't verblijf van den Jinendra. Wegens zijn kennis van verschillende ceremoniën en alle leerstukken enz. heet het algemeen van wijlen den Koning, dat hij is „de in Çiwa-

1) Zang 43, vierde strophe, laatste voet.

Buddha's wereld zalig overledene". Hier is de plaats, waar hij bijgezet werd (voorgesteld als) een uitmuntend schoon Çiwa-Buddhabeeld [1])."

Het verschil tusschen mijn vertaling en die van Prof. Kern bestaat alleen hierin, dat de laatste voet van deze strophe door Prof. Kern vertaald wordt met: „Op de plaats, waar hij bijgezet werd, is een uitmuntend schoon Çiwa-Buddhabeeld," en door mij als hier boven aangegeven. Nu wilde Prof. Kern dit heiligdom, zij het vragenderwijs, met de eveneens Çiwa-Buddhistische Tjandi Djawi vereenzelvigen [2]). Dr. Krom echter schijnt er in zijn opstel „De Çiwabuddhatempel" niet aan te twijfelen of Tjandi Djawi is de eenige Çiwa-Buddhatempel dus niet alleen de tempel, die in Zg. 55 en vlg. beschreven wordt, maar óók de graftempel van Zg. 43.

Maar nu men ziet, dat volgens mijn vertaling de sthāpaka in dezen laatsten voet het woord hier (met nadruk) bezigt, ter aanduiding van Krĕtanagara's eerste begraafplaats, dan moet dit hier natuurlijk beteekenen: de plaats, waar de sthāpaka op dat oogenblik zich bevindt, d. i. Singasari of Toemapel, zoodat het hier bedoelde heiligdom met een Çiwa-Buddhabeeld uit den aard der zaak ook in Toemapel moet staan. Op deze wijze meen ik aangetoond te hebben, dat Krĕtanagara ook volgens den Nāg. Krĕt. te Toemapel werd bijgezet, zoodat de opgave van de Pararaton bevestigd wordt en dat Tjandi Djawi niet de eenige Çiwa-Buddhatempel is.

---

1). Zang 43.

2). Zang 56.

3). Zie T. B. G. LVI (1917) blz. 237 en vlg.

Bijlage M

Aanteekeningen omtrent Oud-Hollandsche sterkten

in de Residentie TERNATE EN ONDERHOORIGHEDEN (Zie hiervoor § 15).

OPSCHRIFTEN van grafsteenen op het oude kerkhof bij Fort ORANJE (1607) te Ternate.

Hier rust in den Heere
Het lichaam van Eva Laps
Docterye van den Coopman
Tobias Laps Obit den
XVIII Feb: 1701 Out 9 jaren
en 6 dage Mitsgad: derselver
Moeder Juff: Lecnora [1]) Neur [2])
geboortig van Curescuw [3])
Gestorven op sondag den 6 Juny 1706
out XXXXIIII jaren en ruym XI maenden.

Hier rust in den Heere
Wilhelmus van Wedy [4])
in sijn leven bedienaar
des Goddelijken woords
hier swygt die rappe tong

1) Lees: Leonora
2) Lees: Meur
3) Lees: Curesouw (Curaçao)
4) Lees: Wely (deze verbetering, evenals die in noot 2, danken wij aan Dr. F. de Haan).

Hier leyd begraven
Susanna Domys huysvrouwe
van den Opper—Chirurg
Pieter Scheyderuyt
oud 27 jaren ouerleden
den 8: April 1689.

Hier onder leid en rust
Margarete Sanchie
weduwe Willendorp tolk
Craanleendersngeel [1])
gestorven in haer 61 jar.
den 21 NGV. [2]) 1683.

Hopman
Cornelis Sweris
Hebbende in 't begin van
den Ternataenschen
afval Limau gedwongen
Werdt
onder schyn van veroot
moedinge verraderlyk
aldaer vermoordt
En sterft
den 8 April A° 1679

..... Juny A 1705
mitsgaders desselfs
vader Jacob den Dove
Obit 22 October A 1713
out 44 jaaren 9 m
20 dagen.

Lees: Kraëng Leenderts Geel (Dr. de H.).
[2]) Lees: NOV.

Grafschriften der opgegraven steenen gevonden op 25 Augustus 1917 bij het afgraven en egaliseeren van het terrein aan de zuidzijde van het fort te Senana, vlak onder den muur.

No. 1.

................3 (verm. 1743?)
Hier: onder: leyd:
Begraven: en: in: Godt:
Rustende: Siel: Jan: Glad:
Geweest: Serciand: Comd:
Indienst: der: ee: Compan:
Van: het: Vortres: de: Verwachting:
Oud: 61 jaar: gestorven: den 2 Aug:

No. 2.

H... S. H. (verm. Hans?)
Endriks
'l mp. ove
rleeden. d.
en: 8. Febr:
Anno
747 (1747)

No. 3.

Hier rust
den jongeling
Hendrik
Christians
obyt den
29 Janu:
1748:
Oud 2 jaren 8 mdn.

No. 4. (zeer beschadigd niet meer te ontcijferen)

A. ov
Erleeden
Den 3: Maart
Anno 1748.

Forten op Halmaheira.

1608. Vastigheid op Djailolo op de Spanjaarden veroverd bij Liko aan de Ake Lamo (district Sahoe).

± 1750. Dodinga (op de landengte) (zie Bijdragen tot de kennis der Residentie Ternate door F. S. A. de Clercq, Brill, Leiden 1889).

Forten op Tidore

± 1585. Kota Hoela of Tahoela (Sp.) in 1605 door Van der Hagen veroverd (gelegen in het Oosten bij de hoofdplaats Soa-Sioe (ruïne).

Tsjobbe ten Noorden van Tahoela.

Marieco bij kampong Toloa (niet teruggevonden) in het Westen.

Romi bij kampong Roem in het Westen.

Forten op Makjan.

1613. Fort Mauritius te Gnoffikia (ruïne) in het Oosten.

1661. redoute de Kat behoorende bij fort Mauritius, vermaakt tot fortres „Zeeburg" (ruïne).

1627. Fort de Provinciën te Toffa Soho (Westen) oud Sp. fort door Van Caerden veroverd in 1608.

1636. Tabilalo (niet gevonden).

1634. reduit Poewati (idem).

1656. Waterland (idem).

Eiland Moti.

1609. Fort Nassau, geslecht 1625.

Groot Obi.

± 1680. Reduytje den Briel (ruïne).

Soela Sanana.

± 1650. 't Klaverblad (gezaghebber kantoor).

De Obi-eilanden.

In vroeger eeuwen behoorde deze eilanden-groep aan het Sultanaat Ternate.

„In de latere tijden is het groot-eiland Oebi onder den „Koning van Batjan geraakt die het in jaar 1683 met alle „de kleine eilanden, binnen de drie mijlen daaromtrent leg„gende voor acht honderd rijxdaalders aan de E. Maat„schappij, volgens een koopcedulte, verkogt heeft".

„Het is een bergagtig eiland en plagt aan West-zijde „een houte Baricade hierop, door den Heer Francx ge„maakt, te leggen, die den Bril genaamt was; dog nader„hand heeft de heer Padbrugge die in een Reduytje „veranderd, en den Briel genaamt (± 1680).

„Onder den heer Francx lagen er vier en twintig, dog „daarna maar zeven man in, die 'er nog lang daar na in „bezetting lagen, tot dat het in 't jaar 1696 geheel inge„trokken, en van posthouders ontbloot is; doch in 't jaar „1700 hebben haar Edelheden weder belast hier zeven „man te plaatsen, 't geen naderhand weder tot een man „vermindert is." *)

Thans vindt men op de W. kust van Groot Obi of Ombi bij de verlaten kampong Lodji (vermoedelijk afgeleid van „loge") slechts eenige afgebrokkelde muren en aan den voet ervan een paar onbeschreven graven.

---

* Uit Valentijn, Beschrijving der Moluccos deel I.

Deze eilandengroep vormt met het stukje grond bij de hoofdplaats Ternate en de hoofdplaats Laboeha van Batjan met fort Barneveldt (1613) het eenige Gouvernements-, dus rechtstreeksch bestuurd gebied in dit uitgestrekte gewest van zelfbesturende landschappen.

Eenige aanteekeningen omtrent het fort te Senana.

In het archief ter Residentie-hoofdplaats Ternate werd het hieronder volgende relaas aangetroffen. Het was ongedateerd, doch werd waarschijnlijk in 1889 door den posthouder opgesteld:

Volgens verklaringen van enkele bejaarde hoofden en ouden van dagen, die door mij ondervraagd zijn geworden naar de geschiedenis van het fort te Senana, gelegen ten N. O. van het eiland Soelabessi, een der eilanden van het Soela-archipel, werd mij bijna door allen het ondervolgende medegedeeld:

Volgens overleveringen en verhalen van hunne ouders en grootouders moest ettelijke jaren geleden een oorlogsvaartuig alhier te Soelabessi zijn gearriveerd, toebehoorende aan de toenmalige O. I. Compagnie.

Er bevond zich op dien bodem een heer, Victor Moll genaamd m.a.w. een officier van bovengenoemde O. I. Compagnie, die niet alleen bouwmaterialen, als: Javaansche roode steenen, ijzerwerken en oorlogsmaterialen als kanonnen en kogels op bovenbedoelden oorlogsbodem mede had genomen, maar er bevonden zich aan boord nog 120 Javaansche soldaten met het doel om op het eiland Soelabessi eene geschikte plaats te zoeken ten einde er een fort te bouwen.

Victor Moll liet al de Soelasche hoofden aan boord komen en vroeg hen om hem behulpzaam te willen zijn om een geschikt terrein te zoeken, teneinde een fort te bouwen.

Eerst gingen ze daarop (V. Moll en de hoofden) naar Maleboeva NNW. van Soelabessi; daar werd de baai bevonden een goede ankerplaats voor schepen en vaartuigen, maar het terrein dat opgenomen werd, was niet geschikt, daar het bleek moerasgrond te zijn.

Daarop gingen zij naar Wa Elaoe, het terrein voor de te bouwen versterking was goed, maar er bevond zich geene veilige ankerplaats, zoodat het plan ook weder werd verworpen.

Hierop werd door een der vergezellende hoofden Senana aangewezen, waar het terrein bevonden werd geschikt te zijn voor het bouwen van een fort, en de baai van dien naam een zeer geschikte en veilige ligplaats aanbood voor schepen en vaartuigen.

Nadat Senana als de plaats aangewezen werd, waar het fort gebouwd zoude worden, werden al de oorlogs- en bouwmaterialen gelost en 120 Inlandsche soldaten ontscheept, alsmede nogmaals een conferentie gehouden met de toenmalige hoofden en werd o.a. het ondervolgende besloten:

de Negorijen Mangole, WaEtena, GaE, Tjapaloeloe, Kabaoe en Alifola moesten kalk branden en zand halen, alsmede nog ijzerhout kappen, terwijl de andere negorijen zijnde Fagoedoe, Flakoe, Tatje, Ipa Bega en Pohea riviersteenen moesten leveren.

Dit bovenstaande is zeer geloofwaardig en aanneembaar wanneer men de bouworde van het fort nagaat.

Het fort is op de oude Hollandsche wijze gebouwd en heeft dezelfde bouworde als het fort Oranje te Ternate.

De ringmuren van de bastions en het fort zijn opgetrokken van riviersteenen, terwijl daarentegen die van de gebouwen en het fort zelve als: de Commandantswoning, de kazernes en vivres-magazijnen gebouwd zijn van roode Javaansche steenen en de alau van de Commandantswoning en de plaats (vierkant plein in het fort) bevloerd zijn met

diezelfde soort steenen, die niet hier aangevoerd kunnen worden, maar zekerlijk van Java moeten zijn aangevoerd.

Verder bevinden zich 2 kanonnen of bronzen stukken van 8 cM. waar van een tot nog toe in het fort is en een in het bezit van den Sengadji van Flakoe waarop het merk van de O. I. Compagnie staat met het jaartal 1757 en andere ijzeren stukken zonder merken.

Ook bevinden zich in het fort verscheidene honderden ijzeren kogels.

Uit het laatstvermelde mag aangenomen worden, dat het fort gebouwd is geworden in de 2de helft der 18e eeuw, maar is het moeilijk na te gaan in welk jaar.

Verder is de ringmuur van het fort door een der eerste Ternataansche hoofden verhoogd geworden, daar dit hoofd bevreesd was voor de aanvallen van Tobelloreesche zeeroovers.

Omtrent het bovenstaande zij het volgende aangeteekend:

De naam „fort Alting" werd nergens door mij aangetroffen. Valentijn noemt het fort „'t Klaverblad" (XIII blz. 230).

De naam Alting is eenigszins vreemd, daar deze naam meer in 't bijzonder aan het sultansgeslacht van Tidore verbonden is: de Tidoreesche prinsen van koninklijken bloede dragen thans allen nog den naam Alting.

Omtrent „Molboeva" deelt de bevolking mede, dat de salahakan daar vroeger zijne standplaats zou hebben gehad, hetgeen zeer aannemelijk is, de naam Senana wordt onder de oudere gegevens niet aangetroffen. Nabij Molboeva treft men thans nog op een heuveltje overblijfselen aan van een steenen wal, terwijl de bevolking mededeelt, dat ongeveer een 30tal jaren geleden aan het strand nog overblijfselen zichtbaar waren van een groot gebouw dat daar vroeger moet hebben gestaan en dat o.a. diende tot het opschuren van de voor den sultan bestemde heffingen.

Molboeva wordt thans nog meermalen met den naam „negri lama" aangeduid.

De verhooging van den ringmuur is thans nog waar te nemen. Eigenaardig is, dat men op den ringmuur enkele Oostersche versieringen aantreft, die uit den aard der zaak nimmer bij onze versterkingen worden aangebracht.

Van de bronzen stukken, waarvan gewag wordt gemaakt is thans nog slechts dat van den sengadji Falahoe aanwezig, dat z.g. de poesaka van den stam uitmaakt. Volgens de overlevering zou het fort nimmer door compagniesoldaten zijn bezet geweest.

Het fort diende tot voor eenige jaren tot verblijfplaats der Ternataansche hoofden, thans wordt het gebruikt als bewaarplaats en gevangenis; het is zeer ongezond, menige gevangene krijgt er als bijkomende straf berri-berri. Voor den ingang van het fort bevond zich vroeger de vergaderzaal, als „pintoe besar" aangeduid, waar de salahakan met de Soelasche hoofden bijeen kwam. Dit was ook de plaats, waar men moest wachten om door den kapitein krois dan wel door den luitenant-djaga bij den salahakan te worden aangediend. Die vergaderzaal is thans verdwenen.

De hoofdingang bestaat nog, boven de deur is een steen ingemetseld waarop deze inscriptie:

بهو ڤادک سر سلطن اميري اسكندر دلكرنيني
Doelkarnain Iskandar Amir Soelthan Sri padoeka Bahoewa

مزاسن منجادي راج ممڬڠ ڤرنتا دالم عالم ترناتي
Ternate alam dalam prenta memegang radja mendjadi Mizjaasan

انتارا لماڽ دالم كرتاهن سريب سراتس امڤت ڤوله سمبيلن
sembilan poeloeh empat seratoes seriboe kerathon (?) dalam lamanja antara

تاهن م ر د ر كنل د ر د و ڤوله هاري بولن سعبان هارين
harinja Saäban boelan hari poeloeh doea dari kenal (?) R.D.R.M. tahoen

اثنين ڤادک سري سلطن دان منتري كڤال سروه كڤال٢
kepala[2] soeroeh mantri kepala dan Soelthan Sri padoeka Isnen

تانه سولا اكن مولاي مڠرجاكن كوت سننه سمڤي
sampai Sananah kota mengerdjakan moelai akan Soela tanah

هابس اين ڤد سرهكن كوت ايت اكن تمڤة در
dari tempat akan itoe kota serahkan pada ini habis

كدودوقكنڽ اورڠ اكمڤنيا تماكر نبه نلر كمڤنيا
kompanjia akompanjia orang kedoedoekannja

دڠن ترناتي اڤمانڽ داڬيڠ دان داره اسيڠن داڬيڠ دان
dan daging asingan darah dan daging oepamanja Ternate dengan

كوكو جوا اداڽ
adanja djoea koekoe

Hieruit zou blijken, dat het fort werd gebouwd ten tijde van sultan Iskandar Doelkarnain, die volgens den stamboom der sultans van Ternate, zooals hij door den Secretaris van het zelfbestuur wordt aangehouden, in de eerste helft der 18de eeuw heeft geregeerd.

Blijkens het opschrift zou de bouw van het fort begonnen zijn op „hari Isnen, den 20sten dag van de maand Sa'aban van het jaar 1149". Volgens E. Mahler, Fortsetzung der Wüstenfeldschen Vergleichungstabellen der mohammedanischen und christlichen Zeitrechnung komt deze datum overeen met den 24sten December 1736 A. D. Dit is toevalligerwijze eenigszins in overeenstemming met de veronderstelling van den auteur van vorenstaand relaas, alhoewel die, gegrond als zij is op het feit, dat het jaartal 1757 op de kanonnen voorkomt, wel eenigszins stout mag worden genoemd.

Intusschen zij opgemerkt, dat, zooals boven werd vermeld, Valentijn reeds van een fort op de Soela-eilanden gewag maakt zonder evenwel het tijdstip van den bouw of den grondvester te vermelden. Zijn werk verscheen in de jaren 1724-1726, derhalve voor het jaar, waarin volgens bovengenoemde inscriptie het fort te Soela zou zijn opgericht.

Er moet dus worden aangenomen, dat het fort vroeger is verrezen; men zie ook IX Anhang 5, waaruit blijkt, dat de Ternatanen reeds in 1623 het plan hadden op Soela een fort te bouwen. Waarschijnlijk is het jaartal der inscriptie dat van de verhooging van den ringmuur, al doen de bewoordingen waarin het opschrift is vervat, iets anders vermoeden.

Oudheidkundig Verslag

OVER HET

Vierde Kwartaal 1918.

---

§ 1. Personeel.

Bij Gouv. Besl. van 10 Dec. no. 4 werd aan den heer H. L. Leydie Melville, Hoofd van het technisch personeel bij den Oudheidkundigen Dienst, op verzoek met ingang van 3 Jan. 1919 eervol ontslag uit 's Lands dienst verleend.

Met den heer Melville is de laatst-overgeblevene der oude garde, die zich ten aanzien van het oudheidkundig onderzoek zoo groote verdiensten verworven heeft, uit het gelid getreden. Van 1886 tot '87 werkzaam voor de Archeologische Vereeniging te Djokja, van 1898-'99 voor de Ned. Ind. Commissie voor de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900, daarna vanaf 1901 lid der Commissie voor het oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera en eindelijk sinds 1913 belast met de waarneming der betrekking van Chef van het technisch personeel bij den Oudheidkundigen Dienst, heeft hij alle phasen in de ontwikkelingsgeschiedenis van het archeologische onderzoek in deze gewesten medegemaakt en er het zijne toe bijgedragen, dat onderzoek vruchtdragend te doen zijn.

Wij twijfelen niet of de heer Melville zal met voldoening op zijn prestaties gedurende twintig jaren oudheidkundigen arbeid terugzien.

De ter beschikking stelling van den onderopzichter der B.O.W. Raden Soeratin (zie Oudhk. Versl. lste kwt. 1918 § 1) liep ten einde.

§ 2. Reizen.

In October en November was de Bouwkundige eenige dagen te Weltevreden voor de regeling der werkzaamheden voor het Gedenkboek. Daarna begaf hij zich naar Soerakarta voor een bespreking met den Resident over de teekeningen, die zijn ingediend om gronduitbreiding voor de tempelterreinen Prambanan, Loemboeng, Boebrah en Tjandi Sewoe te verkrijgen en naar Blitar om met den Adjunct-bouwkundige den verderen opbouw van de badkamer aan den grooten weg naar Tjandi Panataran vast te stellen. Het overige deel van het kwartaal verbleef hij te Prambanan.

De Adjunct-bouwkundige inspecteerde in dit kwartaal de oudheden te Grise en de tjandi's Kali tjilik, Wringin Brandjang, Kotes en Penampihan.

De heer Callenfels ondernam vergezeld vàn den heer De Vink in het begin van October een reis naar de tjandi's Kedaton, Soerawana, Tegawangi en Prambanan; daarna maakte hij nog dienstreizen naar Weltevreden, het Diëngplateau, de tempels bij Malang en de tjandi's Panataran en Penampihan.

De heer Van Coolwijk maakte alleen reizen in verband met de werkzaamheden aan de oudheden, die hij onderhanden heeft (zie § 5).

§ 3. Publicaties.

Het Oudheidkundig Verslag over het derde kwartaal 1918 verscheen in druk.

§ 4. Geschenken.

De volgende boekwerken werden ons toegezonden:

Sir John Marshall, A Guide to Taxila, Calc. 1918.

G. R. Kaye, The Astronomical Observatories of Jai Singh, Arch. Surv. of India, New Imp. Series, Vol. XL. Calc. 1918.

Report of the Superint. Archeol. Surv. S. Burma 1917/18. Rangoon 1918.

HINDOE-OUDHEDEN.

§ 5. Bescherming van Monumenten.

De oudheden, die de Adj. Bouwkundige inspecteerde (§ 2) zijn alle, behalve Tjandi Kali tjilik en Tjandi Wringin Brandjang, min of meer vervallen en begroeid. Van de kroonlijst van het laatstgenoemde monumentje was een der hoeken afgestort, waarschijnlijk ten gevolge van den val van een boomtak, daar er geen andere kenteekenen waren van verval of iets dergelijks. De administrateur van de rubberonderneming Krawak draagt zorg voor de geregelde verwijdering van onkruid, den schoonmaak van het omliggende terreintje en den waterafvoer.

In dit kwartaal ging de heer Van Coolwijk voort met de versterking van Tjandi Goenoeng Gangsir. Aan de Noord-, Zuid-, Oost- en gedeeltelijk ook aan de Westzijde werden naar binnen hellende keermuren aangebracht, terwijl de ruimten onder het basement en tusschen de keermuren en den tempelwand met beton werden volgestort. In de groote gaten in het tempellichaam en den voet werden half steens muurtjes gemetseld, terwijl de zware boomwortels onder den onderbouw verwijderd en de ontstane gaten gedicht werden. De zware takken van de waringins, die het gezicht op het bovendeel van den tempel belemmerden, werden op last van den Bouwkundige verwijderd. Eindelijk werden nog de voegen en scheuren in het tempellichaam met cement-specie volgegoten en het bovenvlak van den top schoongemaakt. Van dit gedeelte van het bouwwerk zullen foto's vervaardigd worden alvorens tot voeging en volgieting overgegaan wordt.

Voor de vereischte uitbreiding van het tempelterrein werd een flink stuk grond aangekocht (ca. 25 bij 30 M.)

voornamelijk gelegen aan de Westzijde, waar men, van den rijweg komend, het eerst den tempel ziet.

Ook de bestaande desaweg, die aan de Noordzijde langs den tempel loopt, zal ongeveer 3 M. naar het Noorden verlegd worden. Het geheele terrein wordt ompaggerd met lontoro-stammen, terwijl aan de Westzijde een stevig hek zal aangebracht worden, voorzien van een deugdelijk hang- en sluitwerk (zie vorig Versl. § 5).

Vermelding verdient nog, dat zich in Tj. Goenoeng Gangsir, evenals in Tj. Bangkal, aan de Noordzijde een breekgat bevindt, van ca. 6 M diepte, ca. 1 M. in het vierkant aan de voor- en ca. 50 c.M. aan de achterzijde. Het onderzoek wees uit, dat het gat nog niet tot aan den N. muur van het nu aangevulde gat in de binnenruimte reikt. Op aanwijzing van den Bouwkundige werd het gat tot ongeveer de halve diepte en aan de voorzijde dichtgemetseld.

In de desa bij den tempel werden door executant vele geornamenteerde, meest zwaar beschadigde steenen aangetroffen en naar het tempelterrein overgebracht. De kleinere stukken zullen ter voorkoming van diefstal in de binnenruimte van het heiligdom geborgen worden, terwijl de grootere stukken, waarvan een inventaris zal opgemaakt worden, voor den tempel een plaats zullen krijgen.

§ 6. Nieuwe opnamen, opgravingen enz.

RAPPORT VAN DEN BOUWKUNDIGE OMTRENT DE WERKZAAMHEDEN AAN TJANDI PRAMBANAN.

H o e k e n e n S p u i e r s. Ofschoon de Hindoe-bouwmeesters van Oost-Java niet veel aandacht schonken aan een goed steenverband, is er toch, in vergelijking met Midden-Java, een groote vooruitgang te bespeuren: dat springt vooral in het oog bij de samenstelling der uitwendige hoeken. Te Prambanan en ook bij de

andere tempels van Midden-Java zijn het de hoeken, die overhellen en voor het grootste gedeelte zijn afgevallen. Het systeem van uitsparing en indieping op en in de vlakken van twee op elkaar liggende steenlagen, waardoor dus de bovenliggende laag met een sleuf paste op het uitgespaarde gedeelte van de laag er onder, heeft het euvel slechts gedeeltelijk kunnen verhelpen. Het eerste werk bij de herstelling van de bouwwerken te Prambanan was dus deze hoeken af te breken, recht te zetten, aan te vullen met eventueel voorhanden steenen en ze sterker te maken door elke laag deugdelijk in te voegen of vol te gieten met cement-specie. De Çiwa-tempel als de voornaamste van het geheele complex kwam daarvoor het eerst in aanmerking. Na de reconstructie der hoeken kwam de waterafvoer aan de orde. Deze geschiedde oorspronkelijk door middel van spuiers, die door kleine kanaaltjes in verbinding stonden met de vloeren van den eersten omgang. Welke spuiers daarvoor gediend hadden, stond echter nog niet vast. In R. O. C. 1909, plaat no. 134, staat een spuier afgebeeld in den vorm van een boeta-kop, waarvan het origineel te Prambanan werd aangetroffen, benevens 9 stuks op verschillende plaatsen verspreid, in het geheel dus 10 stuks. Men kan vrijwel aannemen, dat er minstens 12 geweest zijn.

Zoowel de Çiwa- als de Brahmâ- en de Wiṣṇu-tempel hebben elk 12 uitwendige hoeken, die alle vroeger voorzien waren van een spuier.

Wat de twee laatste tempels betreft, al dadelijk kon geconstateerd worden, dat de boeta-koppen daar niet thuis hoorden, omdat de spuiers op een andere wijze geconstrueerd waren, o.a. te zien aan één der ZO. hoeken van den Wiṣṇu-tempel, en aan één der NW. hoeken van den Brahmâ-tempel.

Tot nog toe werden 27 makara-spuiers op het tempelterrein aangetroffen, die, zooals na een nauwgezet onder-

zoek bleek, voor den waterafvoer van de twee laatst genoemde tempels gebruikt waren; immers op één der hoeken van den Brahmâ-tempel lag het staartstuk van een spuier nog op de oude plaats, terwijl een makara gevonden werd, waarvan het breukvlak volkomen paste aan dat achtergebleven stuk. Daar er voor de beide genoemde tempels slechts 24 noodig zijn geweest, ligt het voor de hand te onderstellen, dat hetzelfde type ook voor den Çiwa-tempel gebruikt is; in elk geval kon na meting uit de hoogte der watergeulen worden vastgesteld, dat de boeta-spuiers (Rapp. 1909, No. 134) niet van dit monument waren, terwijl geconstateerd kon worden, dat die hoogte wel overeenkwam met die in de makara-spuiers. Na een voortgezet onderzoek vond bovenbedoelde onderstelling eene bevestiging in het feit, dat, aansluitend met de overstekende makara's in de richting der kroonlijsten, ornamentstukken bleken te zijn aangebracht, die als het ware de klauwen der makara's voorstellen; deze stukken zijn voor den Brahmâ- en den Wiṣṇu-tempel even groot (enkele stukken bevinden zich nog op de oude plaats) maar ik vond ook een grooter exemplaar en dit moet dus bij den Çiwa-tempel behooren, zoodat nu vaststaat, dat voor de drie hoofdtempels makara-spuiers zijn gebruikt en voor den middelsten van de oostelijke tempels de boetakoppen.

De herplaatsing der spuiers ging nog al met moeilijkheden gepaard, omdat zij zonder uitzondering bij de uitwendige hoeken der kroonlijst (dus daar, waar het overstek begint) zijn afgebroken; het ophangen door middel van ijzeren stroppen, zooals dat aan Tjandi Mendoet is gedaan, was moeielijk uitvoerbaar, en bovendien zeer leelijk; na eenig overleg kwam mij het meest gewenscht voor zoogenaamde U-bintjes te gebruiken en deze met de flenzen in te hakken in de ondervlakken der verschillende spuier-gedeelten; de einden der bintjes loopen

dóor tot onder de balustrade-muren en voorkomen op deze wijze het tuimelen der overstekende zware makara's. Drie spuiers zijn op deze manier gesteld.

D e b a l u s t r a d e v a n d e n e e r s t e n o m g a n g. Deze is bijna nog in haar geheel te vinden aan de Noordzijde, naast de trap. Zooals men weet zijn de binnenzijden versierd met in hautrelief behakte voorstellingen uit het Rāmāyaṇa; het zijn doorloopende paneelen, alleen bij de in- en uitwendige hoeken afgesloten met eenvoudige pilasters, geheel bewerkt om op korten afstand te worden gezien.

Aan de buitenzijde is de samenstelling en bewerking geheel anders, daar is meer tegenstelling, meer licht en schaduw tusschen de verschillende partijen. Zorgvuldig bewerkte vrouwenfiguurtjes staan drie aan drie in bevallige houding binnen een omlijsting van fijn geprofileerde pilasters; ze staan vrij in een nis, bekroond door een forsch en krachtig gemodelleerden kala-kop. Zoo zijn er twee of drie groepen aan elke zijde. Elke groep springt ver genoeg vooruit, om de andere dansende en musiceerende beeldgroepjes voldoende in de schaduw te zetten. Zoo ontstaat een prachtige afwisseling: de figuurtjes op den achtergrond, karakteristiek van voorstelling en houding, geven meer levendigheid, meer kleur aan de figuren in de sierlijke kapelletjes en als die later bekroond zijn met de diep ingegroefde peervormige toppen, rij aan rij in en uitspringend, zal de eerste omgang een bekoorlijke maar tevens een krachtige omlijsting zijn van den rijzigen tempel.

H o e k t e m p e l t j e s. Na vergelijking kon éen der kleine tempeltjes, die de trappen flankeeren, met uitzondering van het bovenste topstuk, worden opgebouwd; als dit topstuk nog gevonden wordt, kunnen deze monumentjes wederom geheel in den ouden vorm worden hersteld.

T r a p v l e u g e l s. Die aan de Noord- en de Oostzijde zijn op nieuw gesteld en de steenen, die er niet bij

behooren weggenomen; als er na het transport der steenmassa's van den Westkant nog gevonden worden, zullen ze successievelijk worden gesteld of anders worden aangemaakt.

Ringmuur om het hoofd-tempelcomplex. Daar het hoofd-tempelterrein ongeveer 2 meter hooger ligt dan het terrein der drie rijen bijtempeltjes, heeft de eerste ringmuur, die ook dienst doet als keermuur, de buitengewone dikte van 2 meter; ongeveer 0.70 M. boven het tempelterrein bevindt zich aan de binnenzijde der ommuring een omgang van een meter breed en is de ringmuur, die nu opgevat moet worden als een balustrade, dus ook een meter dunner. Aan de Oostzijde is de ringmuur bijna geheel intact, terwijl daar ook nog een restant van de balustrade is overgebleven. Er zal getracht worden dezen ringmuur met balustrade wederom, zoo veel mogelijk, den ouden vorm te geven. Daar de dikte der steenlagen niet overal dezelfde is, en de bijbehoorende steenen overal verspreid liggen, is het onmogelijk, al zou men daaraan nog zooveel moeite en kosten besteden, om juist de steenen op te zoeken, die op de respectieve onderlagen thuis behooren. Het is duidelijk, dat hierdoor het beloop niet zoo accuraat is, als ik het wel zou wenschen en in geen geval zoo zuiver als het oorspronkelijk was. Met den herbouw is aan de Noordzijde van den oostelijken muur begonnen, terwijl men nu gevorderd is tot de as van het tempelterrein.

Steenvervoer, enz. De heer Broese van Groenou, administrateur van de onderneming Tandjoeng-Tirto, verleende zijn gewaardeerde medewerking door een railbaan van 200 meter ter beschikking te stellen voor den geringen prijs van *f* 1.— per dag. Zonder railbaan en lorries zou het vervoer van eenige duizenden steenen tamelijk wel onuitvoerbaar zijn, want de meeste hebben reusachtige afmetingen en zijn moeielijk te hanteeren. Hoe men er

vroeger toe gekomen is, om alle steenen, niet alleen van de acht tempels op het verhoogde terras, maar ook die van den ringmuur en van de bijtempeltjes buiten den ringmuur, op één reusachtigen hoop te gooien, zal wel altijd een raadsel blijven. Nu bestaat de moeilijkheid niet alleen daarin, dat men een ontelbaar aantal steenen moet verwerken (n.l. van alle monumenten) om de steenen van één tempel te vinden (men kan natuurlijk niet met alle tempels tegelijk beginnen) maar ook om voor alles een plaats te vinden. Daar er lang geen voldoende ruimte is, moest een keus gedaan worden en die viel van zelf op de steenen met lijstwerk en die met ornament; deze worden dus per lorrie naar het terrein voor de tempels vervoerd, terwijl de andere, zoo goed en zoo kwaad het gaat, langs de uiterste grens worden opgetast; deze laatste zullen later nog eens verwerkt moeten worden, want er is daar slechts een ruimte beschikbaar van ongeveer 2 meter breed. Als de aangevraagde gronduitbreiding wordt toegewezen, zal men alleen aan den Zuidkant eenige ruimte beschikbaar krijgen. Daar de grond rondom de tempelterreinen zeer veel waarde heeft, verdiende het aanbeveling niet meer aan te vragen dan absoluut noodzakelijk was en voor de onbewerkte steenen, die over zullen zijn een andere bestemming te zoeken; het werd het beste geoordeeld, daarvan een gestapelden muur om het geheele tempelterrein te maken.

De bewerkte steenen worden in rijen gezet en naar gelang de werkzaamheden vorderen gesorteerd of uitgezocht.

Langs Noord-, West- en Zuidkant van het terrein loopt een sloot, die in de goede richting verlegd moet worden; de toestemming daarvoor is nog niet afgekomen, maar aan den Westkant, waar een tuinweg is aangelegd, kan wel met het verleggen begonnen worden. Hiervoor was het noodig een keermuur te maken, die reeds over een lengte van 150 M. en een hoogte van 1.50 M. van onbewerkte tempelsteenen werd afgesteld; als deze gereed

is, wordt zoo spoedig mogelijk met den bouw van den ringmuur begonnen en de waterloop van de sloot aan den buitenkant langs dezen muur geleid.

RAPPORT VAN DEN ADJUNCT-BOUWKUNDIGE OMTRENT DE WERKZAAMHEDEN OP HET TJANDI-PANATARAN-TERREIN.

In 't begin van dit kwartaal werden allereerst de werkzaamheden aan de kleine tjandi ten Zuiden van den hoofdtempel voortgezet. De dorpels op de noordelijke nis en deuringang werden herplaatst en daarna de bijbehoorende banaspati-koppen. Doordat aan enkele van deze stukken duidelijke aanwijzingen van de kroonlijst waren te vinden, kon deze tot en met de vierde laag met absolute zekerheid vastgesteld worden. De aanwezige stukken van de verschillende profielen werden gesorteerd en herplaatst.

Nadat het geheel was afgesteld, werden de nieuwe stukken van de lijsten en profielen bijgehakt en vervolgens alles geaccordeerd, wat betrekkelijk veel tijd vereischte, daar er, door gebrek aan vlakke bouwsteenen, vrij brute steenen gebruikt moesten worden.

Tegelijkertijd werd aan het terras ten Noorden van den hoofdtempel nog een trapvleugeltje bijgemaakt, tevens de lijsten bijgehakt en het geheel geaccordeerd. Toen de werzkaamheden zoover gevorderd waren, werden de resteerende stukken op het terrein bij elkaar gezocht, eenigszins gesorteerd en gedeeltelijk op den oostelijken muur van het terrein opgesteld. Voor de stukken, behoorende tot den bovenbouw van den hoofdtempel, werd een geschikte plaats gevonden achter den gedeeltelijken opbouw op de grondaanvulling, welke hiervoor was geëgaliseerd. De beelden naast de trappen van het groote terras in den NW. hoek van het terrein werden herplaatst. Hierdoor heeft ook het

beeld, dat bij den Regent van Blitar is weggehaald, zijn oorspronkelijke plaats teruggekregen.

Hierna ging ik over tot de werkzaamheden aan de kleine badkamer in den Z.Z.O. hoek van het terrein. Hiervan stonden enkele stukken van de reliefreeks op voorovervorstorten, een gedeelte van het basement ontbrak etc. Om de reeks te herstellen, moest deze van achteren geheel ontgraven worden. Bij het ontgraven kwam een voetstuk aan het licht, dat scheen te passen onder een stuk romp, dat al eerder op het terrein gevonden was.

Voorts werd er een stuk met blad-ornament gevonden, dat bij een der afsluit-pilasters behoorde. Dit stuk lag niet willekeurig in den grond, maar was met het ornament naar achteren in denzelfden pilaster als waartoe het behoort, geplaatst; een blijk dus, dat er vroeger al wel zeer eigenaardig aan gewerkt is.

Nadat het graafwerk was beëindigd, werd het ontbrekende stuk van het basement weer aangebracht, van oude baksteenen, welke tijdens het graafwerk uit den grond kwamen. Achter de reliefreeks nl. die van natuursteen is, bleek een gestapeld muurtje van roode steen geweest te zijn.

Tijdens het herplaatsen van de reliefreeks werd dit muurtje ook weer opgehaald, maar nu met cement-mortel. Daar de steenen der twee pilasters, die van voren als 't ware de afsluiting vormen, verschoven waren, werden deze afgebroken en in verband met 't vorige werk opnieuw gesteld. De afdekking boven de reliefreeks werd van gestapeld werk gemaakt, daar er absoluut geen aanwijzingen meer zijn, hoe indertijd die afsluiting is geweest. Volgens Hoepermans moet deze evenals het basement van roode baksteenen zijn geweest (zie R. O. D. 1913 pag. 360), waar hij even de badkamer aanstipt: „De onder en bovenlagen zijn van roode steen". Daar echter de reliefreeks beneden het maaiveld staat, werd voor grond-

keering toch een afdekking vereischt, en werd derhalve besloten deze te maken zooals reeds boven is vermeld.

Na beëindiging van deze werkzaamheden was het eigenlijke Panataran-terrein geheel gereed, en werd er een begin gemaakt met de badkamer aan den grooten weg.

Allereerst werden de muren, zoover noodig, afgebroken, de stukken schoongemaakt en daarna weer hersteld. Vervolgens werden alle zijden tot de hoogte der deklijst van het basement opgehaald. Dit leverde geen moeielijkheden op, omdat nog heele stukken tot op deze hoogte bestonden.

De hoogte van de spuiers plus de aansluitende hollijst, waarin de toevoergoot voor de spuiers, kon gemakkelijk bepaald worden, daar er nog een groot gedeelte van de hoofdleiding, die over den oostelijken muur doorloopt, aanwezig was. Was eerst slechts een gedeelte van de hoofdleiding blootgelegd, tijdens de werkzaamheden kwam de geheele hoofdleiding aan het licht en werd ook de bron, welke het water leverde, gevonden. Van de leiding waren echter verschillende stukken weg of niet meer te gebruiken, zoodat deze door nieuwe vervangen moesten worden. Van de secondaire leiding ontbraken maar enkele stukken, zoodat het geheele net kon saamgesteld worden. Hieruit werd de juiste plaats en het aantal der spuiers bepaald. Na stelling van deze laag en van de spuiers konden uit nog aanwezige stukken de volgende lagen voor de Noord-, Oost-, Zuid-, en tusschen-muren met voldoende zekerheid gereconstrueerd worden, zoodat deze dan ook tot op hoogte opgehaald zijn. De Westzijde vorderde intusschen tot op drie lagen van de boven-deklijst.

De werkzaamheden vergen veel tijd, daar er over 't algemeen veel steenen zoek zijn, en deze door nieuwe vervangen worden, die door gebrek aan vlakke bouwsteenen uit brute steen gehakt moeten worden. De laatste moeten bovendien nog in de geheele omgeving bij elkaar gezocht worden.

Daarbij is het werk in de maand November zeer vertraagd door de vele ziekten en sterfgevallen onder het werkvolk.

In dit kwartaal kwamen in de onmiddellijke nabijheid van Panataran nog enkele oudheden aan 't licht, o. a. ca 100 M. ten Noorden van de badkamer aan den grooten weg een stuk van een grooten rijweg van ± 5.50 M. breedte.

De richting is nagenoeg Oost-West. Naar het Westen loopt hij onder de sawah's door, en zit daar gemiddeld ± 60 cM. in den grond. Naar 't Oosten schiet hij diep onder de heuvels weg. Door deze omstandigheden kon voorloopig slechts een klein gedeelte blootgelegd worden. In de sawah's werden nog enkele peilingen gedaan en van het blootgelegde gedeelte twee foto's genomen (zie foto no. 3392 en 3393). Zoodra de werkzaamheden het toelaten zal het aanbeveling verdienen een verder onderzoek naar de richting van dezen weg in te stellen.

Verder kwamen bij het delven van graven door de bevolking op het kerkhof ten Noorden van den grooten weg nog enkele oudheden aan den dag o.a. enkele stukken met relief, twee kleine banaspati-koppen, voorts verschillende steenen met en zonder profielen. Bij een nader onderzoek werden in den grond nog verschillende resten, zoowel van baksteen als natuursteen aangetroffen. Volgens de bevolking stoot men telkens bij het delven van graven op steenen; het kerkhof ligt dan ook als bezaaid met steenen, afkomstig van oudheden. Zeer te betreuren is het, dat hier uit piëteit voor de overledenen niet verder gegraven kan worden.

Ongeveer 200 M. ten Noorden van den grooten weg werden voorts nog resten van een andere oudheid ontdekt. Vermoedelijk is dit ook een badplaats geweest, aangezien er een vrij groote hoeveelheid water over de resten stroomt, dat van een bron afkomstig moet zijn. Veel is er op 't oogenblik niet te zien; ik vond alleen een stukje muur of borstwering van gladde natuursteen en een stuk

muur van baksteen in den grond. Het geheel is bedekt door zware bamboestoelen en anderen plantengroei. In de onmiddellijke nabijheid lagen nog enkele stukken natuursteen, waaronder sommige met profielen.

Door den heer Robijn, employè van de Sf. Papoh, werd nog gerapporteerd, dat in de tuinen der onderneming enkele dingen gevonden waren. Bij een onderzoek ter plaatse bleek het eene een miniatuur-tempeltje te zijn 't welk ± 300 M. ten Oosten van Tj. Kotes was opgedolven (foto No. 3394). Voorts werden in de noordelijke afdeeling der onderneming enkele steenen, waaronder een onderdorpel aangetroffen. Het bleek wel dat hier oudtijds een oudheid gestaan heeft, maar er is niets meer van over gebleven dan enkele steenen. Volgens het zeggen van een ouden inlander is er door de naburige Chineesche onderneming veel weggehaald.

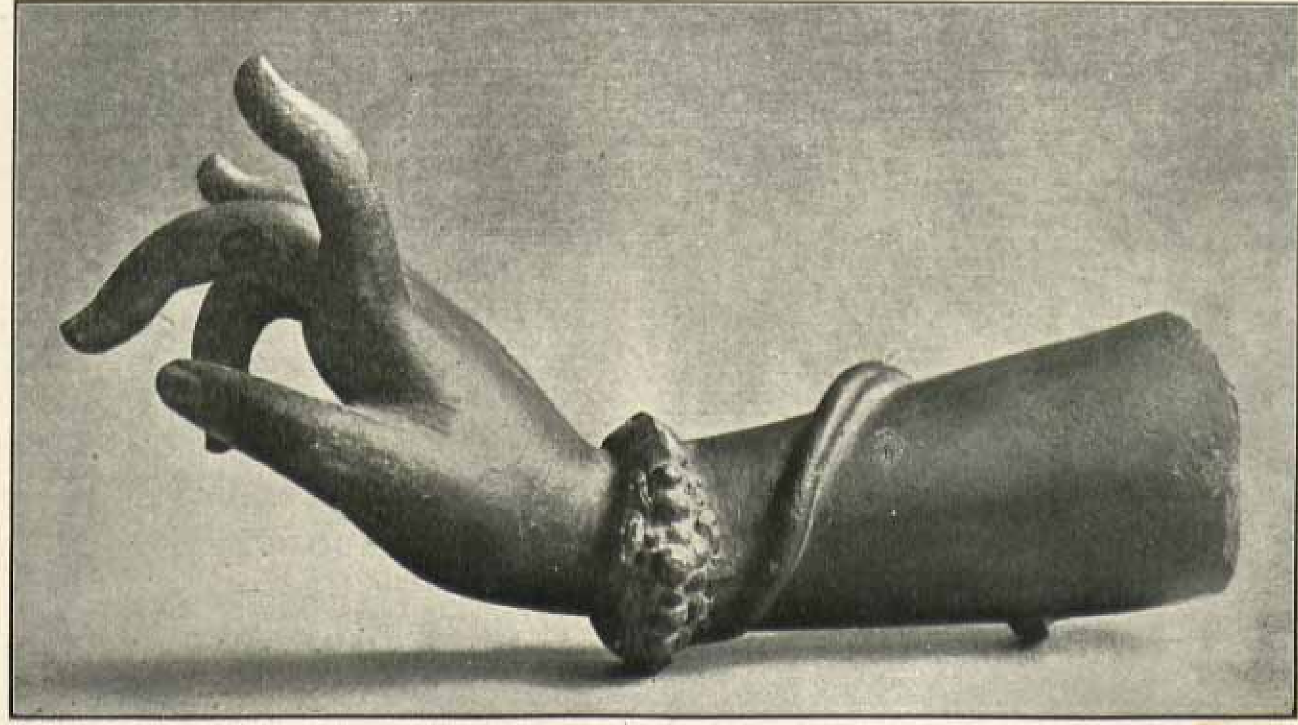
§ 7. Vondsten.

Bij een bezoek van den Adjunct-bouwkundige aan de onderneming Karang Redja bleek, dat bij de desa Glendeng gevonden waren een Gaṇeça ca. 1.15 M. hoog, een Kâla(?)beeld ca. 1.15 M. hoog, een kleine lingga, een topstuk van een kleine tjandi en enkele neuten.

§ 8. Epigraphie en Iconographie.

In zijn bekende opstel „De Troon van de hoofdkamer van den hoofd-tempel van het Tjandi-Sewoecomplex, vergeleken met de Tronen in de Tjandi Mendoet en de Tjandi Kalibĕning of Kalasan" [1]) heeft Dr. Brandes met groote scherpzinnigheid gedemonstreerd, dat verschillende eigenaardigheden in den bouw van de genoemde heiligdommen en de daar aanwezige troonzetels tot de conclusie leiden, dat de verdwenen groote beelden, die op die troonzetels geplaatst waren, geen monolithen geweest

[1]) Rapp. Oudh. Comm. 1909 p. 159 sq.

A. Bronzen rechterhand, het laatst in bezit van den heer Markar te Solo.

kunnen zijn, maar zeer waarschijnlijk ter plaatse uit brons gegoten waren. Wat het sterkst voor zijn vermoeden pleitte was een massieve vingertop van brons, die in 1903 in den hoofdtempel van Tjandi Sewoe gevonden was [1]. „En al blijft nu ook het beeld — schreef Dr. Brandes naar aanleiding van die vondst — waar deze vinger een deel van uitmaakte, en dat ongeveer even groot moet geweest zijn als de hier genoemde Boeddha-beelden (nml. als van Boroboedoer) te klein voor den troon, het voorhanden zijn van dezen vingertop wijst uit, dat er op Java ook zijn geweest gegoten levensgroote bronzen beelden".

Als deze gevolgtrekking nog bevestiging behoefde, zoo zou die geleverd worden door een tweetal bijna levensgroote bronzen handen, die beide ongeveer terzelfder tijd in particulier bezit te Solo werden aangetroffen en beide door de vriendelijke beschikking der eigenaren in het bezit van het Genootschap overgingen.

Wij laten hier een beschrijving der voorwerpen, voor zoover de hierbij gereproduceerde foto's die niet overbodig maken, volgen.

A. Bronzen rechterhand en pols, het laatst in het bezit van den heer Markar te Solo. Afkomst onbekend. Lengte van het uiteinde van den midden-vinger tot het breukvlak aan de pols 25.5 cM.; omtrek pols 13.5 cM. Geheel massief. In de handpalm, langs de „muis", loopt een inscheuring in het metaal ter breedte van 1 cM. en ter diepte van eenige mM.; wellicht ontstaan doordat de linkerhand (in dharmacakramudrâ?) daar aan het brons raakte. De vingers zijn rolrond en slecht gemodelleerd. De ringvinger en de duim raken elkaar. De nagels zijn duidelijk aangegeven. Het medaillon van den polsband bevindt zich aan den binnen-zijkant van de pols; de achterzijde van den

[1] De vingertop (No. 687b) moet tot een iets grooter beeld behoord hebben dan de handen, waarvan de beschrijving hieronder volgt.

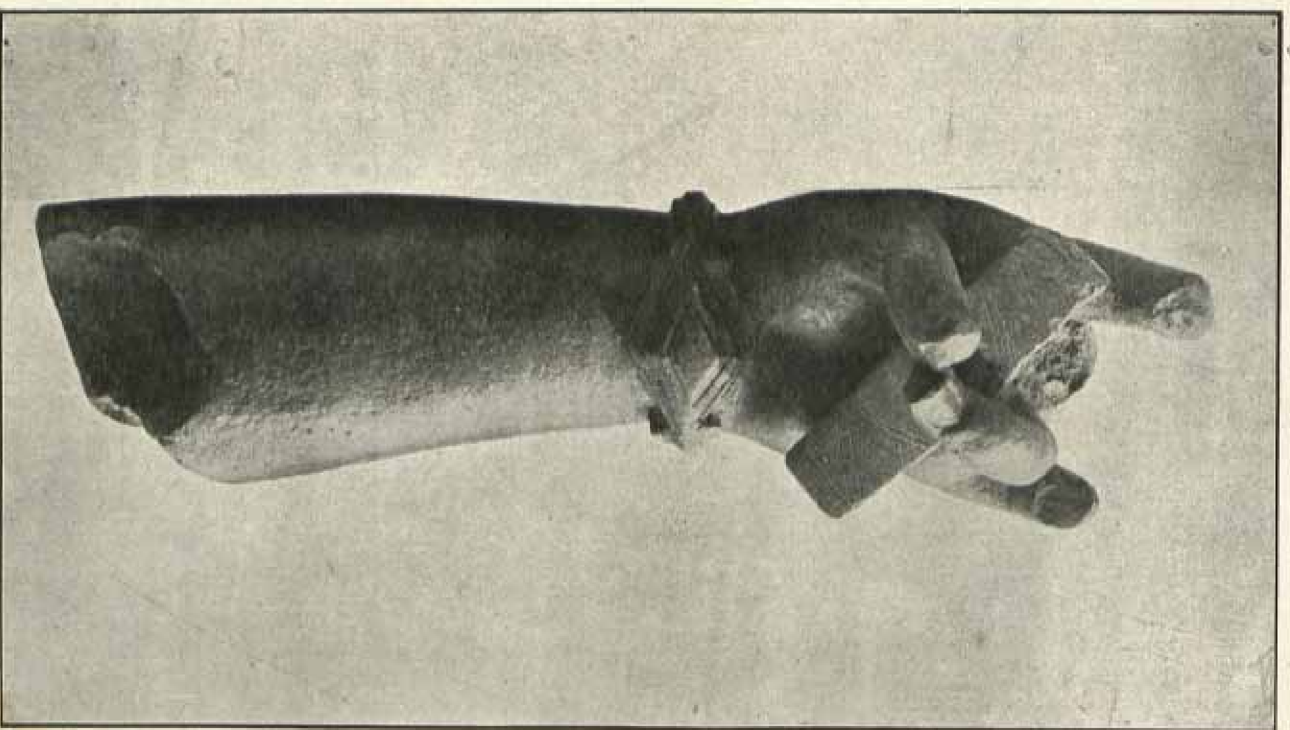
band vertoont een scherpen opstaanden rand en is overigens onversierd. De slinger om den arm eindigt in een slangenstaart-vormig puntje.

B. Bronzen linkerhand en pols, het laatst in het bezit van den heer Harloff te Solo. Gevonden bij het graven naar fossielen tusschen de desa Srowot en Prambanan.

Lengte van het uiteinde van den afgebroken wijsvinger tot de verst uitstekende punt van de breuk aan de pols 24.5 cM. Omtrek pols 14.5 cM. De pols vertoont een uitholling ter diepte van 10 cM. De profileering van den polsring en het medaillon verschillen van die van A. De vingers zijn op dezelfde wijze gemodelleerd. Het palmblad boek in de hand is onregelmatig van vorm en slordig afgewerkt. De banden, die er kruiselings omheen geslagen zijn en die bij de zorgvuldig bewerkte steenen beelden (bijv. de Singosarische Prajñāpāramitā) behoorlijk e n r e l i e f op het boek liggen, zijn hier na het gieten ruwweg ingekrast, waarbij zelfs verzuimd is alle ingegroefde lijnen op de zijden en den achterkant van het boek te laten doorloopen.

Zooals uit het bovenstaande kan blijken bestaat er wel eenige grond om aan de echtheid van de rechterhand te twijfelen. Verdacht zijn de polsversiering met het medaillon op zijde en de slinger om den onderarm, die — voor zoover wij hebben kunnen nagaan — bij geen andere steenen of bronzen beelden worden aangetroffen. Vooral wekt het bevreemding, dat de uitholling in de pols, die bij B en zelfs bij kleinere bronzen beelden als No. 509 van de Museum-collectie, is uitgespaard, bij A ontbreekt. De gieter van het beeld had toch kunnen begrijpen, dat een massief lichaamsdeel, dat — blijkens de mudrā — recht naar voren, dus met zijn volle gewicht uitstak, te eeniger tijd afbreken m o e s t!

Tegenover deze bedenkingen zijn krachtige argumenten te stellen, die voor de echtheid van het voorwerp in kwestie getuigen.

B. Bronzen linkerhand, het laatst in bezit van den heer A. J. W. Harloff, Resident van Solo.

Als men de werkwijze der namakers kent, weet men ook, dat zij zich zelden tot een bloote imitatie van een voorwerp bepalen, maar het meestal met min of meer fantastische toevoegingen (attributen enz.) van eigen vinding „verfraaien". De enkele hand zonder meer is dus wel wat erg gewoon voor een namaak-stuk. Ook vraagt men zich af, of er wel een falsificator te vinden is, die over de techniek beschikt om een voorwerp ter grootte van deze hand uit één stuk te gieten en, zoo ook al, of hij zich die moeite getroost zou hebben, waar de bronzen beeldjes in den antiquiteiten-handel zooveel meer „lakoe" zijn.

Het gewichtigste argument, dat de schaal ten gunste van de echtheid van het voorwerp doet overslaan, is gelegen in de groote gelijkenis, die het met de andere hand vertoont, welker echtheid door het bekend zijn van de vindplaats vaststaat. Die gelijkenis, die niet alleen in de grootte en in den vorm maar ook in de onbeholpenheid der modelleering en de slordigheid der afwerking aan den dag komt, kan onmogelijk toevallig zijn. Is het uitgesloten, dat B n a het vinden, als voorbeeld voor den vervaardiger van A gediend heeft, zoo moet men wel tot den Hindoe-Javaanschen tijd teruggaan en aannemen, dat, zoo de handen al niet van hetzelfde beeld afkomstig zijn, zij in denzelfden tijd vervaardigd zijn, en toebehoord hebben aan beelden van ongeveer gelijke grootte, die wellicht in de nissen van een zelfden tempel waren opgesteld.

De transscriptie van de oorkonden van Trawoelan nos. II-VI (zie vorig kwartaal-verslag § 9) is als Bijlage Q opgenomen. Een bespreking van de reeds gepubliceerde oorkonde no. I stellen wij uit, totdat het onderzoek naar de op plaat no. 5 opgesomde veerplaatsen zal zijn beëindigd. Als Bijlage R is tevens opgenomen de transscriptie van drie van de zeven koperen platen van Bloeloek (Lamongan), waarover door den heer Van Stein Callenfels in het

Oudhk. Versl. 1917 p. 117 sq. reeds iets is medegedeeld. De vier andere platen — aldus het rapport van genoemden heer — vormen de nos. 2, 4, 5 en 6 (slot), eener grootere oorkonde, waarin vorstelijke personen uit den tijd van Hayam Wuruk schijnen voor te komen onder nog geheel onbekende namen. Alleen de naam Bhaṭāra Parameçwara Pamotan, makanāma talampakanira Raden Kuda, wijst ons op Hayam Wuruks oom, Wijayarājasa. Langzamerhand is nu gebleken, dat alles wat de Pararaton ons van zijn namen en titels vertelt juist is. Deze kroniek toch vermeldt van hem op blz. 27 regel 14/16 van den tekst (blz. 109, drie laatste regels van de vertaling): Raden Kudamĕrta huwde met Bhre Daha. Raden Kudamĕrta stond te Wĕngkĕr (en is dezelfde als) Bhreng Parameçwara van Pamotan, die ook Çrī Wijayarājasa heette, terwijl blz. 30, regel 19/20 van den tekst (blz. 136 regel 21/22 van de vertaling) nog mededeelt: Bhre Parameçwara van Pamotan stierf in Çaka 1310, hij werd bijgezet te Mañar, dat als dharmma den naam Wiṣṇubhawana kreeg.

Uit de oorkonde in de Pararaton op blz. 121 besproken bleek al, dat inderdaad zijn naam Çrī Wijayarājasa is geweest, terwijl de Nāgarakṛtāgama hem als vorst van Wĕngkĕr vermeldt. Oorkonde II van Bloeboek van 1313 Çaka noemt hem Bhatāra Çrī Parameçwara sira sang mokta ring Wiṣṇubhawana terwijl oorkonde IV van die plaats hem den naam geeft van Parameçwara Pamotan en als zijn jeugdnaam blijkbaar Raden Kuda (vgl. Pararaton Kuda mĕrta) aanduidt. Alleen zijn in de oorkonde van Kandangan van 1272 vermelde titel van Vorst van Matahun werd nog niet elders aangetroffen.

Zooals boven vermeld ontbreken van oorkonde IV van Bloeboek nog de platen 1 en 3. Ter plaatse zal een onderzoek worden ingesteld, of die platen nog op te sporen zijn, waarna eene transscriptie van de al dan niet complete oorkonde zal worden gepubliceerd.

Aan een paar korte opstellen, een van de hand van ondergeteekende en een van R. Ng. Poerbatjaraka, is hierachter als Bijlagen O en P een plaats gegeven.

§ 9. Fotografieën.

Bijlage N bevat een opgave van de foto's, die door den Bouwkundige op het Prambanan-terrein en door den Adj. bouwkundige te Panataran gemaakt zijn. Daarop volgt de lijst der foto's van den heer De Vink van de reliefs van tjandi Kedaton, tjandi Soerawana, tjandi Prambanan en van enkele voorwerpen in het Museum te Batavia en elders.

§ 10. Teekeningen.

De Adjunct-bouwkundige maakte een aanvang met het in teekening brengen der oudheden te Panataran.

§ 11. Musea en verzamelingen.

Omtrent den eventueelen bouw van een oudheidkundig museum te Djokja zal nader gerapporteerd worden als de bestaande plannen vasteren vorm hebben aangenomen. Nu reeds kan medegedeeld worden, dat de Dienst door de vriendelijke bemiddeling van den Resident van Djokja van de Commissie van het grondbedrijf te Djokja de beschikking over een mooi gelegen stuk grond gekregen heeft en dat door tusschenkomst van den Directeur der Sultanaatswerken, den heer Sitsen, de dienst een fraaie antieke pendopo ten geschenke ontving, die, na de noodige herstelling ondergaan te hebben, op bedoeld terrein zal opgesteld worden en voor de onderbrenging van steenen beelden zal worden bestemd.

§ 12. Programma voor het volgende kwartaal.

De Bouwkundige zal de werkzaamheden te Prambanan voortzetten; verder zal hij dienstreizen naar Oost-Java ondernemen ten einde de werkzaamheden van den heer

Van Coolwijk te controleeren, en zoo noodig met den Adjunct-bouwkundige in overleg te treden aangaande de eventueele restauratie van monumenten in Oost-Java en meer speciaal in de afdeeling Blitar.

De Adjunct-bouwkundige zal de werkzaamheden aan de badplaats bij den grooten weg naar het Tj. Panataran-terrein beëindigen, en het teekenwerk van de Panataransche oudheden voortzetten.

De heer Callenfels zal reizen ondernemen naar Weltevreden, het Diëngplateau, enkele oudheden in Oost-Java en Bali, het laatste voor het verzamelen van handschriften en gegevens benoodigd voor de verklaring van enkele reeksen basreliefs.

HOLLANDSCHE-OUDHEDEN.

§ 13. Stand der werkzaamheden.

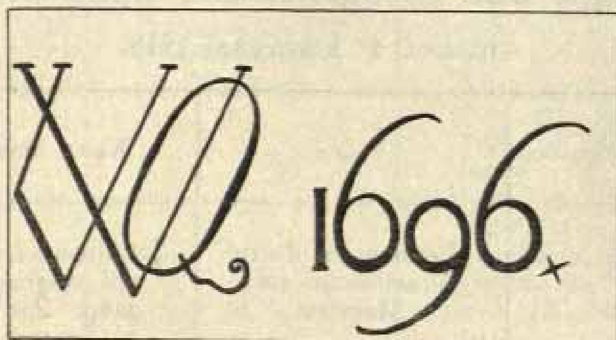
De heer De Vink ging voort met het fotografeeren van Hollandsche oudheden, in het bijzonder van archiefstukken en oude drukwerken in het Landsarchief.

Op het bureau nam de Bouwkundige de leiding van het teekenwerk van den heer Melville over en ging men volgens zijn aanwijzingen voort met de werkzaamheden voor het Gedenkboek.

§ 14. Ingekomen berichten, uitgebrachte adviezen enz.

Van den Commandant van H. M. „De Zeven-Provinciën" ontvingen wij een foto van een onversierden, langwerpig-rechthoekigen steen, staande in den tuin van

het huis van Mevrouw E. Boeddinghaus, Desima 4 te Nagasaki, met deze inscriptie:

§ 15. **Programma voor het volgend kwartaal.**

De werkzaamheden voor het Gedenkboek zullen ook in het volgend kwartaal worden voortgezet.

Het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst,

Dr. F. D. K. BOSCH.

Batavia, Februari 1919.

Lijst der fotografische opnamen

in het 4e kwartaal 1918.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving
3327	13 × 18	Prambanan, distr. Prambanan, afd. Mataram	Çiwa-tempel. Uitw. hoek v/d ringmuur v/d 1e omgang. Zie No. 1 van het schema.
3328	"	id.	id. No. 2 id.
3329	"	id.	id. 2 id.
3330	"	id.	id. 5a id.
3331	"	id.	id. 3 id.
3332	"	id.	id. 3 id.
3333	"	id.	id. 6a id.
3334	"	id.	id. 9 id.
3335	"	id.	id. 4 id.
3336	"	id.	id. 8 id.
3337	"	id.	id. 9. id.
3338	"	id.	id. 12 id.
3339	"	id.	id. 10 id.
3340	"	id.	id. 6a id.
3341	"	id.	id. 11 id.
3342	"	id.	id. 18 id.
3343	"	id.	id. 27 id.
3344	"	id.	id. 13 id.
3345	"	id.	N.hoek v/d 1e terreinringmuur voor de herstelling.
3346	"	id.	terreinringmuur gedurende de herstelling.
3347	"	id.	id. id.
3348	"	id.	terreinmuur gedurende de herstelling van af het N.
3349	"	id.	sloot langs den weg a/d Westzijde v/h tempelterrein.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving.
3350	13 × 18	Prambanan, distr. Prambanan, afd. Mataram	aanleg v/d nieuwen keermuur a/d Westzijde v/h tempelterrein.
3351	„	id.	spuwer met ijzeren bintje, voor de koppeling en dracht.
3352	„	id.	spuwer op de bestemde plaats, voor het stellen.
3353	„	id.	het transport der steenhoopen aan de Westzijde.
3354	„	id.	geornamenteerde steen (relief).
3355	„	id.	Çiwa-tempel, Oostzijde na het stellen v/d balustrade v/d 1en omgang.
3356	„	id.	Çiwa-tempel, NO. hoeken, id. id.
3357	„	id.	steenen vervoerd v/d Westzijde in rijen geplaatst o/h terrein.
3358	„	id.	spuwer v/d Brahmā-tempel met bijpassend staartstuk.
3359	„	id.	opruiming der steenhoopen a/d Westzijde.
3360	„	id.	overzicht der steenhoopen a/d Westzijde, van af het Z.O.
3361	„	id.	id. id. Noordoosten.
3362	„	id.	id. id. id.
3363	„	id.	id. id. Zuidoostzijde.
3364	„	id.	terreinmuur a/d Oostzijde, gedurende de herstelling.
3365	„	id.	geornamenteerde steenen, opgegraven a/d Westzijde.
3366	„	Tjandi Panataran, distr. en afd. Blitar.	bovenbouw v/d hoofdtempel na de opstelling, ZO. hoek.
3367	„	id.	id. id. Zuidgevel.
3368	„	id.	id. id. Zuidwesthoek.
3369	„	id.	id. id. Westgevel.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving.
3370	13 × 18	Tjandi Panataran, distr. en afd. Blitar.	bovenbouw v/d hoofdtempel na de opstelling westelijke nis.
3371	„	id.	id. id. NW. hoek.
3372	„	id.	id. id. algemeen overzicht.
3373	„	id.	stukken behoorende t/d bovenbouw v/d hoofdtempel o/h terrein.
3374	„	id.	id. id. opgesteld achter de opbouw.
3375	„	id.	N.hoek v/h terras ten Noorden v/d hoofdtempel na de herstelling.
3376	„	id.	ZO. hoek id. id.
3377	„	id.	Westzijde id. id.
3378	„	id.	Oostzijde v/h terras i/d NW. hoek v/h terrein na de herstelling.
3379	„	id.	Zuidoost hoek id. id.
3380	„	id.	Zuidzijde id. id.
3381	„	id.	Noordzijde v/h tempeltje ten Z. v/d hoofdtempel na den opbouw.
3382	„	id.	Westzijde id. id.
3383	„	id.	NW. hoek id. id.
3384	„	id.	Zuidzijde v/d badkamer ten Z.Z.O. v/d hoofdtempel na de herstelling.
3385	„	id.	Westzijde id. id.
3386	„	id.	id. id. id.
3387	„	id.	Noordzijde id. id.
3388	„	id.	badkamer a/d grooten weg, steenen op het terrein.
3389	„	id.	id. tusschenmuur om de herstelling.
3390	„	id.	id. noordelijke kamer tijdens de herstelling.
3391	„	id.	id. zuidelijke id. id.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving.
3392	13 × 18	Tjandi Panataran, distr. en afd. Blitar.	fragment steenen rijweg NO. v/d badkamer a/d grooten weg.
3393	„	„	id. id. id.
3394	„	Tjandi Kotes, distr. Gandoesari, afd. Blitar.	miniatuur-tempeltje gevonden 300 Meter oostelijk van Tjandi Kotes.
3395	18 × 24	Tjandi Kedaton, distr. Gading afd. Kraksaän.	Tempel vóóraanzicht.
3396	„	id.	relief No. 1.
3397	„	id.	id. 2.
3398	„	id.	id. 3.
3399	„	id.	id. 4.
3400	„	id.	id. 5.
3401	„	id.	id. 6.
3402	„	id.	id. 7.
3403	„	id.	id. 8.
3404	„	id.	id. 9.
3405	„	id.	id. 10.
3406	„	id.	id. 11.
3407	„	id.	id. 12.
3408	„	id.	id. 13.
3409	„	id.	id. 14.
3410	„	id.	id. 15.
3411	„	id.	id. 16.
3412	„	id.	id. 17.
3413	„	id.	id. 18.
3414	„	id.	id. 19.
3415	„	id.	id. 20.
3416	„	id.	id. 21.
3417	„	id.	id. 22.
3418	„	id.	id. 23.
3419	„	id.	id. 24.
3420	„	id.	id. 25.
3421	„	id.	id. 26.
3422	„	id.	id. 27.
3423	„	id.	id. 28.
3424	„	id.	id. 29.
3425	„	id.	id. 30.
3426	„	id.	id. 31.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving.
3427	18 × 24	Tjandi Kedaton, distr. Gading, afd. Kraksaän.	relief No. 32.
3428	,,	id.	id. 33.
3429	,,	Tjandi Soerawana, distr. Paree, afd. Kediri.	tempel, aanzicht Zuidzijde.
3430	,,	id.	reliefs, Zuidzijde.
3431	,,	id.	relief No. 1 en 2 (links v/d trap beginnende, den tempel omgaande).
3432	,,	id.	relief No. 3.
3433	,,	id.	id. 4 en 5.
3434	,,	id.	id. 5a en 6.
3435	,,	id.	id. 7.
3436	,,	id.	id. 8.
3437	,,	id.	id. 8a.
3438	,,	id.	id. 8b.
3439	,,	id.	id. 9.
3440	,,	id.	id. 10.
3441	,,	id.	id. 11.
3442	,,	id.	id. 11a.
3443	,,	id.	id. 11b.
3444	,,	id.	id. 12.
3445	,,	id.	id. 13.
3446	,,	id.	id. 14.
3447	,,	id.	id. 14a.
3448	,,	id.	id. 14b.
3449	,,	id.	id. 15.
3450	,,	id.	id. 16 en 17.
3451	,,	id.	id. 17a en 18.
3452	,,	id.	id. 19.
3453	,,	id.	id. 20 en 21.
3454	,,	Tjandi Plaosan, distr. Prambanan, Afd. Klaten.	steenen Bodhisattwa-kop.
3455	,,	Tjandi Sewoe, distr. Prambanan, Afd. Klaten.	steenen Buddha-beeld.
3456	,,	id.	twee garuḍa-fragmenten (b/d ontgraving opgedolven).
3457	,,	Tjandi Prambanan, distr. Prambanan, afdeeling Mataram.	fragmenten van de Krēṣṇa-legende (zes losse steenen).

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving.
3458	18 × 24	Tjandi Prambanan, distr. Prambanan, afdeeling Mataram.	fragmenten van de Krĕṣṇa-legende (zes losse steenen).
3459	„	id.	id. id. (drie l. st.).
3460	„	id.	id. id. (drie l. st.).
3461	„	id.	id. id. (drie l. st.).
3462	„	id.	id. id. (twee l. st.).
3463	„	id.	id. id. (drie l. st.).
3464	„	id.	gezicht op den Nandi-tempel.
3465	„	id.	steen-hoopen gezien v/d ZW. hoek.
3466	„	id.	zelfde, met gezicht naar de pasanggrahan.
3467	„	id. (Çiwatempel).	relief No. 1a.
3468	„	id.	id. 1b.
3469	„	id.	id. 2.
3470	„	id.	id. 3.
3471	„	id.	id. 4.
3472	„	id.	id. 5.
3473	„	id.	id. 6.
3474	„	id.	id. 6a.
3475	„	id.	id. 6b.
3476	„	id.	id. 7.
3477	„	id.	id. 7a.
3478	„	id.	id. 7b.
3479	„	id.	id. 8.
3480	„	id.	id. 9.
3481	„	id.	id. 10.
3482	„	id.	id. 11.
3483	„	id.	id. 12.
3484	„	id.	id. 12a.
3485	„	id.	id. 12b.
3486	„	id.	id. 13.
3487	„	id.	id. 13a.
3488	„	id.	id. 13b.
3489	„	id.	id. 14.
3490	„	id.	id. 15.
3491	„	id.	id. 16.
3492	„	id.	id. 17.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving.
3493	18 × 24	Prambanan (Çiwa-tempel).	relief No. 18.
3494	"	id.	id. 18a.
3495	"	id.	id. 18b.
3496	"	id.	id. 19.
3497	"	id.	id. 19a.
3498	"	id.	id. 19b.
3499	"	id.	id. 20.
3500	"	id.	id. 21.
3501	"	id.	id. 22.
3502	"	id.	id. 23.
3503	"	id.	id. 24.
3504	"	id.	id. 24a.
3505	"	id.	id. 24b.
3506	24 × 30	id.	gezicht op den tempel van uit den Zuidoosthoek.
3507	"	id.	Çiwa-tempel, Noord-oosthoek.
3508	"	id.	id. , Noord-westhoek.
3509	"	id.	id. , Zuid-oosthoek.
3510	"	id.	id. , Zuid-westhoek.
3511	18 × 24	Onbekend. Het laatst in 't bezit v/d heer Louwerens, te Prambanan, thans Mus. Bat.	bronzen spiegelhandvat.
3512	"	id.	id. id. keerzijde.
3513	"	Onbekend. Thans in't bezit v/d heer De Flines, te Soerabaja.	bronzen wierookbrander (?).
3514	"	Gevonden tusschen Prambanan en Srowot. Het laatst in 't bezit van Res. Harloff, te Soerakarta; thans Mus. Bat. No. 5747.	bronzen hand.

Nummer	Formaat	Plaats	Korte omschrijving.
3515	18 × 24	Zie vorig nummer	bronzen hand.
3516	„	Onbekend. Het laatst in 't bezit v/d heer Markar, te Soerakarta; thans Mus. Bat. No. 5746.	bronzen hand.
3517	24 × 30	Tjandi Toempang, distr. Pakis, afd. Malang; thans in 't bezit v. Dr. J. A. F. Wiederhold, Soekaboemi.	bronzen beeldje van Amoghapāçça, vóórzijde.
3518	„	id.	zelfde, achterzijde, met wij-inscriptie van koning Kṛtanagara.
3519	18 × 24	Diëng-plateau; thans Mus. Bat. D 11.	beschreven steen, met oud-Javaansche inscriptie.
3520	13 × 18	Malang, erf Ass. Resident.	steenen beeld van Akṣobhya.
3521	„	id.	steenen beeld van Awalokiteçwara.

Bijlage O

Tjandi Djawi een Graftempel?

DOOR

Dr. F. D. K. BOSCH.

Bij de besprekingen, die in de vorige kwartaal-verslagen aan de bijzetplaatsen van Koning Krĕtanagara gewijd zijn, is een duister punt onaangeroerd gebleven.

Hoe is het te verklaren, dat de 43ste Zg. van den Nāgarakrĕtāgama, volgens de gegeven verklaringen, alleen Tumapel en Sagala als bijzetplaatsen van dien vorst noemt en niet het heiligdom i Jajawa (d.i. tjandi Djawi), terwijl die tempel toch wel in de bekende lijst der zeven en twintig dharma haji (Zg. 73 : 3)— d.i. „graftempels" volgens de vertaling van prof. Kern — is opgenomen?

Aan een verzuim van den lofdichter zal wel niemand denken. Ook zal men geen verklaring mogen zoeken door aan te nemen, dat een andere vorst dan Krĕtanagara te Jajawa was bijgezet en het heiligdom daarom een plaats onder de 27 gekregen heeft, want de eerste strophen van Zg. 56 laten geen twijfel bestaan, of het was de genoemde vorst, die in dien tempel in een beeld vereerd werd.

Er is hier, dunkt ons, slechts één verklaring mogelijk: In de bekende lijst komen heiligdommen voor, die niet als tot heden algemeen werd aangenomen, als „graftempels" mogen worden beschouwd.

Deze verklaring is niet zoo vermetel als zij op 't eerste gezicht lijkt.

Men vergete niet, dat de opvatting als zou „dharma haji" steeds en overal in den Nāg. krĕt. „graftempel" beteekenen, alleen hierop berust, dat van de lijst van 27

heiligdommen een tien-tal inderdaad — zooals uit andere plaatsen in het lofdicht overtuigend blijkt — graftempels geweest zijn en dat men daarbij stilzwijgend heeft aangenomen, dat ook de overige 17 dezelfde bestemming gehad hebben.

Voor het laatste is echter geen enkele aanwijzing in den Nāg. krēt. te vinden.

Het woord dharma-haji of sudharma-haji komt slechts op drie plaatsen voor (Zg. 73: 1 en 2, 74: 2) waarvan geen enkele eenig licht op de eigenlijke beteekenis van het woord of op het karakter van de instelling laat vallen. Daarbij moeten nog gevoegd worden drie andere plaatsen, waar de uitdrukking (su)dharma (r)i dalĕm gebezigd wordt, waarin — zooals Dr. Schrieke mij deed opmerken — dalĕm reeds de beteekenis van „vorst" moet bezitten, die in het latere Javaansch zoo gewoon is, zoodat (su)dharma ri dalĕm slechts een andere vorm is van (su)dharma haji.

De eerste plaats (Zg. 37: 3) luidt:

Wwantĕn kĕteka kiduling sudharmma ri dalĕm pratiṣṭa katilar.

De vertaling hiervan moet zijn: Er is ten Zuiden van den koninklijken graftempel (nml. Kagĕnĕngan) een verlaten stichting.

De tweede (Zg. 57: 2):

Sira ta mahasatīrtha seccha mĕgil ring sudharme dalĕm.

D. i. Hij ging eens rond, naar hartelust heilige plaatsen bezoekend en overnachtte in het koninklijke heiligdom.

De derde plaats is de belangrijkste. Als in den 73sten en 74sten Zg. de dharma haji zijn opgesomd, vervolgt de de dichter in Zg. 75:

Ndan sang mantri wineh wruhā rika kabeh sang āryya Wīrādhikāra.
dharmmādhyakṣa rumakṣa salwir ikanang dharmme dalĕm tan pramāda.

Hier wordt dus niet van „heiligdommen in den Dalem" gesproken (vert. Prof. Kern), maar van dezelfde stichtingen, waarover de beide voorgaande zangen handelen.

Hoe belangrijk de besproken plaatsen ook zijn voor het recht begrip van de passages, waarin zij voorkomen, omtrent de vraag, die wij stelden: *zijn alle heiligdommen van de lijst graftempels geweest*, laten ze ons in het duister.

Niet veel verder brengt ons het onderzoek naar de bestemming der dharma haji, die, na aftrek van de tien werkelijke graftempels, overblijven. Laten wij voor een oogenblik het heiligdom i Jajawa buiten bespreking, dan merken wij op, dat een tiental alleen in den 73sten zang en de overige alleen terloops bij de beschrijving van de door den koning gemaakte reizen worden vermeld. Die „terloopschheid" der vermelding pleit eerder tegen de heerschende opvatting, dat ook die heiligdommen graftempels geweest zijn, dan er voor. Want als Prapañca bij zijn bezoek aan Kalayu niet vergeet te noteeren, dat daar eene verwante des konings is bijgezet, waarom verzuimt hij dan ons in te lichten bijv. omtrent het heiligdom te Wĕdwawĕdwan, dat toch een „graftempel" was volgens de lijst en dat hij, evenals Kalayu, met eigen oogen op zijn reis door den Oosthoek gezien moet hebben? Hoe onbelangrijk deze inconsequentie ook schijnt, bij een conscientieus chroniqueur als Prapañca zich steeds betoont, is zij niet licht te tellen.

Nog moeilijker te verklaren is het volgende: Wanneer het waar is dat de lijst een opsomming geeft van de tempels, waarin koninklijke lijkassche was bijgezet, waarom zijn daarin dan niet opgenomen de heiligdommen te Kumitir, Mirĕng, Kalayu, Çila pĕtak, Bubat en Sukalila die even goed als bijv. Simping, Kidal enz. enz. bijzetplaatsen van vorsten of vorstelijke familieleden waren? Deze in het oog loopende onvolledigheid van de lijst

dwingt tot de conclusie, dat de begrippen „dharma haji" en „koninklijke graftempel" elkaar niet dekken en dat, waar heiligdommen, die wèl echte koninklijke graftempels waren, niet in de lijst voorkomen, het even goed mogelijk is, dat daarin wel genoemde heiligdommen geen graftempels geweest zijn.

Zoo brengt de Nāg. krĕt. ons niet verder dan de negatieve slotsom, dat er geen enkele grond bestaat om de vertaling „graftempel" die voor een tiental tempels van de lijst gerechtvaardigd is, ook voor de andere heiligdommen, omtrent welker bestemming hoegenaamd niets bekend is, te bezigen.

Tegenover dit negatieve resultaat kunnen wij een positief gegeven stellen. De hieronder volgende zangen van den Arjunawijaya [1]) waarvan R. Ng. Poerbatjaraka de gelukkige vinder is, geven omtrent de dharma haji waardevolle informatie.

Zg. XXVIII. (1) nihan tikang dharmma lĕpas ya to(ngsi)rĕn
bhūdāna paruṇaḥnya tĕkapni sang prabhu.
yinogyakĕn ring rĕṣi çewa sogata.
naiwedya donya n paka jīwa waneh.

(2) kunang tikang dharmma hajīki yan sinuk.
prapteng mahāwangça satūsni sang prabhu.
sameka dharmmānupameng lĕpas sinuk.
dibyottamang dharmma wiçesa ring sarat.

(3) apañ jugā rehnira sang prabhūttama.
rāmyāmangan mwang suta wandhu len ghara.
muwah tikang wīrabala n wineh sĕkul.
donya n surakṣeki ya hetuning maweh.

Zg. XXIX. (1) ndā tan mangkana rakwa de sang amangun dānānurāgeng jagat.

[1]) MS. no. 596 v. d. coll. Brandes.

tan sangkeng hana kāraṇanya winahan bhojāna mangsā pētar
lud hīnālpa sādhu katunan byāpāra doning wineh.
sang samberika rakwa dibya kahiḍĕp sang hyang jagatkāraṇa.
(2) nāhan hetuni sang narendra ring uṣānānggöng sudharmmeng para
āpan rakwa mahātidāna wĕkasing kīrttīnucap sang
wiku. lan sor deni kadibyan ratu mati ng prang çūra singheng ayun.
byakta swargga mahāwiçeṣa katĕmun de çrī mahābhūpati.

D.i.

Zg. XXVIII. (1) Dit is het, waarom de dharma lĕpas bevorderd moeten worden. Zij vormen landschenkingen van den koning [1]), bestemd voor (of ter beschikking gesteld van) de rĕṣi's, çaiwa's en sogata's, als offer voor het onderhoud van anderen [dan de vorstelijke familieleden].

(2) En nu waarom de dharma haji worden gesticht? Zij zijn bestemd voor de adellijken, die behooren tot de vorstelijke familie. Alle gestichte dharma's evenaren echter niet de [dharma] lĕpas. Deze zijn de allerbeste en voortreffelijkste van alle dharma's.

---

[1]) Uit deze definitie, die voor de kennis der rechtspositie van den Hindu-Jav. vorst ten aanzien van den grond niet zonder belang is, blijkt o. a., dat — in theorie althans — wel degelijk een eigendomsrecht van den vorst op den grond in absoluten zin gegolden heeft. (Vgl. Dr. Schrieke, Iets over het Perdikan-Instituut, T.B.G. 58 p. 389 sq.) De vorst, zoo goed als ieder ander, kon natuurlijk slechts wegschenken wat hij in eigendom bezat. Wordt de ondubbelzinnige uitdrukking bhūdāna („landschenking") als omschrijving van de stichting van dharma lepas gebezigd, dan kan dat niet anders opgevat worden, dan dat de vorst een deel van den hem volgens zijne opvatting rechtens toebehoorenden grond wegschonk. Volgens die theorie is dus Dr. Schr.'s voorstelling, als zou een schenking aan grond niet tot het karakter van het vrijstift behooren (l. c. p. 398, 422) niet in overeenstemming met de toen gehuldigde opvattingen.

(3) Evenwel is ook de plicht van een uitstekend vorst om gezellig te genieten met kinderen, familie en echtgenooten en bovendien om voedsel te geven aan het leger. Voor hunne goede bewaking is het, dat hij het geeft.

Zg. XXX. (1) Anders echter handelt [degene], die geschenken geeft om bemind te worden door de wereld. Niet omdat men rijk is wordt men overstelpt met rijst, vleesch en dranken (?), maar omdat men door en door ellendig, behoeftig doch goed van gedrag is en geen werk krijgt, wordt men begiftigd. Hij, die zich daarmede bemoeit is zeer voortreffelijk en wordt beschouwd als de god, de oorzaak der wereld.

(2) Dit is de reden waarom de koningen in den ouden tijd de sudharmma's bevorderden, bestemd voor anderen; want dat is immers de allerbeste gave, het eindpunt van vrome handelingen, volgens zeggen van de wiku's. Het is niet minder dan de dood van een 'n leeuw gelijkenden heldhaftigen koning voorop in den strijd. Zeker zal zulk een koning den allervoortreffelijksten hemel deelachtig worden.

Uit het bovenstaande blijkt ten duidelijkste, dat het eenig onderscheid tusschen de dharma haji en de dharma lĕpas gezocht moet worden in de categorieën van personen, die bevoordeeld werden — bij de eerste waren de vorstelijke familieleden de geprivilegieerden, bij de laatste de geestelijkheid — en dat, wat hunne bestemming betreft, beide soorten van heiligdommen op een lijn te plaatsen zijn.

Gaat men hiervan uit, dan verbaast men zich niet, dat verscheidene dharma haji graftempels g e w o r d e n zijn. Wat lag meer voor de hand, dan dat het stoffelijk overschot van vorsten en edellieden in de door hen gestichte of aan hen in beheer toegewezen heiligdommen gedeponeerd werd? Maar anderzijds wordt het begrijpelijk, dat andere heiligdommen — en wel het grootste deel — die bestem-

ming niet gekregen hebben en eenvoudig bleven, wat zij van den aanvang af waren: heiligdommen ten gebruike van vorstelijke particulieren, zooals op Bali tot voor kort bestaan hebben [1]).

Tot de laatste categorie rekenen wij het heiligdom Jajawa, dat o.i. nooit een graftempel in den eigenlijken zin geweest is en om die reden ook niet door Prapañca te sâmen met Tumapĕl en Sagala in Zg. 43 genoemd wordt.

Deze conclusie is niet in strijd met de eerste strophe van Zg. 56:

Ndan tingkah nikanang sudharmma ring uṣāna rakwa karĕngö
kirtti Çri Krĕtanāgara prabhu yuyut nareçwara sira
tĕkwan rakwa sirāngadhiṣṭita çarīra tan hana waneh
hetunyāngdwaya Çaiwa Boddha sang amūja ngūni satata.

D.i. „De gesteldheid nu van dezen graftempel is immers reeds van vroeger af vermaard. Het is een stichting van Z. M. koning Krĕtanāgara, den overgrootvader van dezen vorst, en, zooals men weet, heeft hij [er] zich zelf (çarīra) [in den vorm van een beeld] laten opstellen, omdat Çiwaieten en Buddhisten beide [hem] vroeger steeds hulde brachten.

Dat de oprichting van het beeld na 's vorsten dood zou hebben plaats gehad, staat in den tekst niet te lezen en is, op grond van het boven aangevoerde, niet aannemelijk.

O. i. geeft de strophe niet anders te verstaan, dan dat Koning Krĕtanagara het heiligdom Jajawa gesticht heeft

---

[1]) Het hier opgemerkte doet nog geen verklaring aan de hand van het zonderlinge verschijnsel, waarop boven de aandacht gevestigd werd, dat graftempels als Kumitir, Mirĕng, Kalayu, Bubat enz. niet in de lijst van 27 voorkomen. Als het geen dharma haji geweest zijn, moeten zij aan de geestelijkheid toebehoord hebben. Maar waarom worden zij dan niet onder de bezittingen van Buddhistische, Çiwaietische, Wiṣṇuietische of andere secten in de Zangen 75 vlg. vermeld? (Alleen Sukalila wordt als vrijgebied der Buddh. geestelijkh. Zg. 76 : 4 genoemd).

en er tijdens zijn leven een beeld van zichzelf in goddelijke gedaante heeft laten oprichten, daarmede grootmoediglijk tegemoet komend aan de wenschen zoowel van de Çiwaitische als de Buddhistische geloovigen, welke beide secten in hem een object van vereering zagen.

Waar nu uit het vervolg van Zg. 56 blijkt, dat het bedoelde beeld een Çiwa-beeld met een Akṣobhya in den makuṭa geweest is [1]), een Çiwa-Buddha-beeld dus, valt daaruit de conclusie te trekken, dat Koning Krĕtanagara niet alleen den naam Çiwa-Buddha gedragen heeft, zooals de Pararaton vermeldt, maar dat hij ook tijdens zijn leven als een personificatie van dat hoogste wezen beschouwd, afgebeeld en vereerd is [2]).

[1]) R. Ng. Poerbatjaraka, Het beeld van Tjandi Djawi, Oudhk. Versl. 1917 p. 143 sq.

[2]) Vgl. J. L. Moens, Hindu-Javaansche Portret-beelden, T.B.G. 58 p. 523 noot 2. De daar gestelde vraag moet dus n.h.v. bevestigend beantwoord worden.

Bijlage P

Majapahitsche heiligdommen in de Lampoeng

DOOR

R. Ng. POERBATJARAKA (LESYA)

Zooals bekend is worden de namen van de heiligdommen van Java in de zangen 73—79 door Prapañca opgesomd, terwijl hij in zang 80 overgaat tot de vermelding der gewijde plaatsen op Bali.

In denzelfden zang worden echter niet alleen de boven bedoelde heilige plaatsen op Bali door den dichter opgesomd, maar ook die op het eiland Sumatra of beter in het tegenwoordige landschap Lampongsche Distrikten, dat vroeger evenals nu door de inlanders „Lampung" wordt genoemd.

Deze Lampongsche heiligdommen zijn door Dr. Krom, op grond van Prof. Kerns vertaling van de hieronder te behandelen passage, welke vertaling m.i. nog niet geheel bevredigend is, ten onrechte op Bali gelocaliseerd [1]). De oorzaak van deze vergissing berust niet alleen op boven bedoelde vertaling, maar ook op den grooten sprong, dien de dichter maakt.

Om het verband duidelijk aan het licht te doen komen, laat ik de eerste twee strophen van zang 80, waar het juist om gaat, hieronder volgen.

lwirnikanang kasogatan i bāli kādhikaranan muwaḥ kuṭihañar.

lāwan i pūrwwanāgara muwaḥ wihārabahu ng ādirājya kuturan.

nĕm tikanang kabajradharan uttama nghing i wihāra tang kawinayan.

kīrṇṇa makādi ng aryyadadi rājasanmata kuṭinya tan wicaritan.

---

[1]) Zie Lijst der eigenn. in de Nag. Krêt. Tijdschrift Bat. Gen., deel LVI.

De vertaling door Prof. Kern van deze strophe, waarbij niets op te merken valt, luidt:

De bezittingen der Buddhisten op Bali zijn als volgt: Kādhikaranan en Kuṭihaṅar en Purwwanāgara en Wihārabahu, Adirājya, Kuturan, de zes voornaamste plaatsen der Bajradhara-sekte; slechts de Wihara [1]) behoort aan de reguliere geestelijkheid. Overal verspreid zijn de met 's konings goedkeuring gevestigde kluizen, Aryadadi enz. Daarvoor zal niet uitgeweid worden. [2])

De volgende strophe gevolgd door mijn vertaling is:

milwa tikang sudharmma ri bukit-sulang lĕmah i lampung anyawasudha.

khyātyangaran tathāgatapurā grĕhasthadhara supraçāsti n amatĕḥ.

bhyomarasārkka çāka diwaçanya sāk nrĕpati jīwaneçwara dangū.

wrĕddha sumantry upāsaka ng abhūmiçūddha tĕhĕr apratiṣṭa n inutus.

D. i.

Verder zijn de heiligdommen op den Bukit-sulang in het land Lampung, een ander [ei]land [dus], de onder den naam Tathāgatapura en Grĕhasthadhara bekende, die door een goeden giftbrief bevestigd zijn geworden. In het jaar 1260 Çāka heeft de vorst [3]) van Jīwana ze gesticht. De mantri sĕpuḥ, een upāsaka was het, die afgevaardigd werd om den grond te wijden en daarna [het heiligdom] op te richten.

Hieruit blijkt dus dat men in de Lampung ook Majapahitsche heiligdommen had en wel B u d d h i s t i s c h e, blijkens de eerste strophe van dezen zang.

Dit feit is van belang voor het juiste begrip van een andere moeilijke plaats in het gedicht, nml. zang 16 strophe 2.

[1]) Kan ook mv. zijn, en ook beter: deze w. (P.L.).

[2]) Voor de bijzonderheden worden de lezers verwezen naar de Bijdr. waar dit stuk voorkomt.

[3]) Hoewel nrĕpati en içwara mnl. zijn, zou het veel beter zijn wanneer wij ze met „vorstin" vertalen. Immers zooals bekend is, was Jīwana een apanage van een vorstin, de moeder van Hayam Wuruk, die, terwijl deze nog minderjarig was, juist op dat oogenblik de regeerende vorstin was van Java, onder toezicht van Rājapatnī (haar moeder, één van R. Wijaya's gemalinnen.)

Daar Prof. Kern in deze strophe ook een moeilijkheid ondervond, een moeilijkheid evenwel, die door een goede woordscheiding gemakkelijk uit den weg te ruimen is, is het niet zonder belang deze strophe hier nogmaals te behandelen. Met de verbetering in bedoelde woordscheiding luidt zij:

kunang ika sang bhujangga sugatabrateka karĕngö
apituwin ājña hajya tan asing [1]) sapārananika.
hinilahilan [2]) sakulwanikanang tanaḥ jawa kabeḥ.
taya ring uṣāna boddha mara rakwa sambhawa tinūt.

D. i. naar mijn opvatting:

Maar het is bekend dat de geleerde Buddhistische geestelijken door den koning bevolen worden om niet overal te gaan.

Het geheele Westen van Java (ten Westen van Java) [3]) was voor hen verboden [gebied], omdat er namelijk in den ouden tijd geen Buddhisten waren; en dit wordt zooveel mogelijk gevolgd.

Hieruit blijkt dus dat het Buddhisme volgens koninklijk bevel niet ten Westen of in het Westen van Java gepredikt mocht worden. De vertaling „ten Westen van Java" wordt onhoudbaar door het bestaan niet alleen van twee Buddhistische heiligdommen in de Lampoeng, door een vorst van Majapahit gesticht maar ook door het feit, dat bijna geheel Sumatra in den Majapahitschen tijd sterk Buddhistisch was.

Alleen de vertaling „in het Westen van Java" blijft dus mogelijk. Wat wordt daaronder door den dichter verstaan? Te oordeelen, naar de bespreking door Prof. Kern van deze strophe [4]) blijkt dat ZHGel. de uitdrukking „sakulwaning tanah jawa" opvat: de landen in het Westen van het eigenlijke Java, d. i. de landen tusschen de meridianen van Soerakarta en Cheribon. Immers ter plaatse houdt hij het er voor als zoude de dichter niet bekend zijn geweest met den bloeienden toestand van het Buddhisme

1) Prof. Kern scheidt: hajy atana sing.
2) Zoo leze men in plaats van hinilahila, hetgeen tegen de maat is.
3) „Sakulwaning tanah Jawa" kan in het Ned. zoowel ten Westen als in het Westen van Java beteekenen.
4) Verspreide geschriften deel VII blz. 282. Bijdr. deel. 63 blz. 358.

juist in het westelijk deel van Java (in de tegenwoordige Vorstenlanden en Kedoe) in vroegere tijden, wat hem zonderling genoeg voorkomt.

Neemt men echter in aanmerking, dat de macht van Majapahit juist in dien tijd zich over nagenoeg den ganschen archipel uitstrekte, dan lijkt het nog zonderlinger, indien de Majapahitters, dus ook onze dichter, onbekend zouden zijn geweest met de toestanden van boven genoemd deel van Java, ook in den ouden tijd. Vooral wanneer men aan de tot nu toe bekende oude Midden-Jav. plaatsnamen, die in de Nag. Kret. genoemd worden, denkt, dan rijst vanzelf de vraag of met deze namen niet de gelijknamige plaatsen of landen in Midden-Java worden bedoeld.

Wij stellen de volgende vragen:

Is Mataram in de Nag. Kret. niet het bekende Mataram?

Is Pajang, waarheen koning Hayam Wuruk in 1275 ging, niet het bekende landschap beoosten den Mĕrapi?

Is Buḍur, gewijde plaats der Buddhistische Bajradhara's niet de wereldberoemde Borobudur? Dit laatste is m. i. geen al te dwaze vraag omdat Buḍur op een en denzelfden regel voorkomt als Mananggung (Tĕmanggung?) en Watukura, een oude plaatsnaam in het zuidergebergte van Djogya (?) (zie zang 77 str. 3).

Men zou nog andere dingen van denzelfden aard kunnen vragen; maar dit zij genoeg.

Uit het boven vermelde meenen wij te kunnen afleiden, dat Prapañca met „sakulwaning tanah jawa" de tegenwoordige Sunda-landen bedoeld moet hebben. Voor deze onderstelling pleit vooral nog dit feit, dat men in de Sunda-landen (voorzoover mij bekend is althans) historische noch archeologische sporen vindt van het Buddhisme.

Hiertegen zou men echter kunnen aanvoeren dat de Kuñjarakarṇa, een Buddhistisch werk, gevonden waarschijnlijk op de grens tusschen de Java-landen en de Sundalanden, geschreven is met Oud-Sund. letters, met inkt volgens de Oud-Sund. gewoonte [1]. Voorts het vinden van

[1] Verh. der Kon. Ak. van Wetenschappen, N. R. deel III No. 3.

een niet tot de mooiste soort behoorend Buddha-beeldje in het Galoehsche [1]).

Maar dit weegt m. i. niet op tegen het positieve bericht in den Nag. Kret. eenerzijds en het totaal ontbreken van Oudheden van den Buddhistischen eeredienst in dit deel van Java anderzijds.

---

[1]) Zie T. B. G. deel 55 blz. 281 plaat 3.

Oorkonden van Trawoelan.

No. II.

Een koperen plaat, lang 40,1 en breed 11,8 c.M., aan eene zijde beschreven. Fraai schrift, dat geene afwijkingen vertoont.

1. awighnam astu. swasti çrī çakawarṣātīta. 1170. açujimāsa. tithi. pañcamiçuklapakṣa. wā.
2. ka. wrĕ. wāra. langkir. uttarāsāḍanakṣatra. wiçwadewatā. māhendramaṇḍala. gaṇḍayoga. wairā
3. jyamuhurtta. baruṇaparwweça. walawakaraṇa. mrĕccikaraçi. irika diwasanyājñā çrī sakala kalana
4. kulamadhumārddhana. kamalekṣaṇa. nāmābhiṣeka çrī jayawiṣṇuwarddhana. sang mapañji smining rāt. swapi
5. tāmahā stawanābhinnāçrantalokapālaka. kumonakĕn i rikang wanwa i maribong. watĕk atagan jipang
6. pagawayakna sang hyang ājñāhaji praçāsti. mataṇḍa çrī jayawiṣṇuwarddhanalañcana. umunggwe salaḥsikining tāmra ri

No. III.

Een koperen plaat, lang 36,8 en breed 12,6 c.M., blijkens het cijfer op de achterzijde No. 4 van de geheele oorkonde. Duidelijk schrift zonder afwijkingen.

1. mahārāja. // dhwantāsakhī dhwangçaka citra cānu-raghogha dagdhi karaṇe krēçanuḥ. dāna srutes sadbhuja
2. kāmadhenuḥ. dakṣinya bhāwe wasudewasūnuḥ. // saha caritra sira muang ājña pāduka bhaṭāre ka
3. balan. garbbhajanma nāma dyaḥ sāwitrī. çrī mahāmahiṣī nāma rājñyabhiṣeka. // wiṇādi wijñāna gaṇānu
4. rāgiṇī. wiwekinī swāmihitānukūlinī. wilāsinī sadguṇa sampradarçinī. kalatra wargga graha candra rū
5. piṇī //0// iniring muwaḥ ktājñānira tkapnyājñā pāduka baṭāre tumapēl garbbhajanma nāma dyaḥ sura
6. prabhāwa. çrī singhawikramawarddhana nāma rājābhiṣeka. tadantikātmaja. pamungsu putra sira tkap çrī ma

Verso.

1. hārāja // dāridryasangharaka dānapatrah. puṇyātiriktatwa mahāpawitraḥ. duṣṭātmasantapta ja
2. nātapatraḥ. sadwaktra pangkeruhawrēndamitraḥ. // bhāryyāpati sira muang ājñā pāduka bhaṭāre
3. singhapura. garbbhajanma nāma dyaḥ crīpurā. çrī rājasawarddhanadewī nāma rājñyabhiṣekā // gu
4. ṇajña sampūjita sadguṇānwita. wiwekitā maṇḍita gatra cobhitā. karuṇya cintā swajanānuka
5. mpitā. patipriyārambhanakarmmadaksiṇā /.0// muwaḥ iniring ktājñānira tkapnyājñā pāduka bhaṭāre
6. matahun. garbbhajanma nāma dyaḥ samarawijaya. çrī wijayaparākrama nāma rājābhiṣeka. // wipa.

No. IV.

Een koperen plaat, lang 35.3 en breed 10 c.M. In den linker bovenhoek de afbeelding van een stier, breed 4 en hoog 3½ c.M. De plaat is aan de achterzijde beschadigd, waardoor het begin van den eersten regel onleesbaar is. Het schrift vertoont nieuw-Javaansche eigenaardigheden. Zoo zijn de teekens voor ra en e van een rechtsche haal voorzien evenals in de inscriptie van Kandangan.

---

1. //0// surat sang āryya rājaparākrama, dang ācāryya wiçwanātha, rawuha kang para same ing
2. patapan. sakehing raramātuha nom. makangūni buyut. wruhaning para same ing pata
3. pan. yen ana rājamudra handikanira talāmpakanira bhaṭāra hyang wiçeṣa hamagĕhakĕn andikanira talā
4. mpakanira bhatāra sang mokta ring paringmālaya. dening jangganing patapan. i rehaning sumalahe sahana

Verso.

1. kirāmpu.............. janggan tumrapa satkaning pañlĕk. hanut rasaning rājamudra. iku ta suma
2. laha tĕkaning kubon. sawah. makangūni pomaha[ma]n. tithi jyeṣta. çirah. 7 [1]). //0//

---

[1]) D.i. 1307 ?

No. V.

Een koperen plaat lang 38,5 en breed 11,6 c.M. (zie facsimile).

1. iku wruhane para mantrīng tirah āryya songga pabayĕman āryya carita. purut. patih lajĕr. wruhane yen ingong amagĕ
2. hakĕn karange patiḥ tamba karang bogĕm. penganane kidul lĕbuḥ penganane wetan sadawata anutug sāgara pisan
3. penganane kulon babatane dmung wana. anutug sāgara pisan. pasawahane sajung babatan sakikil. iku ta malĕra haja densiddhigawe.
4. hana ta kawulaningong saking grĕsik wariga luh ahutang sakṭi rong lakṣa gnĕp sabisane hasikĕp rowang wariga luḥ luputa ta pangarah saking si
5. ddhayu kapangarahan po hiya saki dalĕm galangan kawolu anghaturakna ta hiya hacan bobot sewu sarahi atambak sesine
6. tambake kahature ringong hana tādagang. anggogoṇḍok amahat luputa ta ring arik puriḥ saprakāra knaha ta hiya ring pamūja

Verso.

1 satĕngah. anuta sararataning wargga taman sabhumi. tithi. ka 7. cirah 8 [1]) // andaka kakatang. //

---

[1]) D. i. 1308 ?

Voorzijde Koperen plaat van Trawoelan No. V.

Achterzijde Koperen plaat van Trawoelan No. VI.

No. VI.

Een koperen plaat, lang 40.5 en breed 12.8 c.M. Zeer eigenaardig gestyleerd schrift (zie facsimile).

1. kali. ḍpa 322. asiḍaktan lawan lmaḥ dharmma muang lmaḥ paḍiḍing mangalor sadūngawetan mūtra mangliwati kali sakeng tumang manutug tpining ka
2. li muwah ḍpa 701. asiḍaktan lawan lmaḥ paḍiḍing mangetan aniku lalawa ḍpa 10. asiḍaktan lawan lmaḥ paḍiḍing. mangalor amnĕr mangliwati ka
3. li sakeng siku lalawa manutug tpi wetan. tanpa ndrĕwya kali manutug tpining kali dharmmaga ḍpa 300. asiḍaktan lawan lmah paḍiḍing mangalor amga
4. t kali dharmmaga mangliwati widhāra manutug tumang asiḍaktan lawan lmaḥ paḍiḍing muang lmaḥ pangeran mangetan amnĕr sakeng tumang manutug siku lala
5. wa ḍpa 338. asiḍaktan lawan lmaḥ pangeran. mangalor aniku lalawa ḍpa 10. mangetan amnĕr sakeng siku lalawa. manutug siku lalawa
6. muwah ḍpa 482. asidaktan lawan lmah pangeran. mangalor aniku lalawa ḍpa 104. angetan aniku lalawa ḍpa 20 mangalor ani

Verso.

1. ku lalawa muwaḥ ḍpa 124 mangetan aniku lalawa muwaḥ ḍpa 34 mangalor aniku lalawa muwaḥ ḍpa 160 ika ta kabeḥ asiḍakta
2. n lawan lmah pangeran. mangetan amnĕr sakeng siku lalawa. manutug rupit ḍpa 900. asiḍaktan lawan lmaḥ pangeran mangalor atpi kulwa
3. ning rupit. maniku lalawa. ḍpa 34 asiḍaktan lawan lmah pangeran. mangetan amnĕr mangliwati rupit sakeng siku lalawa. manutug siku lalawa mu

4. wah. dpa 74. asiḍaktan lawan lmah pajĕnwan. mangalor aniku lalawa. ḍpa 47. mangetan aniku lalawa ḍpa 20. mangalor aniku lalawa
5. muwah ḍpa 40. ika ta kabeh asiḍaktan lawan lmaḥ pajĕnwan mangetan amnĕr sakeng siku lalawa manutug tugu tngahing margga. ḍpa 96. asiḍaktan la
6. wan lmah pajĕnwan. mangalor sakeng tugu. maniku lalawa ḍpa 60. mangetan anilku lalawa ḍpa 28. mangalor manutug tumang maniku lalawa ḍpa.

Corrigenda.

In de in het vorige verslag afgedrukte oorkonde van Trawoelan leze men:

In het opschrift: lang 36.5 i. p. v. 3.65.
pl. 3 rg. 5 rare ḍang; samatājñāna boddha-tarka
pl. 3 Vo. rg. 1 kālih.
pl. 3 Vo. rg. 7 tāmrariptopala.
pl. 5 rg. 2 ramasan.
pl. 5 Vo. rg. 3 kālanyānghyang sang hyang ājñā
pl. 8 rg. 4 marggabhaya mwa(ng)
pl. 8 Vo. rg. 5 karĕm

Bijlage R

Koperen platen van Bloeloek (Lamongan)

(lang 30 cM., breed 12 cM.)

No. I.

1. Hiku suratingong, kagugona dene si samasanak ing biluluk, rehane wnang acibukana baŭu asin, tatkāla pūjāne pisan
2. satahun, hawalĕra sapĕkĕn, hapaniku wnang katamaktmu hing kunakuna, tanpadola ta hiya tan paweweha, adol po.
3. hiya haweweh, kadĕndaha ta hiya dening panampan saḍĕnḍaning amomoṭot, hana po dene pamūjāne, 300, nangkĕ
4. n tahun, panangkane mĕtu saking aḍapur, pagagarĕme, ku, 7, nangkĕn wulan, hiku kawruhane si paraḍapur ing pinggir samadāya

Vo.

1. makanguni kang aḍapur ing majapahit, siwihos kunĕng yan hanang rubuhakna wangçaningong 'kang biluluk, kang tanggulunan, a-
2. mangguha pāpa, sanghyang trayodaçasakṣi amatyanana, dentāmatyanana, yan humalintang ring tgal, sahutĕn dening ulā mandi yan ma-
3. reng alas dmakning mong, manglangkahana mingmang, yan mareng baŭwagöng sahutĕn dening wuhaya, mumul, tuwiran, yan liwat ing hawan göng kasopa wu-
4. languna, yan hudan sambĕrĕn ing glap, yan haneng umahnya katibānāgni tanpa warṣa, liputĕn gsĕngana de hyang agni wehĕn bhaṣmibhūta saha dṛ-

5. wyanya, tanpanoliha ring wuntat, tarung ring adgan, tampyal i kiwan uwahī tngĕnan, tutuh tuṇḍuhnya, blah kapalanya, sbit wtĕngnya, tatas ḍaḍa-
6. nya, wtwakĕṇ ḍalĕmanya, pangan dagingnya, inum rahnya, athĕr pĕpĕdakĕn wehi prāṇantika, bwangakĕn ing akaça, tibakĕn ing kawah, astu, i çaka 1288.

No. II.

1. Hiku wruhane si parajuru ning asambewara, samadaya, yen andikaningong, amagĕhaken andikanira tala-
2. mpakanira pāduka bhaṭara çrī parameçwara sira sang mokta ring wiṣṇubhawana, dene kaluluputane si parawangça ring
3. biluluk, asambewara sarwwa papat, hadagang, hamahat, hajagal, hamalantĕn, hamdĕl, hamutĕr, hanglakṣa hanga-
4. pu, mangkana manih kang atunggu kasiman, asambewara, sarwwa tunggal, hiku ta luputa ring arikpurih saprakara, padadah, pawiwāha,
1. patatar, pasadran, byangkatan, palalandĕp, palalajĕr, pararajĕg, pabata, pabale, parahab, pasusuk, parawuhan
2. luputing titiban, sahang, cabe, kumukus, kapulaga, wsi, kawali wsi, pinggan, pangjālin, kapas, makanguni tahil paduging luputa, ndan ta knaha ring pa-
3. mihos, malĕr, anuta rehe kang sajiwajiwa, limangatus ing wong tunggal, makadon anahasi parajuru hanagi hapĕpĕk irehane marĕke ringong, lawan dene
4. jajakane, sasangkulane, kaponakane, kang amahat ing biluluk irehane luputeng tahil jajalukan sangu pangisi kaṇḍi, kang rājamudra yen uwus kawaca
5. kagugona dene si parawangça ring biluluk, titi, ka, 2, i çaka 1313.

No. III.

1. Hiku wruhane kang anampak tahil ing ananaṇḍa,
hananaṇḍu, hatuku latĕk, sakalwiran ing anampak
2. yen andikaningong, dene si parawangça ring biluluk,
ring tanggulunan, irehane luputa ring tahil ing
ananaṇḍa
3. hananaṇḍu, hatuku latĕk, luputa, makadona po hana
hanagiha tahil ing ananaṇḍa, hananaṇḍu, hatuku
4. latĕk, ing parawangça ring biluluk, ring tanggulunan,
irehane marĕka iringong, aja, den-sidigawe
5. si parawangça ring biluluk, ring tanggulunan, kang
rājamudra yen uwus kawaca, kagugona dene si pa-
6. ra wangça ring biluluk, tithi, māsa Jyastha, i çaka,
1317.

ERRATA.

Blz. 2 r. 3 v. o.	Samantabhadra..........	lees	: Maitreya.
„ 9 „ 13 „ „	1296	„	: 1292.
„ „ „ 2 „ „	Anjungsari	„	: Andungsari.
„ 10 „ 1 „ b.	Anjungbiroe	„	: Andungbiroe.
„ 11 „ 6 „ „	1296	„	: 1292.
„ 24 „ 13 „ „	in effigei	„	: in effigie.
„ 29 „ 5 „ „	Kratanagara	„	: Krĕtanagara.
„ 31 „ 7 „ „	Tara's..........	„	: Tārā's.
„ 70 Bld. 13	toe te voegen : Schaal 1 : 100 .		
„ „ r. 20 v.b.	te schrappen : Schaal 1 : 100 . (Blad 10—13 zijn niet door den hr. Perquin vervaardigd, doch op het Bouwk. Bureau der B.O.W.)		
„ 90 r. 2 „ „	Akṣobhy........	lees	: Akṣobhya .
„ 91 „ 17 „ „	Mañjucrī	„	: Mañjuçrī .
„ 92 „ 13 v. o.	„ „	„	: „ „ .
„ 93 „ 3 v. b.	„ „	„	: „ „ .

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
New Delhi